

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1968

A TARTALOMBÓL

BIHARI SÁNDOR,
KALÁSZ MÁRTON,
PÁKOLITZ ISTVÁN,
PÁL JÓZSEF,
DUŠKO TRIFUNOVIĆ VERSEI

BIRKAS ENDRE,
JÓKAI ANNA
ÉS SOBOR ANTAL NOVELLAI

KUNSZABÓ FERENC:
SZEKSZÁRDI KISTUKOR

POMOGÁTS BÉLA:
SZÉCSI MARGIT

RÓNAY GYÖRGY:
TAKÁTS GYULA KÖLTÉSZETE

BERKESI ANDRÁS
REGENYÉRŐL

*
KÉPZŐMŰVÉSZETI CIKKEK
KRITIKÁK

1

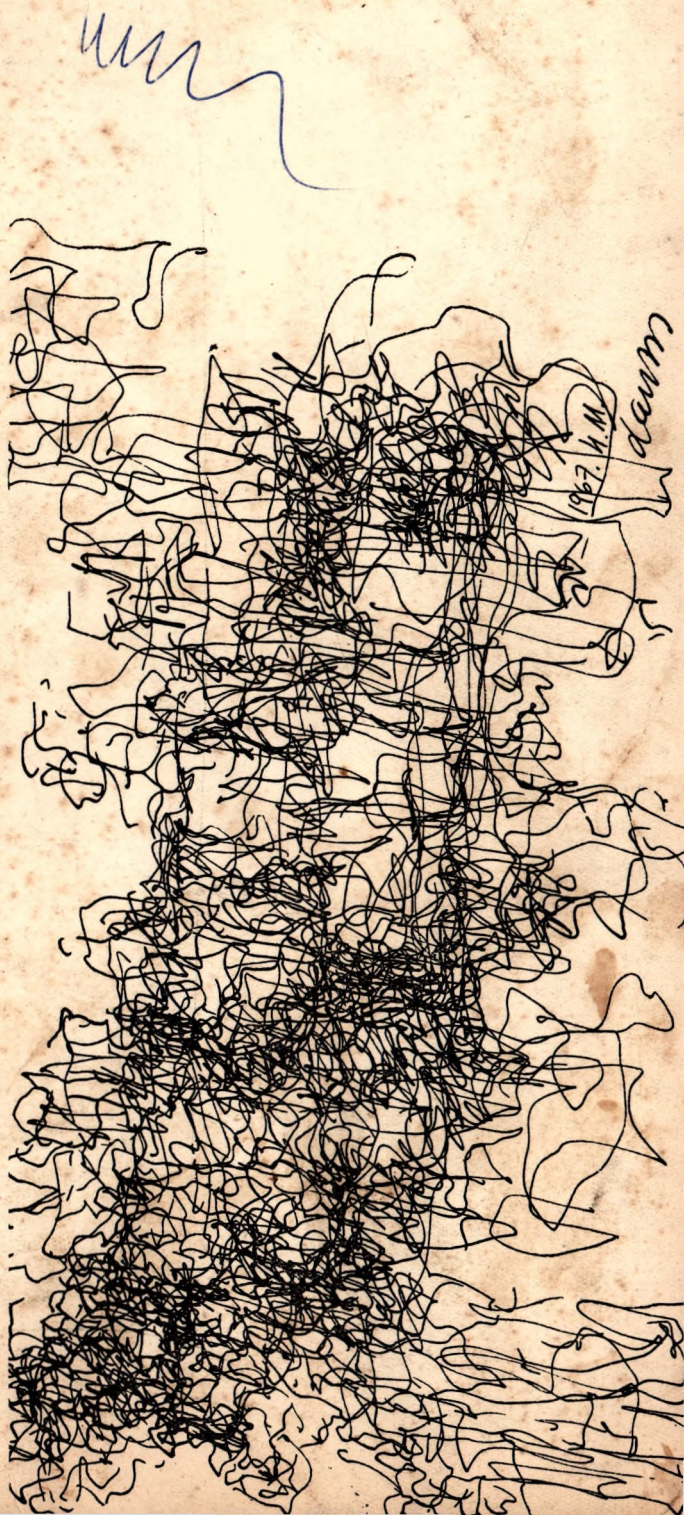
1967.6.3. d. a. m.

SZÁMUNK SZERZŐI

BEBESI KÁROLY
BENKŐ ÁKOS
BERTÓK LÁSZLÓ
BIHARI SÁNDOR
BIRKÁS ENDRE
CSUKA ZOLTÁN
GYURKOVICS TIBOR
JÓKAI ANNA
KALASZ MÁRTON
KATONA IMRE
KISS DÉNES
KUNSZABÓ FERENC
LORÁND IMRE
MAJOROS JÓZSEF
MARAFKÓ LÁSZLÓ
PÁKOLITZ ISTVÁN
PÁL JÓZSEF
POMOGÁTS BÉLA
RÓNAY GYÖRGY
SOBOR ANTAL
SÓS ENDRE
SZÉKELY DEZSŐ
SZIJ BÉLA
THIERY ÁRPÁD
TRIFUNOVIĆ, DUŠKO
SZ. ZEZULKA MÁRIA

KÉPEK:

GARÁNYI JÓZSEF
MARTYN FERENC
NÉMETH JÁNOS
PAPP JÁNOS
G. STAINDL KATALIN
VASZARY JÁNOS

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

1968. JANUÁR

TARTALOM

PÁKOLITZ ISTVÁN versei: Naponként, Sírbanéző, Gyökér	- -	3
SOBOR ANTAL: A nyulak délutánja (elbeszélés)	- - - -	6
BIHARI SÁNDOR: Magyarországi futamok (vers)	- - - -	10
PÁL JÓZSEF versei: Tükröződés, Malacvigasztaló	- - - -	12
GYURKOVICS TIBOR versei: Nem szőlők, Állatok szőre	- - -	13
BERTÓK LÁSZLÓ: Egymás öröme (vers)	- - - -	14
JÓKAI ANNA: Kötél nélkül (elbeszélés)	- - - -	15
KALÁSZ MÁRTON versei: Bárány, Kényszerű távollét, Reggel	- -	35
BEBESI KÁROLY: Etüdök (vers)	- - - -	36
SZÉKELY DEZSŐ: Fekete song (vers)	- - - -	38
BIRKÁS ENDRE: Egyedül (elbeszélés)	- - - -	39
DUŠKO TRIFUNOVIĆ versei: Szűkös vacsora, A hét halálos bűn, A régi akác alatt, Kariatida, Gyöngy-óda, Az én óráim, Tűzijáték, Fűzér és lánc (<i>Csuka Zoltán fordításai</i>)	- - - - -	43

ÉLET ÉS KULTÚRA

KUNSZABÓ FERENC: Szekszárdi kistűkör	- - - - -	49
--------------------------------------	-----------	----

Irodalom és művészet

RÓNAY GYÖRGY: Takáts Gyula költészete	- - - - -	58
SZ. ZEZULKA MÁRIA: Az expresszionizmus a fiatal Szabó Lőrinc költészetében	- - - - -	62
LORÁND IMRE: Eszmei célok - írói eszközök	- - - - -	70
KATONA IMRE: A mai magyar kerámia kérdései	- - - - -	76
SZÍJ BÉLA: Vaszary János emlékkiállítás Kaposváron	- - - - -	78

MÉRLEGEN

POMOGÁTS BÉLA: Szécsi Margit	- - - - -	80
BENKŐ ÁKOS: Mai témák - mai szemmel	- - - - -	83
MARAFKÓ LÁSZLÓ: Serfőző Simon: Hozzátok jöttem	- - - - -	86
KISS DÉNES: Tornai József: Aranykapu	- - - - -	87
MAJOROS JÓZSEF: Almási Miklós: Ellipszis	- - - - -	89
SÓS ENDRE: Angol és német bibliográfia magyarul	- - - - -	90
THIERY ÁRPÁD: TV-szemle	- - - - -	92
A Jelenkor Krónikája	- - - - -	95

KÉPEK

MARTYN FERENC rajzai	- - - - -	5, 34, 38, 57, 69, 75
----------------------	-----------	-----------------------

Mű mellékleten

PAPP JÁNOS: Faun
 GARÁNYI JÓZSEF: Bőség
 G. STAINDL KATALIN: Tükör előtt
 NÉMETH JÁNOS: Vörös Kakas
 (Nádor Katalin fotói)
 VASZARY JÁNOS: Virág női alakokkal, Tatai tó

Az új borítót tervezte és rajzolta:
 LANTOS FERENC

JELENKOR

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PÁKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-32, 50-00. F. k.: Braun Károly.

Szerkesztőség: Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Postafiók 175. Telefon: 13-05.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodájánál. (Budapest, V., József Nádor tér 1.) Évi előfizetési díj 72,- Ft. Egyéni előfizetési csekkszámra száma 60 068. Közületi előfizetési csekkszámra: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egyszámúra.

67-5809 Pécsi Szikra Nyomda. F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

Naponként

*aranyujtásos őszi esték
tücsökmuzsikás szép öregség
irgalmába ajánllak áldva
– nem tudom mennyi van még hátra*

*naponként mondjam el még jókor
ami benned a legtöbb jó volt
hogy minden minden úgy ahogy volt
mégis mégis csak érdemes volt*

*hogy árnyék volt ha volt hatalmam
amit akartál azt akartam
s úgy akartad amit akartál
ha kértél akkor is csak adtál*

*ki mindig tudta mi a dolga
ha a mennybe ha a pokolba
önmaga áldozata-foglya
– az istennek is sok lett volna*

*ki mindig tudta hogy mit vállal
ispilángot járt a halállal
s mert naponként volt bekerítve
jól tudta mi az: kiterítve*

*naponként mondjam el még jókor
ami benned a legtöbb jó volt
hogy magadat is elfeledve
lettél méltó a szeretetre*

*ki hitegető család nélkül
a ráncokba is belebékült
és naponként megbúvott ebben
az irgalmatlan szeretetben*

*ne a sírnál nőjön a mérték
hogy ki voltál és mennyit értél
mikor mindennek szöge-éle
legömbölyödik holt-kimélve*

s a göröngy – súlyos meakulpa –
dübög a koporsóra hullva
előnek olcsó nyugtatásra
drága sírkő-fitogtatásra

naponként mondjam el még jókor
ami tiszta emberi jó volt
s visszfénye hull szívemre áldva
– ha mégis én maradnék árva

Sírbanéző

Túl sok ismerősöm van a temetőben.
Egyre gyakrabban nézek nyitott sírokba,
hogy ne feledjem, ami írva van felőlem.

Nem rettegek már. Jöhet az óra.
Mitől féljen, ki tenni még tehetne,
de nincsen veszténivalója?

Nem alázatosan, nem is közömbösen megyek.
Egyenrangúnak érzem magamat,
így nézek szembe veled!

Maradék erőmből még telik:
ki is játszhatnám
kincstári, ócska cselszövéseid

s jogodat, hogy te szabsz határt nekem – –
De ez olyan gyerekes dolog,
gondolatát is elhessegetem;

hisz az is öngyilkosság-féle,
hogy föl-fölbukkan a „ha akarnám”:
korszerű gázzal, hagyományos borotvaéllal.

A világ vackaiból kinőttem.
Csak azzal árthatnál,
ha büntetésből mégse érkeznél időben!

Nézd el gögöm! Bújócskás szégyen
nem alázhat: odáig jutottam,
hogy nincs, nem is lehet menedékem.

Gyökér

Szeretet

Szeretet

Zuzmara csipkézte

Leveled

Szeretet

Szeretet

Jégeső cífrázta

Friss virágkelyhedet

Szeretet

Szeretet

Félérett gyümölcsöd letépték

A felnőtt-gyerekek

Szeretet

Szeretet

Talán még megmaradt

Sértetlen megmaradt

Szívükből kihajtó

Újra is

Azért is kihajtó

Elpusztíthatatlan

Gyökered

Szeretet

Szeretet

MARTYN FERENC rajza

A nyulak délutánja

Nem tudom, először járok-e ebben a városban, vagy már többször is megfordultam itt. Lehetséges azonban, hogy mindig is itt éltem; csak most, ebben a pillanatban válik ez kérdésessé. Abban sem vagyok egészen bizonyos, hogy város-e ez vagy inkább telep, kolónia, afféle táborhely. Egyszerre viseli magán az átmenetiség és az állandóság jegyeit. Csupán távoli emlékeim vannak róla, ezért minden konkrétsága ellenére is megfoghatatlan. Minden önmagában érvényes dolog áttűnik egy másikba, körvonalai megkettőződnek – hasonlóan azokhoz a fotókhoz, amelyeken két felvételt összemontíroztak. A bizonytalanságnak ezen a pontján – elismerem, – az is kétséges, hogy létezik-e vagy létezett-e valójában ez a hely. De megesik, hogy emlékeinkből a lélek némely tájaira soha nem volt városokat telepítünk.

A hely egyszerre gyönyörködtető és visszataszító: nagykiterjedésű, ritkás fenyves, délután van, közel az alkonyathoz. Az útkereszteződés, ahol állok, széles, nyílt teret képez. Az utcák egyenesek, szabályosak, derékszögben metszik egymást, talajuk keményre taposott fakó homok, gépjárművek nyomaival, itt-ott olajfolttal. A házak az útszegélytől beljebb épültek, s egymástól távolast állnak. Jónéhány közülük faház, zárt ajtókkal, ablakokkal. Az emeletes kőházak homlokzata egyformán sárgára festett, az ablakok kisméretűek, a szürke keretek miatt inkább laktanyáknak, hivataloknak látszanak, mintsem lakóházaknak. A rendkívül magas vörösfenyők között kisebb-nagyobb terek vannak ismeretlen rendeltetésű bódékkal, ugyancsak sárgára festett alacsony házakkal. Kantinok, raktárak, vagy őrhelyek lehetnek. Elszórtan szöveg nélküli táblák állnak falábakon, ismeretlen színes jelek vannak rajtuk. Az utcák néptelenek, sehol senki. Odébb egy tisztáson két ló áll a fényes fűben. Mozdulatlanok, mereven néznek valahová, egyikük társa nyakára hajtja a fejét.

Az út, amelynek szegélyén egy idő óta állok, főútvonal lehet, valamivel szélesebb, simább, mint a többi. Most egy távolabbi kereszteződésen ponyvával letakart teherautók húznak át az úton, távoli zümmögésük idehallatszik, ahogy sebességet váltanak, gázt adnak. Alighogy eltűnt a konvoj, mögötte a napfényes térségen mozgás keletkezett. A nagy távolság és a fenyőtörzsek miatt bizonytalan látvány ez, inkább sejtése valami sürgés-forgásnak. Enyhe porfátyol száll föl a fényben, talán rakodás vagy építkezés van ott, de sem tárgyak, sem emberi alakok nem láthatók, csupán néhány bizonytalan körvonalú álló tömb, s körülötte teljesen fölismerhetetlen mozgás, valami lázas nyüzsgés. Hiába erőltetem a szememet, nem láthatom, mi történik ott, pedig most mintha valamelyest közeledne a jelenség. Már-már elindulnék a látvány irányába, talán léptem is, ám eszembe jut, hogy itt kell várnom. Egyelőre tehát nem mozdulhatok. De kit és mit várok? És miért pont itt? Hiába töprengek; nevetséges, hogy nem jut eszembe erről semmi. Hiszen az imént még tudtam! Még ebben a pillanatban is tudtam, de most . . . most minden pillanattal távolabb jutok tőle, s az idő csak múlik.

Végül teljesen érdektelenné válik, kire vagy mire várok itt a sarkon. Leccsillapodott iménti nyugtalanságom is, amit a távoli látvány keltett bennem. Szemügyre veszem hát ismét a fákat, hihetetlenül egyenes törzsük vörös, némelyikük fénylő barna gyantát könnyezik. Egyik-másik törzs alul üszkös, megégett, de kisebb-nagyobb foltokban látható a tűz nyoma az avaron is. Beljebb a fák között tört vonalú árkok futnak, kiszélesednek, megszakadnak. Fönt a hatalmas fenyők tetején zöld lomb, mögötte makulátlan kék ég. Az útszegélyen sürgőnyoszlopok drótokkal, kábelekkal. Az

oszlopok tövében szűk karikában csupasz föld, itt néhány szál fű és vadvirág nyílik. Egyébként mindenütt vastag túlevelű avartakaró, síkos és puha.

Valahonnan zene szűrődik, ezt már hosszabb ideje hallom, csak nem figyeltem rá eléggé, halkabb is volt valamivel, mint most. Talán fölerősítettek egy rádiót, vagy inkább hangszórót. Valószínűbb, hogy hangszórót, mert a zene nem egy irányból jön, több forrásból származhat, mindenholnan hallatszik ez az ismerős melódia. Ismerős, mégsem tudom, miféle zene; foszlányai itt vannak a fülemben, meghúzódnak emlékeim vonulataiban. Talán valamihez hozzá is kapcsol: egy régi archoz, mozdulathoz, esetleg egy régi kökerítéshez. Leginkább azonban egy folyosóra emlékszem diákkoromból, zománcablán gótbetűs fölírással ez a szó állt: Ausgang.

Igen, ezt a muzsikát hallottam már. Most minden egyszerre hihetetlenül ismerős lesz, mintha mindezt már egyszer átéltem volna. Annyira ismerős, hogy a mozdulat szinte önként, magától jön: megfordulok. Fölpillantok a ház egyik emeleti ablakára, az egyetlen nyitott ablakra.

Valaki félkönyökre támaszkodva távcsöves puskával céloz rám. Pontosan a fajemre céloz, azt a különös vibrálást érzem a homlokomon, egy pontban, amit az imént a tarkómon éreztem. Ez lehet a távmérő koordinátáinak metszési pontja. Az előbb a tarkómon éreztem, tehát hosszabb ideje tart már. Talán amióta itt állok a sarkon. A célratartás nagy pontosságot, kitartó önfegyelmet követel, a test stabilitását, nyugalmát, kivételes szerep jut benne például a légzéstechnikának.

A fegyver fölött tökéletesen szép fej, gesztenyebarna, puhán omló haj, márvány-fehér finom homlok. Az arc szinte egygé válik a puska agyával, a fényes závarzáttal, az olajzöld távcsővel, az irányzék kék acéljával. Az ugyancsak fehér, szépformájú kezek erősen, energikusan, mégis lágyan, könnyedén tartják a fegyvert; van ebben hasonlóság, majdhogynem azonosság a hegedűt vagy a precíziós műszert tartó kezek kecses gráciájával. Az arc nélküli a fölismerhető egyéni vonásokat, idegen és egyben ismerős is.

Most hosszan, lassan beszívja a levegőt, visszatartja a lélegzetét. A ravaszra görbített ujj parányit feszesebb lesz.

Megfordulok, lépek kettőt: az út szélén kocka alakú betontömb áll, lehúzódom az ellenkező oldalon, leülök a síkos avarra. Hátamat a betonnak vetem, becukom a szemem, aztán kinyitom. A vörös fenyőtörzseket látom, lassan oldalt billen a világ, dől a fenyves, a lombok elúsznak a kékségben.

Hátrapillantok, látom őt újra az ablakban. Rendületlenül céloz. Persze, hiszen a fejemet nem takarja el alacsony fedezékem, a betontömb ültömben sem nyújt teljes védelmet. Látom, babrál a távmérővel, beállítja a műszert az új helyzetnek megfelelően. Mosolyogni való ez a kínos pontosság, ez a precíz előkészület.

Szorítást érzek a torkomban, furcsa íz tolul össze a számban. Hátat fordítok neki, a betonnak dőlök újra, várok. Csak most döbbenek rá, hogy menekülni is lehetne, végtagjaim már régen megtették volna; lábaim vinnének, kezeim kapva kapnának a vastag törzsek után. De csak ülök. Körülöttem házak ablakokkal, bármelyik kinyílna, bármelyikből lehet célozni. Az ablakok csukva vannak ugyan, de tökéletesen körülvesznek. Semmi értelme nem lenne ennek a vadászatnak. Az ajtók is zárva vannak mindenütt. Ez még jobb, mintha tárva-nyitva lennének: nem tudom, mi van mögöttük.

Hátamat a betonnak vetem, újra játszom a fenyőtörzsekkel, lombbal, éggel. Billen az ég, dőlnek a fenyők . . . Mosolygásom beszövi a fákat, az eget. Mint a visszaverődő fény, mosoly ömlik el mindenem.

Hangos nevetést hallok.

Két gyerek áll mellettem, egymásra nevetnek. Jelmezük (mert hiszen csak jelmez lehet ez a fura középkori öltözkézet rajtuk) nevetségesen bő és tarka. Tapogatják magukon, szokatlan, új lehet rajtuk ez a gönc. Szőke hajuk tökéletesen egyforma, kócos, a szemükbe lóg. Hirtelen elhallgatnak, sápadt kis arcukra komoly figyelem feszül, mindketten az épület felé néznek. Fölállok, én is az épület felé fordulok.

Ő jön le a lépcsőn, kezében két távcsőves puská. Az ablak sötét négyszöge oda-
fönt üres. Meglep a fiatalisága, ez a fiú aligha több tizenkét évesnél. Egyszerű drapp
ruhát visel, a nadrág rövid, a kabátja katonai szabású. A két fegyvert szótlanul átadja
az apródoknak, akik nyomban a vállukra döntik a puskákat. Most, hogy itt áll mel-
lettem, megismerem. Így már semmi meglepő nincs rajta: tizenkét éves, akárcsak én.

Elindulnak az úton, elől a két szőke fiú, mögöttük középen ő lépdél. Zavartan és
tanácstalanul állok: miféle trükk ez, micsoda játék? Vonzódtam hozzá, tiszteltem,
aminthogy ő is így volt velem, de nem tudhattam, hogy ez is ő. Mennyi gőg és rá-
tartóság lakozik benne, s most szemmel láthatóan meg akar alázni. A tekintetén lát-
tam ezt, a gonoszul torz kis mosolyán, a járásán, ahogyan a két maskarával elindult.
Vajon, emlékszik-e még a nyári reggelekre, az eperfa tetején épült búvóhelyünkre?
Ott határoztuk el, hogy együtt szállunk majd tengerre, együtt lépünk a távoli sziget
fövenyére. S lám azt hitte az imént, hogy menekülni fogok a puskája elől, riadtan
búvók fától fáig. Fájt a kiszolgáltatottság, fájt a tenger, a távoli sziget. . .

Nem jártak még túl messze, amikor megállt, áll-t parancsolt az apródoknak.
Hátrafordult, arcán mosoly bújkált, intett, hogy menjek.

Melléléptem hát, mert hívott. Így mentünk négyesben, de szót nem váltottunk.
Elöl lépdelt a két fegyverhordozó, szótlanok voltak ők is és merevek, nem néztek
se jobbra, se balra. Egyszerre volt megható és ostoba ez a két szolga, iparkodásuk,
néma fontoskodásuk neki szólt, és ő büszke volt rájuk. Büszke volt a puskákra is,
amelyeket nemrég kapott az apjától. De vajon nekem miféle szerepet szán, talán a
harmadik szolgálát? Vagy csak egyszerűen azt akarja, hogy lássam őket, a játékaikat?
Nekem nem voltak játékaim, két szürke nyulam volt, szép hosszú fülűek, s vártam,
hogy egy napon kisnyulak szülessenek. Apám azt mondta, nemsokára megellik az
emse, kisnyulak lesznek. Ezekkel a nyulakkal ültem ki az árokpártra, ahol sok ká-
kics nőtt. Szerettem nézni őket, amint legeltek.

Lépkedtünk a kemény homokúton, ő előbb fütyörészett, majd dúdolgatott egy
dalt. Azt az ismerőst dalt, amelyet a hangszórókból hallottam.

*Kívül a kaszárnyán, kinn a kapunál,
lámpa lángol árván . . .*

Nem tudhatta a teljes szöveget, mert minduntalan csak ezt a töredéket énekelte.
Népesebb, forgalmasabb lett a utca, föltűnt mellettünk egy-egy biciklis, néha autók
dudáltak, terepjárók húztak el mellettünk. A mozi elé értünk, a sárga épület homlok-
zatán hatalmas táblára festett öregember arca. Kerek, rémült szemekkel nézett le az
utcára, mindkét kezét a magasba emeli.

Beléptünk a mozi előcsarnokába, amely zsúfolásig megtelt emberekkel. Jó filmet
játszhatnak, ha ilyen sokan nézik – gondoltam. Három lyukas húszfilléres volt a zse-
bemben spárgára fűzve, de én most nem akartam moziba menni. Megálltam egy pil-
lanatra a lengőajtók előtt, s ez elég volt ahhoz, hogy szem elől tévésszem őket a tö-
megben. A pénztárhoz nyomakodtam, hátha éppen jegyet vált magának meg a két
apródnak. De a pénztáráblakon már behúzták a függönyt, kitették a táblát: *Minden
jegy elkelt!*

Tehát megvolt a jegye, előre megvette! Miért nem mondta, hogy moziba jönnek,
tudta, hogy nekem nincs jegyem.

Hányódtam mindenfelé a tömegben, közben már mindkét oldalon kitárták az
ajtókat, a közönség tódult befelé. Zene, majd torz üvöltés hallatszott a nézőtérről:
Gyomorégés? Sip szóda! Sip, Sip, hurrá! Kétségbeesetten kerestem őket, magam sem
tudtam miért, de látni akartam, megtudni, mi a szándéka. Nem tudom, miféle dolgot
akartam tőle megtudni, de valamit kérdezni akartam, valami fontosat. Amióta meg-
kapta a puskákat, kiismerhetetlen, idegen lett. A minap az árokpárton ráfogta a pus-
kát az emsére. Amikor rászóltam, nevetett: azt mondta, tréfa volt. De aki meg akar
tanulni löni – magyarázta –, annak sokat kell céloznia. Napi egy-két órát célratar-
tásra kell fordítani.

Katonák, hangosan nyerítő nők között lökdösődtem, savanyú komisz szag és parfüm illata áradt belőlük, s ez összekeveredett a gumiköpenyek meg a bőrkabátok nehéz szagával. Tele volt a csarnok fekete esőkabátos és bőrkabátos férfiakkal. Kezüket mélyen a zsebükbe süllyesztették, ráérősen himbálództak a tömegben a bejáratok felé.

Amikor beáramlott a közönség, az ajtóhoz szaladtam, benéztem a homályos, zsongó nézőterre. S akkor megpillantottam őt. Hátról ült az apródokkal, drága helyen. Hátranézett rám, fehér arca szinte világított a sötét hátak, vállak között. Furcsa, dermedt arccal mosolygott, de csak a szája, a szemei merevek és fénytelenek voltak.

A jegyszédő becsukta előttem az ajtót. Álltam még egy ideig, hallottam, hogy odabent fölhasran a híradó ismert zenéje. Valaki erősen köhögött mögöttem. Két esőkabátos férfi a ruhatár pultjának támaszkodva cigarettázott, engem néztek. A csarnok üres volt már, a padlón mindenfelé cigarettacsutkák, üres cukorkás papírok heverték. Elindultam a kijárat felé, a két esőkabátos utánam fordult, tekintetükkel kísérték. Vértelen, sápadt arcuk idegen, de ahogy néztek... igen, a nézésük ismerős. Egészen olyan a nézésük, mint az övé. Vajon tőlük tanulta? Lehet a nézést így eltanulni? Miféle nézés ez az arc és szemek nélküli nézés; nem lehet kikerülni és elfelejtetni?

A csapóajtó éleset csattant mögöttem.

A nyulak... Ekkor nyílalnt belém a gondolat: a nyulak...

Leszaladtam a lépcsőn, rohantam az úton, mellékutcákba kanyarodtam, hogy előbb érjek haza. Kerítéseken másztam át, kőrákások, gerendák, meszesgödrök között futottam idegen telkeken, udvarokon át.

Az emse nemsokára megellik – mondta apám –, s akkor majd új ketrecet kell építeni neki meg a kicsinyeinek.

Az udvar végébe szaladtam a nyulakhoz, fölrántottam a ketrec ajtaját. A lábam megbicsaklott, az ingem elszakadt, egy deszkából kiálló szeg fölhasította a tenyeremet. Egy marék vért szorongattam a kezemben.

A két nyúl megrettent, ijedt szemmel néztek rám, örökmozgó kis szájuk megmerevedett. Letérdeltem az ól elé, a ketrec peremére hajtottam a fejem. Néztem őket, és simogatni kezdtem selymes szőrüket, hátra hajló szép hosszú fülüket. Tenyeremben éreztem remegő testüket, kalimpáló, vadul verdeső szívüket...

*

Ez a mozdulat mintha kívülről érne, idegen lenne tőlem, és mégis a tagjaiban érzem. Mozdul velem, billen az ég, a fák is. Újra itt vannak a fenyők, lombjaik mögött a kékség. Hanyatt fekszem a földön, tenyeremben a fűre dobott takaró selymes érintése, patakszik rólam a veriték, vadul ver a szívem, itt érzem a torkomban.

A fenyőlombok résein pásztákban ömlik a délutáni fény. Újra mozdulok, látom a fenyők derekát, csaknem mindegyiken rajszöggel föltűzött papírlap: száradó vízfestmények. A gyerekek egész délelőtt festettek itt a fenyők alatt, a két szomszéd fiú a tavat festette nádassal, vitorlással. A nyulakat a lányom. Mostanában mindig nyulakat fest. Korábban színes halak, madarak készültek, újabban áttért a nyulakra. Szép hosszú fülűek, szürkék, fehérek, van köztük piros szemű is.

Förlülök. Most pillantom meg Évit, a betonlépcsőn ül, engem néz. Vajon mióta várakozik ott a lépcsőn, mióta néz? Eszembe jut, hogy délutánra fürdést beszélünk meg, a fiúknak is megígértem, hogy magammal viszem őket. Nem tudom, mióta, de Évi engem vár ott a lépcsőn. Intek neki, fölugrik, nevet, bekialt a „barakkba” az anyjának. Barakknak csúfoljuk ezt a két hétre bérelt faházikót. Időnk fele már lejárt, s lám, megszerettük; egészen csinos itt a drótkerítéssel körülvárt udvaron a nyíl-egyes fenyők alatt.

Összeszedjük a cókókat, gumicsónakot, labdát viszünk magunkkal a tóra. Odaát, a szomszédban csöndesen készülődnek a fiúk, jó ideje bíbelődnek már a horgászbottal. Fütttyentek nekik, mutatom, hogy indulunk...

Magyarországi futamok

I

*Micsoda szerencse, nem-szerencse
szeszélye lett törvényszerű,
hogy ideszülettem, ebbe
az időbe, mely veled lett drága és keserű?*

*S hogy így kellett összetapasztanod
történelemnek évet, szerelmet?
Születtél huzatos levegőbe, husángra rótt
jajjal; kísért szegénylegény-kedved,*

*amíg jöttél korok szorosán, hepe-hupáin.
Kölyködnek én is itt vagyok,
ahogy anyáim-apáim
simogatása, pofozása idáig ringatott,*

*ahogy a táguló, szorongató
mindenség megborzongatott,
az idegeimnek leckét adott:
leszek majd féregnek való, leszek majd csillag-lakó.*

*Veled szól hozzám a létezés:
kirajzolódik benned sirhelyem,
arcod örvényes rajza át-átdereng versemen,
amely már párbeszédre-kész,*

*vegyülni vágyik a mindenséggel, ösztöneim
szerint is – elemmel az értelem,
érted nyúl emlékezetem,
ha a gondolat tériszonya bennem megkering.*

II

*Magyarország, látod-e? – nyár van,
magyarul sűt a nemzetközi évszak,
de almaid után Földközi Tengeri szél kap,
érnek az éhség kirakatában, –*

*lám, mielőtt sűketen magadba
zárnál, minden emberi dolgot érvényesítesz;
vasakat kötsz a szívhez,
mielőtt csillagon szállna partra;*

*szerelmed ad fegyelmet,
léha gondolatom eltaposná
a még meg nem történt történelem – sorsomná
te válsz, te, egyszeregy-et,*

*Muhi-pusztát, fülelő erdőt idéző, és a lecke,
mely nagykorúsít ábráival,
belőled dől fülembé és szemembe,
éltet a lét gazdagságaiban, –*

*gondomban folytatódsz, szerszámaimmal tartalak
tíz ujjam közt s az a virgonc
kedv, hogy rádkalapáltam egy vonalat,
hasonlatos ábrándjaimhoz,*

*s fegyver, szíjak csikordulnak
vállamon, mert századaid kell magamra vennem
trópusi nyárban, hogy jövőd s a múltad
össze ne keveredjen.*

III

*Térkép itatódik sejtjeimbe,
az idő hegy- és vízrajza,
ami történt s történhet, a Földre van kiterítve,
beletöltve a mai napba,*

*az agyamba változó égtájak hasogatnak,
udvarodból rakéta-orr
ismerős barbárságra szimatol,
körén kívül – és meghajlik a vadzab*

*körében a szerelemnek,
mely melle-csúcsát kifeszíti a teljes éghez;
hol a tények bukfcencet vetnek,
s amit gondodban megérez,*

*megszerkeszt a remény, válassza széjjel,
hazám, minden határod,
a dolgoknak most adj igazságot,
a nem-lét ellen országnyi létet vezényelj, –*

*mert testemben kristályosodik már,
ércesedik egy emberiség s vele ez a nép, mely
kozmikus hullámverésben itt áll
szerszámaival, fegyverével,*

*s agyán, szívéen a válasz gomolyog, –
hogy bár élni s meghalni kell,
szorításában lesz az a történelem siker,
amely eleddig lökött, szaggatott.*

PÁL JÓZSEF

Tükröződés

*Azon a napon nem tudtam
hogy a tó tükrözi-e vissza az eget
vagy az ég tükrözi-e vissza a tavat*

*Azon a napon nem tudtam
hogy a tó tükrözi-e vissza az erdőt
vagy az erdő tükrözi-e vissza a tavat*

*Azon a napon hajó hasított
az ég
az erdő
a tó
testébe
és a víz fájdalmában kiszaladt a partra*

Malacvigasztaló

*Ne ríjj malac,
mi most megölünk,
s lángból lesz ruhád:
megperzselünk és kunkori
tarkincád nem mozog tovább.*

*Ne ríjj malac,
ne ríjj,
hisz hurka leszél és szalonna,
káposztában dagadó,
s ha sonkádat átjárja a só,
tüstre kerül – és megeszünk,*

csak előbb kicsit megölünk,

*ne ríjj hát,
ne ríjj.*

Nem szólok

*Nem szólok most már senkinek,
vállamba akadtak az évek,
az útjaim elkanyarodtak,
én meg a hótűvásba lépek.*

*csak amit egyedül akartam,
egyesegyedül, csontig érve,
az az enyém, hóba-bukott
asszonyok térdepelése.*

*a külső levegő-magány,
s vérerek lüktető határa,
magamnak eladott fogoly,
maradtam kifele kitérve.*

*Éjtéli madár-huhogás,
vércsék virrasztó körözése,
a madarak, a madarak,
szárnyereje, békétlensége,*

*az az enyém. A hókirály
őrzi a birodalmamat,
maradtam szeretetre gyöngé,
maradtam gyöngédségre vad.*

Állatok szőre

*Kiszállok ebből a tülekedésből,
tűkörbe hulló espressofényből,
keressenek a vadleányok,
kiszállok belőlük, kiszállok.*

*Nem kell a köröm, nem kell a nyershús,
ököridámság, nyertő szervusz,
Hemingway nyirkos harmónikája,
szesszel teletűjt tudó kitérve,*

*nem kell Hemingway vörös bikája,
ringó csipője, baromnagy szálla,
se oroszlánok tévedése,
rák ellen véletlen dörrenése,*

*folyók, halászok, italok, bárók,
kiszállok belőlük, kiszállok,
hegyek életántfehérsége,
boxkesztyűk pettyhűdt kegyetlensége.*

*Nagy órák, tövig gyömöszöltek,
kevesek vagytok már gyümölcsnek,
állatok szőre, tisztasága
pőre botok szomorúsága*

*nem kell, nem kell. Kaland, se péntek,
se áldozat, se szaga a vérnek.
Iv, mozdulat, fölény se, arc se.
Még az a kérdés se, belehalsz-e?*

Egymás örömére

*Mi közöm a tizenöt éve
eleresztett luftballon-arcok
rajzaihoz, levegőjéhez?
Tiszta vagyok, mint a tavaszi ég,
az emlékek géppuskarúze
bevérez.
Nem voltam rosszabb nálatok,
ha kő repült, azt mondtam: madár,
tavasszal azt:
kezdődik a fák fölvonulása.
Nem vagyok külön nálatok:
fiamnak szólitom a jövőt,
pénzt gyűjtök
főbérleti lakásra.
De idegeim börtönudvara
emlékezik az ifjúságra:
falon behajló zöld faág,
világvevő antenna volt,
alkalom a megaláztatásra.
A bor dagálya hiába emel,
azt az ágot nem érem el,
nem is akarom.
Fejetek fölött mesefák,
ahány talaj, annyi világ,
kis- és nagyhatalom.
Szétpukkadtt műanyag-fejek,
szárán nőtt férfi-fejek,
idegen világok képviselői
ülünk e fordított értekezleten.
Egymás örömére kellene emlékeznünk,
de a magaméra sem tudok.*

Kötél nélkül

Augusztus a vegetáció hónapja. Szeptemberben aztán feltápáskodik az ember a homokból, és megpróbálja újra és újra megtalálni a spanyolviaszkot. Az ősz cselekvésre ingerel. Gyorsulnak a centrifugális erők. Néhányan nem bírják tovább, ezeket kidobja a masina. De a többség élvezi a forgást. Igen, a szeptember lehetőség. De mit lehet ebből a lehetőségből nyakoncsipni, és mi csupán a vibráló illúzió...? –

– Helyben vagyunk! Hiába kalapálom össze a gondolatokat, a végén szétmálik az egész, és a lényeg mégiscsak az... – Morelli felugrott a presszóasztal mellől, s mivel megközelítően sem tudta megfogalmazni, hogy mi a lényeg, gyorsan fizetett.

Egy bizonyos: augusztus 28-a van. Néhány nap múlva bemutató. Addig az ötletet teljesen ki kell dolgozni. Nincs idő filozofálgatásra. Bölcsészahallgató korában amatőr bűvész volt, s most befutott bűvészként amatőr filozófus? Semmi értelme. Ne zavarjuk össze a dolgokat. Most az új mutatvány a legfontosabb. Kidolgozni az elméleti részeket, felépíteni a hatásokat. A technikai megoldások régiiek, de az összeállítás, ahogy majd kibontakozik, eredeti legyen!

Morelli sietett. Reggel, délután próba, este talmi műsor, nyári, izzadó komédiásokkal. Ebből szerencsére kihagyták. Így is elég. A rendező új fényeffektust talált a számhoz. Olyan, mint a Vidám Parkban a velencei csónakázás fénye. Csupa szirup, semmi igazán meglepő... Tehetségtelen fráter.

Négykor próba. Ha most elkésik, másodszor írják fel. Pedig ma fogja megemlíteni azt a remek ötletet. Még nem késő. Szép gondolat. Megértik az emberek. Gyűjtölencsével felperzselni a madarat, és a szénné étetből hirtelen felrepül egy eleven, ugyanaz! A főnixmadár! Igen! Ez már alkotás. Persze, három galamb kell hozzá, de az illúzió tökéletes lesz. Mint Kiónál. Valami pluszt adni, nemcsak a kóklerkedés...

Mit tudnak erről a többiek? Stella meg a nővérkéje csak lengenek a hintájukon, ugrálnak a levegőben össze-vissza. Azt mondja Schneider, a kellékes, hogy még közöszlőni se mernek, annyira féltik a rugalmasságukat. Nincs más témájuk, csak a kupola alatti negyedóra, a kosztüm és a flitter. Az igaz, hogy gyönyörű a mozgásuk. Szép. De így önmagában – minek? Verner kapitány dicsekvései is undorítóak. Verner kapitány!

Morelli már tíz éve dolgozott a szakmában, de a neveken még mindig bosszankodott. Verner kapitány! Vermes János. És Morelli? Maros Gáspár. Amikor szerződtették, még tiltakozott. „Nem lehetne, kérem, a rendes nevemen?” „Ugyan, fiatalember! Maros Gáspár illuzionista! Hogy hangzik ez?” Szerette volna megmagyarázni, hogy így érdekesebb, de leintették. „Morelli! Az igen! Az név! De hiszen latinos műveltsége van!” – mondta az OCI személyzetise büszkén – „Morelli! Egy kicsit ámor, egy kicsit morál, keveredik benne a csapongó szenvedély a szigorú törvényekkel... az már maga a művészet! Érti?”

Morelli sóhajtott. Végeredményben nem járt rosszul ezzel a névvel. Sokan ismerik már. De miért szükséges, hogy egy állatszeliidító feltétlenül kapitány legyen? Nem is állta meg ironia nélkül, ha Vernerrel beszélgetett. Különféle rangokat adott neki, ahogy jött. „Ezredesem! Őrnagyom!” Verner emiatt azt hiszi, lebecsüli a produkcióját. Pedig nem dolgozik fogatlan dögökkel. Valóban lenyűgöző látvány, hófehér egyenruhában, fekete, göndör hajjal, kegyetlen mosollyal a szája körül... A nők megőrülnek érte. Nem nősz meg. Azt mondják, hetenként egyszer valami titkos találkahelyen tombolja ki magát. A cirkuszosokat nem hívja. Ki tudja, hova jár, vagy kik járnak hozzá? Nem csoda, hogy Margit undorodik egy kicsit az egésztől.

Morelli felpréselődött a tömött villamosra. Tulajdonképpen nevetséges, hogy ta-

nárnót vett feleségül. Margit kémiát tanít. A cirkuszt utálja. Őt mégis megszerette. „Előbb-utóbb kiemelkedsz közülük” – szokta mondogatni. Ugyan hova emelkedne ki? Az egész ország ismeri. Kocsijuk is van. Most éppen javítják. Ezért fog elkésni.

Új tag is jön a társulathoz, valami kezdő. Kréger nyugdíjba ment. Tóni marad, változatlanul. Kitűnő bohóc volt, tíz évvel ezelőtt, a behemót Pali bácsival, párosban. Miután Pali bácsi szívtrombózisban meghalt, Tóni hordta körül egy földgömbszerű labdán gurulva a következő számot. Tavaly az ötvenedik előadáson lecsúszott róla, elhasalt, beverte a fejét. Azóta nem tud megállni a gömbön. De az istennek sem hagyná abba... Megőrjíti az embert az igyekezetével. Sehogy se akar beletörődni, hogy ezután gyalogosan kell körbe-körbe kutyaolnia a táblákkal.

A szezonkezdő napok rémesek. Mindenki ugrál. Állítólag gázsiemelés is lesz. Az igazgató meg folyton újat kér. „Gyerekek, újat hozzatok, újat...” De igazán új nem lesz most sem. Hacsak ő ki nem ugrik ezzel a madárdologgal.

„Taxival kellett volna jönnöm” – gondolta Morelli – „elkéstem.” Négy óra után öt perccel szállt le a földalattiról. „Este nem fekszem le addig, amíg újra át nem gondolom a számot. A rekvizit költséges, de megéri.”

Valószínűleg ez az idej utolsó hőhullám. Odabenn még melegebb lesz.

Morelli csodálkozott. A porondon próbafények, de nem dolgozik senki. Homok- és textilszag. Mélyen beszívta. Valami idegen illatot is érzett. Naftalin, kétségkívül naftalin!

Markó bácsi, az egyik porondszolga, cinkosan ráhunyorított:

– Adjisten, művész úr. Nem tetszett elkésni. Az öltözőkben vannak. Új fiú jött, azzal bajlódik a Karcsi úr! –

Karcsi úr! Szép kis rendező! Még a személyzet is érzi. Új fiú. Akkor a közös teremben lesznek, együtt.

Morelli örült. Viszolygott a rendreutasítástól.

A teremben alig fogadták a köszönését. Karcsi úr és az új tag köré tömörült mindenki. Karcsi úr arcán piros foltok virítottak, mint a fehérbőrű lányok testén melegvíz és szappan után. Nagyon dühös lehet.

– Még artistaiskolája sincs? – ezt kérdezte éppen a vele szembenálló fiatalembertől. Az nem felelt, csak megrázta a fejét. Micsoda figura! Morelli önkéntelenül is ingerültséget érzett. A fiú nem is volt olyan fiatal.

– Megvan ez harminc is – susogta rosszalóan Stella, és fölényesen bólogatott.

Sötétkéket öltönyt visel, sötétkéket, ebben a kánikulában! Kétsorosos! Húsz év előtti divat, elhegyesedő kabáthajtókával... és drapp saru van a lábán, mindehhez. Tisztelettudóan áll, mint paraszt a törvény előtt... s mégis van benne valami hányavetiség! Ahá, persze, a keze zsebredugva! Ez meg miféle tempó? Hogy a fenébe került ide?

– Mégis... ki látta magát, mielőtt betöltötték a státuszt? – kérdezte Karcsi reménykedve. Talán kiderül, hogy csak egy csaló, és ki lehet rúgni.

Láttak – mondta a fiú és Morelli még dühösebb lett, ahogy meghallotta ezt a hangot. Engedelmes, halk, távoli. Mintha nem is ő beszélne, hanem egy rádió a hasában. – Láttak többen... Látott Kovalics kartárs, látott... – és sorolta a neveket. Tizenkettőt. Azután megint elhallgatott, mintha lekattintották volna benne a gépet.

– Úgy... szóval ennyien látták. S az igazgatónál is volt már... Menjetek in-
nen, gyerekek, hadd beszélgessek a kollégával... – kiáltotta Karcsi idegesen. Senki sem tágitott.

– Milyen iskolát végzett?

– Humán gimnáziumot... –

Megint meglepődtek. Ez? Gimnáziumot?

– És... hol dolgozott eddig? – Karcsi ide-oda csúsztatta a szemüvegét az orrán.

– Nyíregyházán, Debrecenben, Sashalmon, Budapesten és Szecsődön. – A fiú szeliden, készségesen darálta a városneveket. Az arcán egy rángás sem futott végig. A keze még mindig a zsebében. Ez nem normális!

– Társulatnál, vagy hol? –

- Nem társulatnál - felelte a figura és végre előhúzta a kezét. Úr isten, mi-csoda betegesen hosszú ujjak!

- Nem társulatnál... Alkalmi munkát végeztem, hol itt, hol ott... -

- A fenét... - tört ki Karcsi - De mit tud maga? Mit tud, amit „láttak”? Mit akar itt csinálni? -

- Maga a rendező! Magának ezt már tudnia kéne, ha maga a rendező... - mondta a fiú. A kezét ismét zsebrevágta. A szájaszögletében fitymáló mosoly jelent meg.

„Huligán! Mégiscsak huligán!” - hördült fel elégedetten Morelli. Karcsi elordította magát:

- Beszéljen tisztességesen... -

A huligán csodálkozva felhúzta a szemöldökét. Mintha nem értene valamit. Azután legyintett.

- Kötéltáncos vagyok. Tudja, mi az... Ide-oda, ide-oda... - a kezével mutatta, hogyan - ide-oda egy vacak kötélén... -

Karcsi hápogott. A fiú befejezettnek érezte az eszmeccserét, a sarokba ment, leült. Lábát maga alá húzta, mint egy óvodás.

- Na, gyerünk a csudába, kezdjük a próbát - tapsolt Karcsi. - Majd szólok magának, ha sorra kerül... maga... hogy hívják? -

Mint egy jólnevelt úrfiú, úgy ugrott fel, meghajolt:

- Króna Péter... -

- A művésznevét, művész úr! A művésznevét... - Vihogtak.

- Nincs - mondta Péter - és nem is lesz. Tessék csak így: Króna Péter... Tetszik tudni, nem a pacsirta fontos, csak a dal... -

Karcsi úr már az ajtóban volt, onnan fordult vissza:

- Micsoda? Mi van a pacsirtával? - kérdezte fáradtan. Süssüt jelzett.

Morelli visszanézett. Króna Péter. A kötélén ide-oda... Milyen együgyűen ül a sarokban! Ez hozta a naftalinszagot, ez a kitömött pacsirta... Ez a huligán, vagy ficsúr, illetve bugris... Ez a fene tudja, kicsoda...

- Ilyenkor küldeni ide - morgott Karcsi - három nappal bemutató előtt! Minden készen, kint vannak a plakátok. Nem tudom, hogy illeszem bele az egységes, kidolgozott vonalunkba!

- És mit szól az öreg? - kérdezte Morelli.

Az előtérben állottak valamennyien. Cigarettaztak. Króna bent maradt a porondon. Egyedül akart próbálkozni az új felszereléssel. Semmit sem hozott magával, csak egy ócska drótot, meg két kampós szeget. Szerencse, hogy itt minden van. Kitűnő állványzatra szerelt, váltogatható szélességű kötelek. Mennyországba csöppent ez a fiú.

- Mit mondott az öreg?

- Mit mondott? Letelefonált, hogy már ebbe a műsorba préseljük be, majd meglátjuk, hogy jó lesz. És ne haragudjak, hogy csak most értesített, de így jött ki a lépés. Szóval, a szokásos.

- Kérdés, hogy tud-e valamit egyáltalán?

- Ha tud is... mennyit kell még ezen melózni, hogy kimehessen vele. Ha egyáltalán tud annyit, hogy mi használhassuk... - Karcsi úgy mondta a *mi*-t, hogy ebben valamennyien benne voltak. Az ország legjobb társulata, legszebb, legmodernebb cirkusza. Itt nem babra megy a játék.

Morelli fújta a füstöt. Kivételesen együttértett Karcsival.

- Ez az, ha nem művészek vezetik a dolgokat - bökte ki Karcsi keserűen. - Virágoskertben nem lehet bakancsban járni... - Sokszor elmondta már ezt, hasonló alkalmakkor. Az orrára is ütöttek érte nemegyszer. De Morellitől nem félt. Bizonyos mértékig tisztelte is. Okos ember, egyetemre járt, és ha ügyesen lenyesegetik a túl-

zásait, óriásit produkál. Egy-egy jólsikerült mutatóványa után valósággal tombol a nép.

Morelli elfordult Karcsitól és mosolygott.

„Művészek... Szép kis művész vagy te, öcsém...” – gondolta. – „Ha művészek vezetnék, mennyivel volna jobb? Akkor valóban soha nem lenne új... Betegesen félnek minden szokatlantól. Ítéletük csak az általuk belátható körökig megbízható. Azt még megbocsátják, ha valaki nagyobbat ugrik, de azt már nem, ha más-ként. Pedig felül kéne emelkedni önmagunkon...” – csaknem elvágódott. Tóni labdája becsúszott szétterpesztett lába közé.

– Még itt se hagyja abba, maga kertitörpe? – Rögtön megbánta. Nem kellett volna. Tóni szerencsére – úgy látszik – nem hallotta, vagy nem értette meg, mert nyájasan bólintott, és továbbgörgette a labdát. A szívárványszínű gömböt félig sem tudta átkarolni. A sarokba állította, ott próbálkozott, meg-megtámasztva a hátát a falon, hátha sikerül. Stella néha odanézett, szórakozottan, mint a lábát köszörülő légyre, egyébként hagyta, hadd csinálja. Szegény kis öreg.

– „Érdekes” – tűnődött Morelli. Leporolta a nadrágját. – „Nincs benne semmi irigység. A számok alatt ott áll a kifutónál és lelkesen tapsol, integet. Látszik, hogy őszintén örül mások sikerének...” – Ezen kissé meghatódott.

Katóka – Catalina, a lovastündér, kétoldalt belebőkött a lapockájába.

– Koma, ide figyelj...

Katókának mindenki koma volt. Morelli mindig csodálta, hogy tud ez a tömzsi, nagy lábú, lapáttengerű, erőszörzetű nő olyan könnyedén lebegni a lovak hátán? Amikor egyszer megkérdezte tőle: „Hogy csináltad ezt, Katóka?” – a lány nevetett: „Az apám birtokán szórén ültem meg a lovakat. Volt, hogy a pányvát is én vetettem. Semmi ez nekem...” – A régiek mesélték, hogy Katóka negyvenkilenc-ötvenben lépett munkaviszonyba, mint loápoló. Onnan küzdötte fel magát. Kár, hogy nem-sokára kiöregszik.

– Mire figyeljek, Katóka?

– Mit szólni hozzá, mint szakértő? Mi a szebb? Az alma, vagy a körte? – sürgetően tette hozzá: – Úgy értem, mellben... mi a szebb? Alma vagy körte?

Morelli bosszankodott. Örökké ezek az izléstelenségek! Összeillenek Vernerrel, az az öntelt fickó mégis odébbbugdossa! Kelletlenül felelte, őrizve a szellemesség látszatát:

– Mindegy az, csak ne lógjon!

– Na ugye – kiáltotta oda Katóka Vernernek, aki a körmeit nyesegette – hal-lod, te nyavalyás...

Morelli dühös lett. „Ez a baj a művészetekkel, ez az észrevétlenül belopózó trágyaszag, amelyben már-már otthon érezzük magunkat. Az érzékenység, amely elsőrendű feltétele az alkotásnak, lassanként elhal...”

– Elaludtál? Gyerünk! A takonypóc szíveskedett engedélyt adni, hogy a porondra léphessünk! – Stella hátbaütötte.

A fiú a gumiasztalon feküdt. Karcsi felkiáltott hozzá:

– Na, öcskös, lássuk, miből élünk!

Króna Péter leugrott a szőnyegről. Lentről semmi sem látszott a kötélből. A hajszáldrótos állványt választotta.

„Milyen ügyetlenül bajlódik a rúddal” – állapította meg Morelli – „Még fel-mászni sem tud vele rendesen. Szép kis buli...”

Péter már a tető alatt állt. Nem utolsó dolog, ez a magasság. Milyen sokáig szöszmötöl! Azt hiszi, ezt az előadáson is lehet?

– Szervusz. Ez meg kicsoda? – Morelli beszívta Margit szénakölnijét. Már ott is volt mellette az asszony, karját a hóna alá csúsztatva. – Itt a kocsi, kilencszáz-hatvanba került... Ki ez a tag?

Morelli homlokon csókolta. Milyen ápolt! Soha sem izzad.

– Aranyos vagy. Ez egy új fiú. Nagy balfácán lehet, néz, hogy tiblából... Karcsi ordított:

– Az istenért, csináljon már valamit, fut az idő.

Péter odafönn ide-oda forgatta a fejét. Kétszer nyújtotta ki a lábát, de mind a kétszer visszahúzta.

– Fél – mormogta a kapitány – fél a gyáva kukac... – Nevettek.

Péter végre elindult. A rúd remegett, imbolygott a kezében. Három-négy lépést tett. Senki sem látta pontosan, mi történt, már ott rúgózott az egyensúlyozóval együtt a gumin.

Mindenki megnyugodott. Most majd bocsánatot kér és szépen kísétál. Kaland-vágyó kölyök. Talán, ha tanul néhány évet...

Péter azonban feljűk sem nézett. Dühösen belerúgott az állvány talpazatába. Újra felvonszolta magával a rudat. Tisztán hallották, hogy káromkodik. Megint neki-rugaszkodott.

Úgy tűnt, hogy ismét leesik. Morelli egy pillanatra behunyta a szemét. „Azért szégyenletes – gondolta – azért szégyenletes, hogy itt állunk, és nézzük.”

A koppanásra feltekintett.

Péter a kötél elején himbálózott. A rúd már nem volt a kezében. Ledobta. Azután megindult az alig sejthető vízszintes vonalon. Egyensúlyozó nélkül, finoman meg-megrebbenő ujjakkal. Végigért. Megérintette a póznát, és hirtelen megfordult. Mint aki zenét hall, visszafelé csúsztatva magát a levegőben.

„Valami történik most – riadozott Morelli – de nem az, hogy leesik. Valami más...”

Péter harmadszor járta az utat. A kötél közepén megállt. Éles hang szakadt ki belőle, mint a fuldoklóból, ha felbukkan a vízből. Néhány másodperc, és a teste már a kupola közelében pörgött. Ha tíz centivel magasabbra ugrik, betöri a koponyáját. Megint kettőt lép előre. Most háromszor fordul a levegőben. Karcsiról folyik a verejték. ... Egy ugrás, egy lépés, egy ugrás...

– Ez istenkísértés! Állítsák le! – Morelli rémülten ismerte fel saját hangját.

– Hiszen te nem hiszel istenben... – Margit mosolygott, de nem rá, hanem csak úgy, fel a levegőbe.

Az ugrások már egybemosódtak, áttekinthetetlen forgatagban.

– Örült vagány – suttogta Karcsi fenyegetően – csak egy örült tehet ilyeneket... ha ugrásból zuhan le, szényegen kívül eshet. Nem én küldtem fel, kikényszerítette...

– Nem esik le – mondta hirtelen Morelli – nem esik le... – Megkönnyebbült. „Tudom már, ki vagy, fiú” – gondolta, és egy csepp irigységet érzett. Ha senki nem, ő mégis ki meri mondani majd.

Egy valószínűtlenül gyors forgás a kötélen, azután a fiú minden átmenet nélkül befejezte a számot. Sután támo lygott a létrához. Elerőtlenedve ért földet. Leült a homokba. Fejét a térde közé dugta.

– Be kellene záratni – sziszegte a kapitány, de nem feleltek rá. Karcsi tanács-talanul Morellire nézett. Stella hitetlenkedve rázogatta a fejét. Katóka röhögött. Mindanyian zavarban voltak.

Morelli Margitot kereste, de az már eltűnt. Pedig jólesett volna a jelenléte, amikor kimondta, saját nagyvonalúságától és az élmény súlyától meghatottan:

– Csodálatos volt!

Mindenki Morelli felé fordult, kissé bizonytalanul. S ő megismételte, bocsánat-kérően, mint aki ellenállhatatlan belső kényszernek engedelmessékedik: – Csodálatos!

Felszakadt a zsivaj. A kapitány Péterhez szaladt, és jól hátbaütötte:

– Hát mért nem mondtad, te kutyafi?

A lányok kérdezősködni kezdtek. Karcsi elhessegette őket.

– Nyugalom, gyerekek, tartsunk rendet! Óriási volt, öregem, ha én azt mondom, hogy óriási, akkor igazán óriási... Az előadáson persze fokozatosan csináljuk. A megjelenéshez bedobunk valami idegtépő zenét, s a búcsúzásnál jöjjön a teteje...

– Szerintem fekete, testhezálló trikót válasszon, ezüst lamé beszövéssel... – tanácsolta lelkesen Stella.

– Ez a szám gatyában is mutat! – rikoltotta Catalina. A fiú átnedvesedett haját törölgette. Levetette az ingét. Kábult volt.

Morelli haragudott. Ilyen barmok! Nekimennek, és azt sem tudják, miről van szó. Megfogta Péter vállát. Szerette volna, hogy csak ők ketten értsék igazán:

– Ilyen még nem volt... hallod?

Péter a szemébe nézett.

„Nem örül” – csodálkozott Morelli. – „De miért nem?” Felsajgott benne valami. A madarára gondolt, a nagy ötletre. Nem csinálja meg. Nincs többé szükség rá. Most már – ezután – silány és unalmas ügyis.

– Csoda! – kiáltotta még egyszer. Úgy érezte, túllépett önmagán.

A zajos helyeslésben megakadt a szeme a törpén.

– Igaz, Tóni bácsi?

Tóni a sarokban ült, és mosolygott. Együgyű ábrákat húzott lábával a homokba. Valamit mormogott, azután eltörölte az olvashatatlan jeleket.

– Mit akartál azzal a madárdologgal? – kérdezte Karcsi a büfében.

– Semmit... Nem túl érdekes... – legyintett Morelli. Már nem volt olyan elégedett önmagával, mint az imént. „Nem volna szabad engednem, hogy kétvállra fektessenek” – gondolta – „akárhogy is van, nem volna szabad engednem. A dolgok bonyolultak, s talán amit én kihoznék, az is lenne valami, a maga módján...”

– A tehetetlenség beismerése már azonos a halállal... – későn vette észre, hogy ezt már hangosan mondja, Karcsinak.

– Bizony – bólintott Karcsi és aprókat sóhajtott – mennyire így van! Te olyan tehetséges vagy! Két szenzációnk lesz egyszerre... Próbáld meg, Gazsi!

„Rendes fiú ez, alapjában véve” – lepődött meg Morelli – „s milyen jól színlel! Fogalma sincs semmiről, de milyen ügyesen színlel!”

– A trükk kicsit hajmeresztő... A gondolat tetszett meg.

– Jól mutat?

Morelli dühbe gurult.

– Tűz, lángok, repülő madár... meztelen nőket égessek? – Karcsi a pult felett a karjára tette a kezét, békítően.

– Ne hőbörödj, öregem. A formákra is vigyázni kell! Gondolj arra, hogy kiknek játszol! Nem énrólam van szó, de hát ez mégiscsak cirkusz, nem?

– De igen – mondta fásultan Morelli – ez cirkusz.

– Na látod. A nép mulatni akar. Beszéljük meg, estig van még egy kis időm...

Lelkiismeretes fiú. Miért nem ment el postahivatali tisztviselőnek? Ha marad, Margit dühöngeni fog. Bár lehet, hogy már itt sincs. Csak nem sértődött meg?

– Nem láttad Margitot?

Karcsi hátrafordult, és a sörözőkhöz kiáltott:

– Hé... nem láttátok a nagyságos asszonyt?

Morelli tudta, hogy ez nem gúnyolódás. Tisztelték Margitot, mint kívülálló, sosem-lelkes idegent. Féltek nyugodt, szétálló szemétől, okos nyelvétől. Nagyságos asszony – ez egyezményes megszólítás volt, megkülönböztetés.

A kapitány válaszolt:

– Kint ül a padon, a lugasban...

– Ebben a melegben? – bosszankodott Morelli – mit csinál ott?

– Egyelőre még csak beszélget – viccelődött Katóka. – Beszélget a nap hőisével.

Szegény Margit! Szépen szórakozhat! Mit neki egy kötélrancos! Csoda, hogy eddig kibírta. Néhány perc múlva biggyesztve megjelenik majd az ajtóban, és derűs, elégedett iróniával kijelenti: „Engedélyt kértem a hercegtől, hogy a rendkívül épületes társalgást befejezhessem.”

Karcsi Morellibe karolt.

– Gyere az irodába. Viszünk fel két üveg Bambit.

Péter elégedetten bólintott:

– Na látja. És miért?

– Ezen még nem gondolkodtam... Az elején, amikor elkezdek valamit, még nagyon élvezem. Csak a végfelé unom meg halálosan. Érdekes, nem?

– És miért ez az unalom? – kérdezte ismét Péter, és jóakaratóan, oktatólag fel-emelte az ujját.

– Talán mert... kevés. Ha kész van, úgy érzem magam, mint a gyerek, aki lavórban játszott tengeri vihart.

Péter kamaszosan füttyentett.

– Ahhoz képest, hogy tanár, van magában valami. Csak ne használjon hasonlatokat.

– Mi baja a hasonlatokkal?

– Nem pontosak... Egyáltalán nem pontosak. Fellazítják a gondolatokat.

– Azt hiszem, értem magát – mondta Margit halkán, de csak nyugtalanító sejtést érzett. – Az abszolútra törekszik, igaz? S amit ott fenn csinált, nem, ez nem jó kifejezés, ami ott fenn történt magával, az valóban utánozhatatlan. Fenséges!

A fiú ingerülten beletiport sarkával a porba.

– Azért én mégis dühös vagyok... mintha elrontottam volna valahol... maga látta...!

Margitban éleset nyilallt az öröm. Segítséget kértek, tőle!

– Láttam! A legtöbb volt, Péter. Esküszöm: a legtöbb.

Péter hátradőlt.

– Akkor nem értem...

Margit szomorúan biggyesztett:

– Pedig azt hittem, maga mindent tud.

Péter nyersen felnevetett:

– Még csak az hiányzik. Remélem, hogy a java még hátra van... – „Ezt megint nem értem” – vallotta be magának Margit.

– Igen, nagyszerű, ha az ember szakadatlanul elégedetlen önmagával...

– Ne beszéljen többet – szakította félbe Péter. – Félek, most már csak marhaságot mondánánk.

Nagyokat lélegeztek. A megperzselődött fű illatával forró olajfesték-szag keveredett. A cirkuszkert poros virágai a repedezett földre dőltek. A vörösen izzó napfényben bénán hevert a világ.

„Nem tudom még” – gondolta Margit, és nézte a rebbenésnélküli bokrokat – „nem tudom még, elfelejtem-e holnapra ezeket a virágokat, ezt a cikcakkos fehér kavicsot a lábam előtt, vagy emlékezni fogok rá, nagyon sokáig...”

– Hány éves? – kérdezte végül, bár nem is volt kíváncsi rá.

– Huszonhat. Nagyon kevés.

– Szeretne öreg lenni?

– Csak öregebb. A történések miatt. Hiába, anélkül nem megy. Ezért marad maga is gyerek.

– Gyerek? – Margit elmosolyodott. – Harminc felé járok! Az ismerőseim túl okosnak tartanak, a férjem néha túl-keserűnek. Gyerek! Édes Istenem!

– Mégis az. Nagyon kevés történhetett eddig magával.

– Nincs igaza – fakadt ki Margit. – Egyszer nagyon sokat szenvedtem.

– Egyszer? – kérdezte kedvesen Péter. – Szerelem?

– Igen, egy szörnyű szerelem...

– Az nem elég. *Egyszer, egy szerelem...*

– Az anyám is meghalt, és gyerekeim... több gyerekeim is lett volna, csak...

– Ne bizonyítson. Értem én magát. Ezek komoly dolgok. De volt-e már tetűje?

Margit megint összezavarodott.

– Most mit akar?

– Azt kérdeztem, volt-e már mocskos, sebes a teste. Összeszáradtak-e valaha a belei a éhségtől?

Margit értetlenül rázogatta a fejét.

Péter átnyúlt a háta mögött, és belemarkolt a hajába.

– Volt-e már tetű ebben a szikrázó zuhatagban... – Ujjai végigtapogatták az asszony tarkóját, koponyája eresztékeit.

Margit szótlanul odatartotta magát a simogatásnak, mint a kutyák. A szemét behunyta. Morelli jutott az eszébe. A versek, amiket felolvasott neki. Browning, Keats, Ronsard, Mallarmé... Milyen csodálatos muzsika volt. És most egyetlen dalmra sem emlékszik!

A fiú visszavonta a kezét.

– Azt hiszem, mennie kell.

– Ráérek – mondta gyorsan Margit, és az égre nézett. – Felhősödik... Talán lesz egy kis zivatar. Megvisel ez a hőség...

– Türelmetlen. Unja a várakozást, szereti a romantikát, a kalandot.

– A viharra gondol?

– A hirtelen változásra. Jön egy felhő, esőt hoz, és minden megenyhül... Így képzeli, igaz?

– És ha a villámcsapásra várok, a pusztulásra...?

– Ne áltassa magát! Mindenki boldog akar lenni. Különösen maguk.

– Kik azok a maguk?

– A nők...!

– Bántották magát a nők? – kérdezte Margit, s úgy érezte, sikerült ismerős vágányra terelni a kocsit.

– Bántani? Nem. Sohasem bántottak. Csak önmaguk voltak, s ez elég.

– Úgy beszél, mintha ki tudja, hányan lettek volna...

– Kíváncsi? Volt feleségem is...

– Otthagytá?

– Nem, – mondta nyugodtan Péter – ő vált el tőlem.

– Szerette?

Péter vállat vont.

– Nem ilyen egyszerű a dolog.

– Nem akarja elmondani? – kérte halkán Margit.

A fiú hallgatott.

– Nem hisz már semmiben? – Margit a gyomrára szorította a kezét. „Most, most fordul át minden...” – Nem hisz már a megváltó találkozásban, esetleg?

Péter arca összerándult, mint a karmesteré, ha hamisat fog a zenekar. Alázatosan, kesernyésen felelte, egy kis szünet után:

– A szerelemben? Nem... Bocsásson meg. Csak rosszabb lenne, ha bedölnék magának...

– De ki beszélt erről, végülis... – kiáltott fel Margit. Kínosan igyekezett, hogy összeszedje magát. – Hogy képzeli, hogy én...

Péter gyorsan felállt.

– Hagyja! Most elmegyek.

– Megázik – mondta gépiesen az asszony.

– Nézzen körül. Eltűnt a feketeség. Erősebb a kánikula, mint délben. Pedig már megy le a nap.

– Kár – mosolygott Margit. Fésülködött. – Mikor lesz a bemutató?

– Ötödikén. De hiszen tudja. Szép kocsijuk van. Merci?

Szórakozottan bámulták a hússzínű kocsit, a kerítés előtt.

– Igen. Skodából cseréltük.

– Nincs sok baj vele?

– Aránylag jól bírja. Csak eszi a benzint.

– Nem olcsó mulatság, az biztos... Hát akkor... kezicsókolom. Remélem, még találkozunk, kedves...

„Úristen, még a nevemet sem tudja” – sikoltott fel magában az asszony.

– Margit...

– Kedves Margit, a vizionlátásra . . . – hadarta Péter. Meghajolt, és elindult. De a kertkapunál hirtelen megállt. Visszaszaladt. Felemelte a fehér kavicsot Margit lába elől, s mint gyerek a savanyúcukrot, szégyellősen az asszony nyitott tenyérebe tette.

Margit öt ujja – mint a ragadozó madaré – szorosan összecukódott a szabálytalan kövecske felett.

– Nem bírom már . . . Menj a francba! Bemutató előtt csak az állatokkal foglalkozom, megtanulhattad volna! – ordított a kapitány Katóra, augusztus harmincegyedikén, a társalgóban.

– Azt hiszed, akarok tőled valamit, te marha? Ott van a bűzös nőtényoroszlánod, azzal intézzed a dolgot! Az való neked! – üvöltött Katóka, és leköpte Vernert. A kapitány hozzávágta a hamutálat. Katóka felkapta a virágvázáat, de Stella lefogta, és becipelte a női vécébe. Vernert pedig Karcsi tuszkolta ki az ajtón.

Morelli komolyan felháborodott.

– Mondd meg – fordult Péterhez, aki az ablaknál bámészkodott – mond meg nekem, hát nem szégyen? Most még csak istenes volt, tavaly tűzoltófecskendővel választottuk szét őket.

Karcsi visszajött.

– Minek olyan szekér után szaladni, ami nem vesz fel? Undorító . . .

– Te hülye – dugta ki a fejét Katóka a vécéből – én csak egyszer akarok lefeküdni veled, te hülye . . .

– Kuss – süvített a háta mögött Stella, és berántotta. – Tartsd a csap alá magadat!

– Bagázs . . . Ezekkel csináljak műsort! De én fegyelmet szólok a nyakukba, négy nappal a bemutató előtt, olyan fegyelmet, hogy belekékülnek! Vegyetek tudomásul, hogy ez munkahely! Otthon összeverhetitek egymást, de itt rend legyen!

– Nagyon helyes – kiáltott be az ablakon Verner –, majd aztán kimegy a dögökkel a Tóni. Legalább felzabálják veletek együtt, és rend lesz.

– Te, én . . . – Karcsi már ugrott is az ajtó felé. Péter utánapattant. Elkapta hátulról a karját, maga felé fordította, és belemosolygott a szemébe.

– Na, ugyan! – mintha azt magyarázná, gyorsan pukkanó buborék az egész.

Karcsi nagyot fújt. Kiszabadította magát. Morellihez fordult:

– Mit lehet ezekkel csinálni? Nem normálisak . . .

– Át kell dobni az egyiket kisebb társulathoz – mondta határozottan Morelli.

– De melyiket?

Morelli hümmögött.

– Döntse el az igazgató. Egy igazgató mindent tud . . . – motyogta Tóni.

Karcsi sóhajtott. Az egyik vadállat, a másik agyalágyult.

– Azt küldjék el, amelyik hibás – hajtogatta Tóni büszkén.

– Fekete, fehér, igen, nem . . . Elavult játék ez már, Tóni bácsi . . . Nem hiszem, hogy kíváncsiak a véleményemre, de mégiscsak azt tanácsolom, mondják meg ennek a vérmes tündérnek az igazat!

– Miféle igazat? – kérdezte Morelli.

Péter nagyra nyitotta a szemét.

– Ne izéljen . . . Tényleg nem tudják?

Összenéztek, értetlenül. Tóni kivételesen eleresztette a labdát. Karcsinak megmegrándult az arcbőre.

– De hát miről beszél?

– Jöjjenek ide – intett Péter, és az ablakhoz lépett. Mindannyian követték, kissé idegenkedve. – Már az előbb is megfigyeltem . . .

Verner a kert közepén guggolt, a csenevész taticák között. Egymás után tépdeste a májszínű virágokat, és sóvárogva nyitogatta-csukogatta szorosan záródó kelyhüket. Azután behunyta szemmel ütemesen arcához dörzsölgette a bolyhos szirmokat. Sokaig.

maradt így, beszívott alsóajakkal, feszült várakozásban. Karcsi már viccelődni akart, amikor Verner csalódottan felugrott, és ostorával szétvágott maga körül. Már halomban heverték körülötte a leverdesett virágok.

– Idegbeteg – sutogta megbocsátóan Karcsi – idegösszeomlást kapott...

Péter Morellire nézett:

– Nem férfi már ez... Érti végre?

Morelli megdöbbsent.

– Erre sohasem gondoltam.

– Mi van tulajdonképpen? – kopogtatott Stella Tóni hátán.

Tóni nem felelt. Székre állva, a fejek felett tekintgetett az udvarra. A többiek lassan elszivárogtak az ablaktól, de ő a helyén maradt. Toporzékolni kezdett a széken, egyre gyorsabban.

– Maga – kiáltotta, és Péterre mutatott tömpe ujjával – maga egy rohadt alak... Gyűlölöm magát!

Felberregett a próbacsengő.

– Gyerünk – mondta zavartan Karcsi. Megkönnyebbülten követték. Péter is kiment. Közönyös pillantást vetett a törpére.

Tóni néhány percig ott maradt a magasban, azután óvatosan lemászott, reszkető térddel.

Margit a főpróba napján a kijáratnál ácsorgott. A férjét várta. Fehér ruhájától élesen elütött indiánvörössége. A megszokott parfüm helyett enyhén sós illat lengett körülötte.

– Gyönyörű az este. Eléd jöttem – s könnyed mozdulattal Morelli vállára tette a kezét. Péterre, aki szorosan követte Morellit, rábiccentett. – Mondd, hogy el vagy ragadtatva!

– Igazán aranyos tőled – csókolta meg a haját a férfi.

Bosszankodott. Az imént kérte Pétert, menjenek együtt egy darabon. Szerette volna hallani a véleményét a madárszámról. Bajos lesz Margitot elküldeni, ha már érte jött a kocsival.

Péter hirtelen előlépett a háta mögül. Felemelte Margit kezét, megcsókolta, még a bokáját is összevágta egy kicsit. Határozottan komikus volt.

– Maga merre megy? Préselődjön mellénk, elvisszük egy darabig... – vetette oda Margit hanyagul, és a világító rózsaszín-betűs új plakátot nézte a homlokzaton. Már ráfestették: Króna, a repülő ember...

Morelli hiába várta, hogy Péter megszólaljon.

– Édeském, tulajdonképpen az a helyzet... – kezdett neki –, az a helyzet, hogy sétálni akartunk egy kicsit. Holnap van a premier, és van itt még valami...

– Milyen valami? – kérdezte Margit.

„Ideges. Nagyon ideges. Érzem a hangjából” – gondolta Morelli. Már-már elhatározta, hogy beül vele a kocsiba.

– Az új számomról van szó, hiszen tudod...

– Mi van azon megbeszélőnivaló? Mi ketten már tegnap elintéztük. Most is simán ment, nem? Vagy nincs megelégedve a góré?

– Ugyan! Karcsinak nagyon tetszik. Nyugodtan kimehetek vele...

– Hát akkor mit akarsz? Szeretném tudni, mi ez a fakszni? – élesen ugrált a hangja.

Péter megérintette a férfi vállát.

– Halasszuk máskorra. Menjenek haza!

– Igazán? Megengedi? Nagyon kedves... – sziszegte Margit. A gyorsan lezuhanó sötétségbe elmosódtak az arcvonásai. – Megtisztel vele!

– De Margit... – próbálkozott Morelli gyámoltalanul. Megfogta az asszony kezét. Margit teljes erővel tenyerébe mélyesztette a körmét, azután ellökte magától.

– Hagyjál békén... Nincs is már szükségem rád. Egyitekre sem! Menjetek a pokolba! – Vadul az autóhoz rohant. Valósággal beesett az ülésre. Nagy zökkenéssel indította a kocsit.

Morelli zavarodottan kiáltott utána:

– Várj meg az elágazásnál! Hallod? Ne bolondozz! Margit...! – A kocsi eltűnt.

– Nem értem... Ilyen feldúltnak nem láttam még...

– A premier... – mondta bágyadtan Péter.

– Gondolod? Ennyire aggódna? Nem kellett volna egyedül elengednem...

– Nem lesz semmi baja – morogta gúnyosan Péter.

– Nem azért – mondta Morelli. Az éjszakára gondolt. A hosszú sírásra, az éjjelilámpa nyújtott sávjaira a falon. Most már mindegy.

– Én el is mehetek...

– Ugyan, ne viccelj. Lesétálunk a tóig, azután hazamegyek. – Közvetlen mozdulattal a fiúba karolt. Péter kihúzkodta a karját, és rágyújtott.

Szótlanul indultak meg. Az utak még népesek voltak. A meleg, szilvakék levegőt már lehűtötte kissé az előbukkanó csillagok kristályhidege.

– Milyen tiszta az ég. – Morelli felmutatott, a csillagokra. – Hullanak...

– Gondoljon valamit, és reménykedjen, hogy teljesül...

– Miért ne? Szeretem a hiábavalóságot.

– A foglalkozásunkkal jár...

– Talán a művészetünkkel... Nekem nincs foglalkozásom, Péter...

– Ahhoz képest elég jól keres!

– Most mit akadákoskods? Tudod te jól, miről beszélek. És légy szíves, tegezz vissza. De ha ellenedre van, csak szólj.

– Nem, dehogyis – tiltakozott Péter –, csak valahogy nehezen megy. Fene tudja miért, nem áll rá a szám. Ne törődjön velem, tegezzen nyugodtan.

„Tiszte!” – gondolta jólesően Morelli – „tisztel a fiú. Valószínűleg kisebbségi érzése van. Sajnos, alaptalanul. S ezt hamarosan meg fogja érteni.”

Eszébe jutott a kapitány.

– Igaz is: honnan tudta meg, hogy Verner impotens? Akkor, ott a virágok között? – kérdezte hirtelen.

Péter kelletlenül válaszolt:

– Az már csak a hangulati bizonyíték. Már régen sejtettem. Az igazi kan sohasem durva a nőkkel. Ez az állatoknál is így van. A bikák egymásra tartogatják az öklő kedvüket...

– Csak Katóval ilyen goromba...

– Nem éppen. Emlékszel, valamelyik nap bejött a próbára a feleséged. Narancssárga, ujjatlan ruhát viselt. Odakönyökölt a ketrec párkányára, Vernerrel szembe. Én ott álltam Verner mellett. Kicsit sok volt a belátás. Verner észre se vette. Csak amikor látta, hogy én nézem, – ne haragudj, tudod, hogy van ez, – akkor meresztette ki a szemét. Erőlködött, de hiába. Ugyanolyan ernyedtt maradt. Dühbe gurult, és ok nélkül megrugdosta az oroszlánt. Ekkor már biztosan tudtam.

– Neked nem kellett erőlködnöd, ugye? – kérdezte Morelli tréfásan, de bizonytalan vibrációval a hangjában.

Péter ránézett. Természetes, objektív semlegességgel felelt:

– Nem. Szeretem a nőket...

„Most csaknem nevetségessé váltam” – állapította meg Morelli – „jó lesz vigyázni.”

Néptelenebb útra kanyarodtak.

– Nem kíváncszom most presszóba. Nem tudom, te hogy vagy ezzel...

– Én mindig oda megyek, ha valami nagy zűr van bennem... – mondta Péter – ott regenerálódik leggyorsabban az ember.

– Abban a tömegben?

- Persze. Mindenki rám bámul, és nem kezdek el ordítani. A civilizáció áldása! Idővel megszoktam, hogy úgy nyomjam el a fájdalmat, mint társaságban az ásitást.

- Milyen fájdalomról beszélsz?

- Mindenféléről. Nem csinállok belőlük versciklus-címeket.

„Milyen ragyogó vagy” – gondolta Morelli – „sajnos, milyen ragyogó. És tegezel végre.”

- Ülünk le. Ma este csak jó kedved lehet... Neked sikerült.

- S ezt komolyan hiszed?

- Nézd, – de gyere, ül le már a padra –, én nem vagyok rajongó fajta. Sokra tartom magam. Erős bennem az öntudat. Nem arról beszélek, amit kifelé elértem, hanem arról, ahogyan viszonyítom magamat másokhoz. Mindig több akartam lenni, érted? De nemcsak magamért... Valójában nem ezt akartam mondani neked, hanem azt, hogy amikor meglátalak odafenn, úgy éreztem, számomra minden elveszett. Te nagyobb vagy, igazabb... Még sohasem voltam így, senkivel...

- Hiszed? Komolyan hiszed ezt? – Péter izgatottan vágott közbe, olyan tapintatlanul, hogy Morelli már-már megsértődött.

„Ennyire nem törődik velem! Miért is beszélek neki? Eltelt a saját sikerétől. Lehet, hogy inkább gőgös, mint szerény, s ezért magázott?”

- Csak azt mondom, amiben hiszek. A művészetben nincs udvariasság. Ezt te magad tudod a legjobban.

- Bocsáss meg – mondta Péter, és hevesen megrázta Morelli karján a zakót. – Olyan fontos ez nekem!

- Dehát tudod, nem? Az ilyesmit tudja magáról az ember!

- Nem tudja – kiáltott ingerülten a fiú –, ez a baj, hogy nem tudom. Kis koromtól fogva ugrálok a kötélén. Azóta töprengék, ér-e valamit. Ezért hagytam abba, ezért próbáltam meg mindenfélét, s azután megint csak ott voltam, újra és újra, azon a nyomorult kötélén. De mit ér ez, kérdezem én magától, mit ér?

Már megint ez a magázás! Sokszor elgáncsolhatták, hogy ennyire bizalmatlan.

- Meglátod, óriási sikered lesz! Majd holnap meglátod!

- Sikerem! Az nem old meg semmit. Mindig, mindenhol sikerem volt. A Kistáció utcában, hatéves koromtól kezdve mindig. Nem erről beszélek.

- Értem én: újat akarsz, eredetit, ahogy én is. De te véghez is vitted...

- Ez csak töredék. Nem tudom kifejezni magam. Még ha új is, egészen új, mit ér?

„Nem világos, mire gondol” – bosszankodott Morelli – „kicsit zavaros.”

- Tulajdonképpen mi bajod van?

- Semmi... Csak néha szégyenkezem.

- De miért?

- Felnőtt ember létemre figurákat csinállok egy szál kötélén...

- De milyen remek figurákat, Péter, az ég áldjon meg...!

- Mindegy. Zsákot kéne hordanom, vagy cipőt csinálni, gépeket tervezni... Annak volna értelme, legalább a részletekben...

- De hiszen olyan tehetséges vagy – mondta Morelli, mert más nem jutott az eszébe.

- A tehetség sem ér semmit. Csupa önzés. És még engem sem vált meg, nem-hogy másokat! Amikor legmagasabbra ugrom, akkor szégyenkezem a legjobban. Káprázatos! De mi a belső tartalma? Miért csinálom? Mit akarok azoktól, akik odalenn nézik? Mit adok nekik? Ha most azt mondod, hogy felüdülést, változatosságot, megfojtalak...

- Nem mondom – Morelli csendesen ingatta a fejét. Hátradőlt a padon. Nyakszirtjét a támlához szorította. – Nem mondom...

- Az egész céltalan! Megnézik az emberek, szörnyülködnek, lelkesednek, azután hazamennek és elfelejtik.

- Az fáj, hogy elfelejtenek?

– Nem engem felejtenek el. Ő, a nevemet még hónapok múlva is tudni fogják... Amit láttak, azt felejtik el. És miért ne? Semmit sem kaptak tőlem, ami segítené nekik, ha estére kidöglének, vagy elpatkol valakijük... Semmit, amit magukkal vihetnek!

A bűvész csüggedten hallgatott. Bemutató előtt egy nappal az ilyen beszélgetés öngyilkosság. El kell menni innen, haza, Margit szemrehányásaihoz. Az is jobb.

– Tehát azt bizonygatod nekem, hogy amit csinálsz, végső fokon semmit sem ér? – kérdezte végül fásultan.

– Azt – kiáltotta Péter, és csuklott egyet.

„Csak nem sír?” – döbrent meg Morelli, és szégyenkezett. – „Csak nem fakad sírva? S még tőle vártam tanácsot?”

– Akkor magyarázd meg nekem – mondta most már dühösen –, magyarázd meg nekem, hogy amikor először lejöttél, miért rohantam hozzád ujjongva? S miért vesztettem el a kedvem, hogy kimenjek holnap az új számommal? Miért érzem úgy, hogy teutánad már minden csak ócska utánzat lehet? Mondd meg nekem, mert behúzok egyet, ha továbbra is nyavalyogsz...

– Nem tudom – felelte a fiú, és tapogatózva megragadta Morelli kezét.

Előbb-utóbb vihar lesz. Felhők mögé bújt a hold. A lámpák még nem égtek. Morelli szédült a sötétben. Megszívta a cigarettáját. Ez a kis parázspont, ez volt minden. Ugrált, imbolygott az arcuk előtt.

– Nem tudom, miért hiszed ezt. De ha rájössz, ha megmondanád... gondolkozz egy kicsit...

– Min gondolkozzam? – kérdezte Morelli, és kiszáradt a torka.

– Tudod te jól – suttogta Péter unszolóan. – Mit adtam én? Mi van ebben az egészben? Mondd meg, ha már úgy odavagy, ... mondd meg!

Morelli lehunyta a szemét. Gyerekkora óta irtózott a villanás nélküli feketeségtől. Semmit sem látott. Hiába tapogatta végig a pad nyirkos deszkáját. A tárgyak nem segítettek. Elvesztette tájékozódóképességét. Erősen hűvösödött. A derekán kúszott fel a borzongás, s a vállá fölött átbukott a szíve fölé. Mintha novokain-injekció zsongította volna, elidegenedett a teste.

„Meg kell mondanom neki valamit, tudom, hogy várja...” Fizikai megerőltetésebe került, hogy az áthatolhatatlan estében felidézze magában a főpróba fényeit. Pétert a fehér, csillagos kupola alatt, amint a magasban könnyedén összeütköztető suhogó, csattogó, fényes selyemingének ujjait. Mint egy óriási madár...

– Milyen ostobák vagyunk, Péter... – ujjongott fel hirtelen, gyermekes büszkeséggel. Hallotta a fiú lihegését. Felkattintotta az öngyújtót, s az ingatag lángot Péter arcához közelítette. Látni akarta a hatást. Legalább ennyi jusson neki is. – Ostobák voltunk. Pedig olyan egyszerű. Rájöttem! Te ott fenn... neked ott fenn nem számít semmi. Nem vagy ráutalva a tárgyakra. Eldobta a botot, emlékszel...

– És? – kérdezte Péter rekedten. A szeme, mint a szemafor, összeszűkült, majd kitágult. – És?

– Ura vagy a testednek, nem zuhansz le... van valamid, ami olyan, mint a madárnak a szárnya – kiáltotta most már Morelli. – Mi valamennyien a tárgyakból élünk, de neked nincs többé szükséged rájuk, legyőzted őket! Ott, a két távolság között, középen, a mélység felett, láttam, egészen szabadon forogtál a magasban. Szabadon, érted? Hogy magyarázzam? Az a lendület... – hangja suttogássá halkult. – Érted meg: van valamid, ami olyan, mint a madárnak a szárnya...

A fiú félbeszakította.

– Igen, igen – dadogta mámorosan –, és ezt kell megtanulniuk, mindenkinek... – gurgulázva nevetett. Az ujjait ropogtatta. – Igen, ezt *hiszem* most! Ez volt hát az! – S mintha ismét a kötélben lenne, tapsolt a feje felett. – Óriási! Akkor hát valóban óriási...!

Morelli becsukta az öngyújtóját. Letette maga mellé. Az izgalom elszállt. A sötétség még tömörebb volt, mint az imént. Sértette a fiú vad, civilizálatlan boldogsága. Kotorászott a zsebében, de csak a kiürített cigarettásdobozt találta. Összegyűrte, és elhajította.

„Felesleges vagyok – gondolta most már tényleg semmire sem kellek...”
Visszaemlékezett, miért jött ide Péterrel. Keserűen mosolygott. Mégis, hogy túl legyen rajta, azért megkérdezte:

– Kérlek, ha már itt tartunk... az új számom... milyen? A poraiból éledő főnixszmadár... A szimbólum, érthető?

– Hogyan? – kérdezte szórakozottan Péter.

– Nem fontos. Csak tudni szerettem volna, hogy tetszett a számom... – ismételte Morelli, és enyhe hányingert érzett.

– Ja? A madár, a tükör, meg a miacsuda? Ügyes...

– Tudod, a gondolat... Nincs halál, a világon minden újraéled, ezért talán...
– Milyen szánalmas ez a mondóka! Abba kell hagyni, és elmenni.

– Van benne fantázia, a maga módján. Na, de őszintén: végülis csalás az egész. A te madarad nem születik újjá... Te is tudod, a közönség is tudja. Egy kis hazugság, egy kis csillogás, szentimentalizmus, hadd ámuljon a jónép... Hogy is nevezték ezt ti?

– Illúzióknak – mondta mereven Morelli, és felnézett a piszkossárga fénnel ki-gyulladó kandeláberre. – Ezek is jókor ébredtek fel! Nagyon későre jár. Ne vedd udvariatságnak, de elmegyek. Túl sok kávé ittam, kóvályog a fejem... Szervusz, te szerencsés indián!

Kicsit túl gyorsan ugrott fel, kicsit túl gyorsan távolodott. Péter éppen csak oda-kiálthatott:

– Öregem, ne hülyülj, azért jó az a dolog...

Vállatvont. Nem ment a férfi után. Túlságosan feszítette a diadal. Legszívesebben leborult volna a földre, hogy szétkiáltsa örömét a négy világtáj felé.

„Szegény fajankók” – gondolt a többiekre, de nem érzett szánakozást. „Nekik is, helyettük is én csináltam meg, én kaptam ezt, egyedül, először...” – s gyermekesen vágyott arra, hogy tükörbe nézzen. Még sohasem érezte a beteljesülés bizonyosságát ilyen élesen.

„A hangok, a hangok, igazat mondtak” – jutott eszébe Szent Johanna elragadtatása. Micsoda gyötrelme volt a szüntelen kételkedés, önmegvetés, – s most ez a csontigtható öröm!

„Hát tényleg van valamim. Valami igazi. Le lehet győzni a vonzerőt... Neked is, neked is és neked is...”

A hold ismét teljes kerekességgel világított. Péter fékevesztetten kirugdosta helyükből az útszéli, földre ágyazott kövecskéket. Azután józansága maradékával körül nézett. Nem járt arra senki.

Nevetett, – és ahogy gyermekkorában kezdte, – fellépett a pad támlájának élére. Kétszer-háromszor könnyedén végigment rajta, majd megtorpant. „Köszönöm szépen” – mondta, akaratlanul is hangosan, felfelé és lefelé hajlongva, de gyorsan leugrott.

Egy gyerek állt az úton, és nézte őt.

– Megijedtél, mi, kisöreg? – kiáltotta oda tréfásan – ne félj, nem bántalak!

A kis alak mellésurrant, és az arcába tekintett. Tóni bácsi volt.

„Részeg” – érezte Péter az erős pálinkaszagot. – „Jaj, de kellemetlen. Ez most nagyon rossz...”

– Beszívtál, kollégám? – kérdezte Tóni, és zsebre vágta a kezét. – Azt hiszed, a vursliban vagyunk?

– Maga ivott. Menjen haza – mondta Péter higgadtan.

– Haza, mi? Menjek haza? A szemét, söpredék emberiség szépen menjen hazal! Csak a művész úr marad itt, lebegve a levegőben, a nagy művész úr, meg a levegő... A strici úr meg a pávatolla...

„Csak nem fogok megütni egy nyomorékot, egy részegét...” – gondolta Péter, s elindult.

Tóni összegörnyedve előrefutott. Átölelte az egyik lámpaoszlopot. Megvárta, amíg a fiú elhalad előtte, s utána kiáltott, recsegő hangon:

– Nem rezelek be téled! Engem nem fektetsz le, mint a többiek... Ki vagy te? Éppolyan senkiházi, mint én. Játssz az úristent? Lepisálsz mindenkit a magasból? Hát én meg téged...

„Részeg... nagyon részeg” – gondolta Péter – „Nincs semmi értelem abban, amit mond...” – Még gyorsabban távolodott.

– Mindent tudsz, és mindent látsz, igaz? Neked minden sikerül, a többi mind ganéj! Te igazi nagyság! Madarak királya! –

„Undorító. Néhány másodperc és nem hallom már...” – hajtotta magát a fiú. Nem mert visszanézni.

De az utolsó mondat elérte még.

– A kötél... anélkül ugrálj, ha tudsz!... Neked is ott a kötél a talpad alatt, édesöcsém! –

Péter megállt. Olyan volt az egész, mint amikor a késdobáló eltalálja a fekete kör közepét.

– Nagyon, nagyon kellemetlen helyzetbe hoztál – mondta Karcsi úr Morellinek, s közben a kémlelőlyukon figyelte a lovasszámot. – Tegnap minden rendben, erre ma nem állsz ki a dologgal! Hová jutunk, ha már te sem érted meg, mire vezet az anarchia... –

Morelli nem felelt. Ez még jobban feldühösítette Karcsit.

– Vegyétek tudomásul, hogy nem vagyok pojáca. Végső soron én felek a dolgokért... Ilyesmi elég arra, hogy... – fenyegető mozdulatot tett a kezével.

– Hogy kidobjanak? – kérdezte Morelli és mosolygott.

– Egyszer még az is megeshet. Nem csak veled, mindenkivel. Egy hete dolgozunk az új számodon! Lelkesedsz érte, engem is belelovalsz, meggyőzőm az öreget, és most ideállsz, hogy mégsem! Semmi okod rá, csak az, hogy hisztériás vagy, mint a többi. –

– Elmegy még a régi is... – legyintett a bűvész.

– Elmegy, elmegy! S a művészi ambíció? Belőled is kiveszett? Soha, semmi új? –

„Szegény Karcsika” – gondolta Morelli – „ha kiszedem ebből a sekély vízből, csak a szárazra dobhatom. A tengert nem bírja el.”

– Itt van a Króna – vigasztalta. – Feldobja az előadást. Nem lesz szükség az én szenzációmra... –

– Szóval féltékenység – fordult szembe vele Karcsi. Odakünn Katóka leugrott a lóról és visszatapsoltatta magát. – Te öreg számár, majd a szünetben beszélünk! Most már azért is ragaszkodom, hogy kimenj vele... – s megértően, fölényesen hábaveregette Morellit.

Morelli sóhajtott. Most Péter következik. Majd ő.

Persze, az utolsó pillanatban érkezett meg a disznó, éppen becsengették az előadást. Margit hozta a kocsiján. Állítólag a ligetbejárónál szedte fel. Biztosan odamondogathattak egymásnak, mert Margitnak még akkor is lángolt a szeme. Talán megsérthette Pétert – amilyen kíméletlen –, mert annak egészen hamuszínű volt az arca. Rémes ez a Margit! Nincs benne tapintat, mindenkit letipor. Ez a szerelmi elvakultság, hogy csak a férjét tartja nagyra! Tegnap éjjel – különös – nem volt semmi botrány. „Meghalok érted, minden ezért van, meghalok érted... csak téged szeretlek, hidd el...” Mintha valaha kételkedett volna ebben! Micsoda szenvedély! Ha már semmi sincs, legalább ennyi marad. Ez az életbentartó ragaszkodás. Ez legalább igaz. Igazabb, mint a ripacskodás. Péternek meg ebből nem jut, soha. *Lebegni* csak egyedül lehet.

Morelli szerette volna elcsípni Pétert. Tegnap este óta nem beszélt vele. Jó lenne egy „köszönöm”. De erre nem igen várhat. Péter saját magának lesz hálás. Nincs benne érzékenység.

Tóni segített kihordani a kellékeket. Katóka végzett már és a hónalját kölnizte. Karcsi a fenekére húzott:

– Eredj már, kell a hely. Jól ment, szokásosan. De máskor ne hajlongj annyit, elég a fele is!–

Katóka sírvafakadt és elszaladt.

– Diliház – kapott a fejéhez Karcsi – ha még ez is sír . . . Gyorsan, Tóni, mozgás . . . hol a fiú? –

Tóni ólmosan szedte a lábát és rámeredt Karcsira.

– Tóni bácsi, maga tegnap megint beszszelt, látom a szemén! Menjenek ki és nézzék meg a rekvizitet. Hol a fiú?

Tóni bizonytalanul hátramutatott. Sóhajtott, azután kíváncszorgott a munkásokkal. Kezét az oldalára szorította.

– Beteg? – nézett utána Morelli. Karcsi bosszúsan csettintett és süsüt jelzett a tenyerével.

– Az meglehet – bölintott a bűvész – nem is csoda!

Jött már Péter, a díszes szaténningben. Lárvaszerű arccal, eltúlzott pantomim-lépésekkel közeledett. Épp, hogy rezzent a szempillája, amikor Morellihez ért. Az megérintette a könyökét. Szükségét érezte, hogy mondjon valamit.

– Fel a fejjel! Szedd össze magad! Gondolj a tegnapi estére! –

Péter megrántotta a vállát és nevetett.

– Nem nagy ügy . . . – A hangja, mint a hasbeszélőké, idegenül szorított.

„Még az ilyen rendkívüli egyéniséget is megtépázza a szorongás” – gondolta Morelli – „de szerencsére, csak addig tart, amíg el nem kezd. Ez a törvény.”

Odakünn már szólt Péter zenéje. Olvatar, cukros keringő. De a szám alatt csend lesz – ezt kialakulta magának a fiú.

A függönyajtó előtt találkozott Tónival. Hessegető mozdulatot tett, mint aki le akarja törölni a párat az ablaküvegről. Tóni azonban elébe állt. Valamit közölni akart, de túl sokáig habozott.

Péternek fél perc ideje volt. Nézte a törpe hangtalanul tátogó ajkát, s a megbánás, félelem, – s mégis diadalfélét a szemében.

– Jól van, Tóni bácsi. Persze – mondta végül fásultan és kilépett.

Tóni összerázkódott. Körülnézett. Már mindenki ott állt a benyílóban, a függönyrések előtt.

Tóni Morelli elé furakodott.

Morelli a fejére támaszkodott, szórakozottan. Megpillantotta Margitot a nyílás kis körében. A földszinti középpáholyban ült, és forgó szemmel kísérte Pétert.

„Hogy gyűlöli őt, mert több, mint én . . .” – hatódott meg Morelli – „Ezt a jó asszonyok nem tudják elviselni. Milyen ügyesen mozog a fiú! Lehet, hogy csak a zene hozta ki a sodrából. Szépen kezdi. Magabiztos, nyugodt. Mint a madarak. Nagy siker lesz. Visszavonhatatlan, óriási szenzáció.”

– Nyugalom, Tónikám, nyugalom – kopogtatta meg a törpe idegesen mocorgó koponyáját – megy ez, mint a karikacsapás! –

*

„Milyen sokan vannak!” – Péter megborzongva körülnézett az állvány tetejéről. – „Mit akarnak ezek tőlem? Valószínűleg semmit, csak saját magukat akarják, a maguk saját kis örömét. Nincs közünk egymáshoz. Én majd ugrálok, ők pedig megkapják, amire vártak. S ez most már minden este így lesz. Ezután már véglegesen.”

Beporozta a kezét. Megnézte az első, legvastagabb drótot, majd mellette sorban kifeszítve a többi, az egyre vékonyodókat.

„A kötelek a talpam alatt” – sajgott bele megint a csömör. „Mankót a nyomoréknak . . . Még lemászhatnak, még elkulloghatnak, és később megpróbálhatnám újra kezdeni, valami mással . . . De nincs más.”

Többé nem pillantott le. Az első kötél közepén járt már, rutinos mozdulatokkal. Nem gátolta szorongás. Könnyed, felszínes öröm töltötte el. „Bámulhattok... Nagy jövő áll előttem. A kiváló artista holnap benne lesz a lapokban...”

Az agya kitisztult. Élvezte a technikai fogásokat.

„Legközelebb azért felteszem a térdszorítót” – jutott eszébe, amikor lihegve az oszlopnak dőlt – „Kicsit remeg a lábam. Jobb, ha tartja valami... Örültség volt, Margittal, a kocsiiban. Ilyenkor, szám előtt! Halálos szerelem! Csupa mocskok, csupa hazugság... Nyakig a ganéjban...”

Nagy lendülettel rácsúszott a második drótra.

„Ez a forgás óriási volt. Essen ki a szemetek! Koncentrálni! Koncentrálni...”

Kettős szaltó... Újra... No, még egyszer...” –

Pihenés nélkül átvette magát a következőre.

„Cifrázni... Cifrázni, hogy belegebedjete... Hohó-hopp, hollá!” –

Amikor a harmadik – utolsó előtti – szakaszból lelépett, a közönség már tombolt. Azt hitték, befejezte.

– Hogy volt, hogy volt – ordították.

Péter látta Karcsi elégedett arcát és Morellit, ahogy a kezét lengeti. Tóni vörös arccal összeverdeste a tenyerét.

„Nyugalom” – intett Péter – „Ti is tudjátok, hogy most jön csak a java.”

Kénytelen-kelletlen szembenézett Margittal. Az csókot intett, óvatosan. Péter megrázkódott. Megint elfogta az undorérzés, de azután vállatvont.

„Eh, mit...” – gondolta – „Megkapjátok, ami a császáré... Rajtam nem múlik. Én a madarak királya vagyok...” – Ettől a hasonlattól elcsüggedt. Mintha szembekepték volna, szégyenkezve mászott fel újra a csúcsra.

Többször megrázta a fejét, mintha bogarakat űzne el. Valahol gúnyos röhögés. Csak egy részeg a büfében.

Megropogtatta a derekát. „Csak úgy, mint eddig... azután csak ámuljatok.”

Végigtekintett a remegő, kifeszített huzalon. Szinte láthatatlanul vezetett a túlsó oldalra, de ott volt. Ezüstösen csillant a sárga, szikkadt homok felett.

Péter kitapintotta a talpával. Egy hármasszaltó – két csavart ugrás, félláb, újra csavar, variálva – könnyed érkezés odaát. Így lesz. Később bocsánatot kér Morellitől...

Lendületet vett.

„Akárhogy is, de azért szép... alázat vagy megalkuvás? Nem mindegy? Az ország legelső cirkusza! Paradicsom!”

Amikor a hármasszaltó végén járt, egészen közel látta a kupolát. Világosan megkülönböztetett a csendben egy felhördülést. Legszívesebben lekiáltott volna: „Ne félj... ne féljete...”

A csavarnál már olyan nagyot rugaszkodott, hogy a tetőlámpák megperzseltek az arcát. „Most félláb, azután utolsó, nagy csavarvázlatok – és átjutottam! Miért féljete?”

Letekintett a kötéltre. Nem látta. Egy másodperc volt az egész. A kötél nincs már alatta! Túl nagy volt a megterhelés – elpattant. Nincs, nincs – nincs többé!

„Tudtam” – akarta kiáltani. Kinyújtózott a levegőben. Megpróbálta támaszték nélkül újra feldobni magát.

„Hát mégiscsak lehetséges...”

Az éles reflektorpázták a szemébe vágta, de ő nyugodt volt. Úgy érezte, hogy egyre magasabbra jut, ott, a túlsó oldal közelében.

„Sikerült” – sugárzott benne, már szó és gondolat nélkül. „Mindjárt elérem...”

Csak azon csodálkozott, hogy a csarnok kupolája, mint egy elszabadult, hatalmas ejtőernyő, vibráló szélekkel távolodik, összeszűkül, majd eltűnik a színtelenségben.

A gumiszőnyeg mellé zuhant, az oszlopot tartó vaskapocsra.

– Adtam neki egy nyugtatót – mondta negyed órával később az ügyeletes orvos és leoltotta Margit feje felett az öltöző kislámpáját. – Most alszik... –

Csendesen ment el. Morelli elfelejtette megkérdezni, mit tegyen, ha az asszony felébred. Székét a heverő mellé húzta. Nézte a tejüveg búrát a mennyezeten.

Mondják, amikor vitték a fiút, papírral letakarva, Margit azt kiáltotta: „Én miattam... én miattam...” – s verte a mellét, jajgatott. Először úgy tűnt, gúnyolódik. Senki sem értette. De azután a száján kicsurrant a hab és összeesett. Akkor hozták ide, a pamlagra. Kezénél-lábánál fogva vonszolták. A kontya kibomlott. Hajába – ahogy végigsöpörte a földet – sár és cigarettacsutka tapadt. Már megkapta az injekciót, mire Morelli visszafutott a mentőkocsitól. Közben Tóni bácsival is törődni kellett, aki attól a pillanattól kezdve megállás nélkül hajszolta maga alatt a gömböt. Vaspálcát tartott a kezében. Vadul forgatta és sistergett, berregett, mint az induló helikopter. Egyszer sem esett le, de nem hallotta többé a hangokat. Villámgyorsan cikázott a kongó termekben. A zsúfolt folyosókon mindenki utat nyitott neki. Azután Katóka megelégedte, és a fejére dobott egy pokrócot. Tóni elnyúlt alatta.

Morelli az orvostól tudott meg mindent. Jobb is volt így, hidegen, szakszerűen.

Felemelte Margit kezét. Figyelte, hogy élettelenül visszaesik. Kinyitotta a vízcsapot, hallgatta a zubogást. Elzárta.

Margitra pillantott. Nem kívánta, hogy újra járjon és beszéljen. Bárcsak örökké így maradna, bénán és szótlanul. Nemesebb és elviselhetőbb lenne, mint a képmutatás. Még a bűn sem maradhat tisztán önmaga, azt is beszennyezi a nagylelkűség.

Nem kíváncszott ki innen. A többiek – kényszerű hosszú szünet után – a második részre készülnek. Nem szabad pánikot kelteni. Kisebb sérülés, tisztelt nagyeredmű...

Az oroszlánok – azt mondják – kimaradnak, mert a kapitány pillanatok alatt tökrészegre itta magát. Karcsi csavarta ki a kezéből a pisztolyt – hol szerezhetette? – amivel le akarta löni az állatokat. „Büdös dögök” – ezt ordította – „inkább ti döglöjtek meg, mint én...” Becsukták a kelléktárba, ott hortyog.

Még ide is behallatszik Karcsi izgatott kotkodácsolása. Az igazgatóval vitatkozik, a felelősségről. Mindenki okos akar lenni.

- Dehát a kötelek rendben voltak, a legvékonyabb is... –
- A mi szakmánkban pillanatnyi indiszpozíció... ezzel számolni kell. –
- Hogy történhetett, hogy mellé...? Már a gumiszőnyeg sem elég? –
- Miért nem gondoltak erre előre? –
- Egvedül ő volt a hibás... Amikor megzavarodott, nem fejezte be. –
- Artistákra rendezkedtünk be, nem örültekre... – Ez Stella hangja volt.

„Nem kimenni, soha többé. Se közéjük, se a porondra. És mégis kimegyek majd... Péter! Ha legalább gyűlölném. Elvettél tőlem mindent és nem adtál helyébe semmit... Ki lehet bírni ezt az ürességet? Ki voltál hát? Kicsoda?” – suttogta Morelli s a suttogás ide-oda verődött a négy fal között. – „És holnap már holnap lesz... Majd kitalálok valamit. Az embernek nincs arra képessége, hogy változatlan maradjon, sem az iszonyatban, sem a megnyugvásban...”

Látta a gyöttrődő, révült tekintetű Pétert az öngyújtó lángocskája mellett. S emlékezett még, hogy a váratlanul kigyulladó neonlámpa élettelen sugarában milyen diadalmas, kegyetlen volt az arca.

S most a kíméletlen, tündöklő, fehér fényhasáb, ami végigkergette Péter cikázó testét a magastól a mélyig!

„Örök világosság...” – Elérhetetlen és kusza volt minden. Kezét tehetetlenül a szájára tapasztotta. Ne hagyja el felesleges locsogás.

Még tíz percet ült így, félig öntudatlanul, amikor kopogtak. Karcsi bukott be az ajtón és megrázta Morelli vállát. Az izzadsága a másik arcába hullott.

– Gyere ki... hallod... gyere ki... –

Morelli felnézett rá, tévetegen.

Megismételte, szenvedélyesen, könnyörögve:

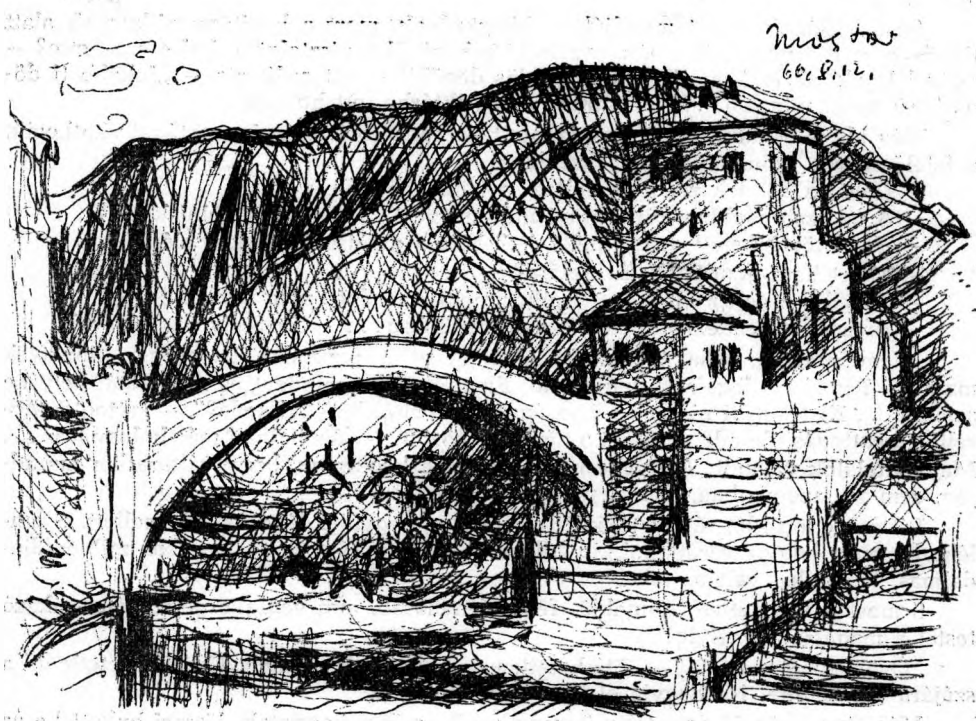
– Gyere ki, mentsd meg az előadást. Gyere ki a madaraddal... – A bűvész rátekintett, mint aki nem érti a nyelvet. Karcsi gyorsan tovább hadarta:

– A madaraddal, Morelli! Ez még megmenthet mindent. Csak te segíthetsz. Nem mehetnek el az emberek így... hozd ki a madaradat és égesd el... minden, ami befér... Nem mehetnek el így, nem érted? –

Morelli felállt. Bólogatott. Hátrasimitotta a haját.

– Igen, igen – mondta – nem mehetnek el így. Értem. – Végighúzta kezét Margit homlokán. Indult, hogy előkészítse a számot. Odszólt a rendezőnek:

– Hát akkor... ahogy megbeszéltük. Kezdjétek ibolyával, azután lassan át az égszínkébe. Ez a mutatvány nem tűri az éles fényeket. A változásnál tompa vöröset kérek, s amikor már úgy látjátok, hogy a madár felrepül, küldjétek utána a legvakítóbb zöldet. –

MARTYN FERENC rajza

Bárány

1

Tej - és -
méz-kölyökarcunk,
akár a betört ablak.
Világ hegei sorra fölszakadtak.
S: álmodozók! -:
dőlteb-bongtak - vigyázva? ...
Könyörtelen pusztítással a puszta
házba.

2

(Hit csalítja-csalétke:
nem rugódózik el róla madár,
s az nem ring utána emlékezéssel -)

3

Téged, Uram, én eztán nem kiméllek.
A bárány tövisben maradt.
Fejünkön
olthatatlanul munkál az ítélet.

Kényszerű távollét

Kényszerű távollét minden utad,
és minden itthon-maradásod.
Mint őszitőnős vakond, magad
a képzelet kék földjén végigásod.

S akár valóságos füvek
zúgásában bukkannál is a napra -
a tévedés húsdobban följed.
Orrodra keserű vizgömb tapadna.

Reggel

Reggel. Kényszerű tudományom,
gyötrő feladatam:
fölkelni, élni.
Megfoghatatlan örömöm.

Etüdök

1.

Megszámlálhatatlanok a tapintás csábjai. Mint öböl, karolják a sós vizet, a korlátlan alakváltozás alanyainak közegét. Zsinegen fityegnek bár, mint az akasztott emberek s marionettfigurák, de bármikor önálló életre képesek. Kalaplevéve üdvözölnek, s megállnak a kirakatok előtt.

2.

*Gyík szalad a talon. Az idő kongó lemezzé silányul. A megelégedettség partja felé száll néhány selyem vitorla: néhány alig szárnyaló madár. Vedd a szél-ár e szánandó hordalékait oltalmadba – – –
És betutnak a hajók.*

3.

*Telkek a süllyedő éjszakában.
(„Aron alul! Aron alüll’’)
Kimért parcellák,
Számozott örhelyek
a kegyelet kerítéseivel,
miket szó nem illethet.*

4.

*Parázsló vízfelület.
Megtört és megpuhult csillagok
mázolódnak a semmire.
A semmivé lett üveglap mögött
egyetlen hazugsággá omolva
ezer csoda...
A sötét is recsegve-ropogva
roskad a partra
és rettenet és rettenet.*

*A sővény pálcikáin
száradó szemek.*

5.

*C s i l l a g - t e t v e k
gyöttrik vézna testét
agyába
kegyetlen fehér hernyó:
a tejút vette be magát*

*megemészthetetlen tetem
gyomrában a hold
 besötétedett
 pillantásában
hüllők surrognak
álma félénk madara
 ül a vállamon*

6.

*Éjféli.
Bugyborékoló ima.
Fogatlan aggastyán
hagyatkozik
egy kegyetlen kor
jótékonyaira.*

7.

*Sárga és vörös gyász ül a dallam lombjain. Lassan elalszik ereidben a vér. Elcsön-
desül szádon a szó. Lám: témessé keményül szemedben a látvány. Vonásaid tényle-
nek, mint a zátonyok.*

*Fogd e madarat
szárnya emeljen az égig.*

8.

*Átvirraszthatatlan éj.
Süvítő vásznak közt suhansz
a beteljesülés hézagaiban
a halál ráncai közt.
A megmásíthatatlanság
személytelen diadala vagy.*

*A kitölthetetlen teret töltögeted
parttalan folyók hordalékával.*

9.

*Salétromfelhő.
A cellafalak váladéka.
Hideg lepedék.
Törékeny ég indázik.
Magábaroskadt fény.
„Ideviláglik a vég.”
Fűrészfogakkal szegett csönd.
Martalék.*

10.

*Ember! Ne börtönözd be magad!
Gyarlóságod süket cellájának foglya ne légy!*

*Légy szabad!
Emelkedj önmagad fölé!*

Fekete song

„Itt várlak mindig” – mondta egyszer,
mikor virult a rét;
zöldvérű akrobata-szöcskék
szökkentek szerteszét;
gyémánt izzott a gyík szemében,
sziksó a földeken;
szájának édes fullánkjai
szúrtak szerelmesen.

„Itt fogunk élni” – mondta egyszer,
sziklás part oldalán,
hol gyöngyvirággal közös ágyban
hált az árvacsalán;
a szakadék, mint véreb torka,
eleven hústra várt;
szemünk rettegő vadmadara
verdeste a határt.

Most szakállas köd lóg a tákon,
ahol magam jövők,
szememben erdőtűzek égnek
s fellázadt börtönök.
Virágot hoztam, vár az ünnep:
születésnapja van.
S: ITT NYUGSZIK... – ez csillan a kőben,
mint sárban az arany.

MARTYN FERENC rajza

Egyedül

Az anya a hálószobában, a háromrészes tükre előtt ült, s útrakészen igazgatta fején a nagy karimájú fekete szalmakalapját. Új kellene már – járt a fejében. Ezt még tizennyolcban vette, a háború utolsó évében. De hát . . . Amikor elkészült, hátra-szólt a nem messze álldogáló kisfiúnak:

– Csak leugrok vásárolni, félóra múlva itthon leszek. Jó légy! És gyufával ne játssz! Ha csengetnek, ne nyiss ajtót!

Gazsi úgy kísérté anyját végig a hosszú előszobán, mintha az nagy útra készült volna. Arra, hogy élteben először marad egyedül a lakásban, csak akkor döbrent rá, amikor az anyja, a fiáról már teljesen megfeledkezve, gondolataiba mélyedve eltűnt a gang végében. Az járt a fejében, hogy Kornél, az a rokonszenves állatorvos, akivel nyáron Dunakovácsin férje rokonainál megismerkedett, ott ül-e majd megint a Philadelphia kávéház ablakában, hogy aztán elkísérje bevásárló körútjára.

A fiú állt az előszobaajtó ablaka előtt, bámult ki a késő délutáni napfényben úszó gangra s azon gondolkodott, vajon miért nem szabad ajtót nyitnia, ha csengetnek. De csakhamar arra a megállapításra jutott, hogy jobb ez így. Neki is jobb. Ki tudja ki csengetne? Az persze szörnyű lenne, ha a csengető rájönne, hogy nem üres a lakás, meglátná őt a gangról a konyhában vagy az előszobában. Akkor aztán bizonyára csengetne vadul, dühösen. Ő meg lapulna rémülten egy sarokban és lesné remegve, mikor távozik . . . Persze, hogy is nyithatna ajtót, hisz anyja rázárta, s nem hagyott itthon másik kulcsot! Mindenesetre jobb, ha meggy innen az ajtóból – jutott eszébe s indult vissza a lakásba.

Az ebédlőben első dolga volt, sietve gyufát keresett. Talált hamar, gyorsan meggyújtott egy szálát. Amikor kezdett már a körmére égni, ledobta a szőnyegre és eltaposta. Hát ennyi az egész! Persze, ha bedobná a papírkosárba, a sok újság rögtön lángra lobbanna. De semmi vész, ott az ebédlőasztalon a vizeskancsó, azzal elolthatná a tüzet. Micsoda verést kapna, ha az anyja meglátná a papírpernyét! Persze azt is eltüntethetné.

Pár napja látott az utcán egy száguldó tűzoltókocsit. Négy ló vágatott vele. De ritkán volt tűz a környékükön. Szerette a lovakat. Megfordult már néhányszor falun is, rokonoknál. De ezek azért mégis csak más lovak, mint az a kettő ott Dunakovácsin. A Remény meg a Holló. Hogy szeretett rázós szekéren ülni. Pedig rövid idő múlva úgy kezdett szűrni valami a gyomrában, mintha kést forgattak volna benne. Amikor hazaértek, támolyogva meg émelyegve, de mégis büszkén, elégedetten szállt le a szekérről. Pista, a kocsis félszemmél leste, ahogy lekászálódott: mikor elégei meg ez már a kocsizást. Kicsit unta már a gazdáinak a vendéggyereket; ül mellette a bakon naphosszat. Ha trágyát vitt, még akkor is. Nem volt nyugta tőle . . .

. . . Gazsi magábafeledten nézte a papírkosárba zsúfolt sok újságot. Isten tudja, mit bámult rajtuk. Kezében ott volt még a gyufásdoboz. Gyorsan zsebrevágta, aztán lassan, óvatosan hátrafordította a fejét, mert hirtelen úgy érezte, hogy valaki áll az előszobaajtóban és nézi. Amikor megbizonyosodott, hogy képzelődik, villanyt gyújtott. A csillár öt körtéjéből csak kettő égett.

– Az ember alig látja, amit eszik – zsörtölődött nemrég az apja a vacsoránál. – Ide jutott ez az ország, Paula . . . Ide, hogy magunkfajta emberek . . .

– Amit elsején idead, abból ennivalóra is alig jut, nemhogy villanyégőre –

hangzott anyja ingerült válasza. – Helyette traktál örökké az országgal, a hazával... Mindig ezt hallom.

Így folyt ez náluk mostanában.

A fiú most sorra kinyitotta az ebédlőből nyíló ajtókat, vetett egy pillantást a hálóba és a gyerekszobába, aztán kiment az előszobába, de itt nem mert villanyt gyújtani, mert félt, hogy a fény kivilágít a gangra. A konyhában kinyitotta a kredenc ajtaját, megkereste a cukortartót. Szájához vette és min az ivók a poharukat, megdöntötte. Ahogy nyelte möhön a cukrot, az meg-megsercegett a foga közt. Ízét alig érezte, egyre nyugtalanabb lett.

Most odament a gáztűzhelyhez, kinyitotta az egyik csapot, s pár pillanatig szagolta a sziszegve ömlő gázt. Elég bűdös – állapította meg. Gyorsan elzárta és félve elindult a cselédszoba felé. A fal mellé lapulva osont, nehogy valaki meglássa a gangról. Szíve vadul verni kezdett. De be kell nyitnia a cselédszobába, akármilyen is lesz. Lenyomta a kilincset.

Milyen idegennek tűnt a kis szoba. Mintha nem is tartozna a lakásukhoz. Áporodott szag csapta meg az orrát. Hetek óta nem szellőztettek itt. Amióta Erzsi felmondott és leköltözött az első emeletre Balláékhoz, akik libákat tartottak a fürdőszobájukban és nem volt gyerekük. Mert ott több bért kapott, mint náluk. Így hallotta.

Végigfutott szeme a vaságyon, meg a mellette álló hokedlin. Kis ideig tanakodott, meg merje-e tenni, de aztán a következő pillanatban már a földön hasalt, s belesett az ágy alá. Öregesen, fáradtan tápázkodott fel, odament a fehérre mázolt kopott ruhásszekrényhez és kinyitotta az ajtaját. Üres volt. Az alján felfedezett egy madzagot. Gyorsan zsebrevágta, ilyesmire bármikor szüksége lehet.

Sohasem járt még itt. Bár senki se tiltotta meg, sejtette, hogy ide nem illik belépnie. Legalább is addig, amíg lakják. De most üres, olyan üres, hogy szinte alig lehet elhinni, hogy a szeplős Erzsi nemrég még itt aludt éjszaka ezen a vaságyon, s ez a tarka huzatú dunyha takarta zömök testét.

Ha nem megy el, nincs most ilyen vesztettül egyedül. Távozása után szülei úgy döntöttek, hogy nem vesznek fel helyette új lányt – értesült Gazsi egy ellesett beszélgetésükből. Mostanában folyton ilyesmiket hallott: Nem olyan idöket élünk... Minden fillért meg kell becsülni... Nyakunkon az a sok szerencsétlen menekült is az elcsatolt területekről...

– Majd takaríthat Balláéknál a libák után. Képzelem, hogy néz ki a fürdőszobájuk.

Gazsinak csak az nem tetszett, hogy ha már otthagyták őket, miért maradt a házbán. Igen, ez nem volt szép tőle. Néha összeakad vele a lépcsőházban vagy az utcán, üdvözlük egymást. Erzsi néha meg is áll egy szóra.

– Na, Gazsika, hogy izlik az iskola? – kérdezte szeptember első napjaiban, s csakúgy világítottak a szeplői a lépcsőházban. Ilyeneket kérdez! Persze vannak hülyék, akiknek így év elején még élvezet az iskolabajárás. De neki már most se ízlett... Harmadikos.

Ment vissza a lakásba, de közben benyitogatott az éléskamrába, a W. C.-be és fürdőszobába, mindenütt villanyt gyújtott és tárva hagyta az ajtókat. Benézett a gyerekszobába, elsuhant a tekintete a játékaiban. Nem, most nem tudna játszani. Figyelmét másra kell összpontosítania.

Igen, félt. Mitől? Mindentől. A falaktól és a bútoroktól, ettől a szörnyű csendtől. Mintha kihalt volna az egész ház. Legalább valaki szőnyeget porolna az udvaron, vagy jönne egy handlé, hogy kiabálásával felferje ezt a süket, nyomasztó csendet. De délután tilos porolni, és handlé se jön.

Elindult a hálószoa felé. Milyen különös, ahogy recseg a padló a léptei alatt. Máskor sohasem recsegett. Állt a vörösre festett falnál, tekintete végigsuhant a bútorokon, a mennyezeten. Pattogzott róla a festék, nagy foltok éktelenkedtek rajta. Festetniük kellett volna. De ki engedheti meg ma ezt magának – hallotta apjától. – Csak azok a gaz spekulánsok, a tőzsdések meg hasonló népség. De én, a miniszteriumi titkár... – S az anyja csak legyintett s valamit mondott még németül, hogy ők Jencivel ne értsék.

Az ablakhoz ment, kinézett. Különös, milyen csendes az utca, alig lát járókelőt. A sarki standon egyetlen konflis se áll. Talán történt valami a városban? Még jól emlékszik, amikor pár éve katonák jöttek és le kellett engedniük az ablakredőnyöket. Meg amikor iszkoltak haza a Várból, mert a Dunán lőtték a monitorokat. Mintha csak tegnap lett volna.

Amikor megfordult, anyja tükrében váratlanul meglátta magát. Szörnyű volt hirtelen emberi arcot pillantani meg ott a tükörben. Akár a sajátját is. Tett egy lépést a tükör felé... Jaj, mikor jön már az anyja! Jenci hegedűórán van, sokára lesz itthon, mert bélyegeket is megy cserélni.

Nem, nem tudta tovább nézni képását a tükörben. A rémült arca, riadt pillantása, ami rábámult még jobban megijesztette. Elfordította a tekintetét. A tükör mellett a falon egy kispárna lógott, arra meredt most. Nem tévedhet, három nagy bogár terpeszkedett rajta. Majdnem akkorák mint egy dió. Az egyik most meg is mozdult, világosan látta. Dermedten bámulta őket. Pedig lent a kertben a ház előtt nem félt a bogaraktól, cincérektől, zöld futrinkáktól, meg a cserebogaraktól. De ez más. Azok a fekete szörnyek a kispárnán soha nem látott, ismeretlen bogarak. Honnan kerülhettek ide, mennyi lehet belőlük a lakásban? Már a falakat kutatta a tekintete, ezeket a komor, vörös falakat. Aztán úgy vette észre hogy egy másik bogár is megmozdult, s ettől úgy megrémült, hogy gyors elhatározással odarohant az ágyhoz s a takaró alá dűgta a fejét. Most már a foga is vacogott a rémülettől. De nem, itt nem maradhat. Hisz azok a bogarak... Kihúzta a fejét a takaró alól, s ahogy a lába birta rohant végig a lakáson, s meg sem állt a cselédszobáig. Ott gyorsan magára zárta az ajtót, aztán kinyitotta a ruhásszekrényt s lekuporodott az aljára. Egész testében remegett, s két kezébe rejtve tüzelő arcát, érezte, ahogy tenyerét könnyei áztatják. Ott kuksolt vacogva, elveszetten, míg aztán a kimerültségtől kis idő múlva elnyomta az álom...

... Amikor felébredt, nemsokára az előszobaajtó csapódására, s anyja hangjára lett figyelmes. Aztán Jenci cincogása hallatszott, gyakorolt.

Tanakodott, mitévő legyen. Tudta, csak úgy egyszerűen most már nem sétálhat be a lakásba. Ha kérdezik, hol volt, nem mondhatja, hogy aludt a cselédszoba ruhásszekrényében. Talán el se hiszik. Ilyesmivel nem állhat elő, se azzal, hogy félt, azért bűjt el. Mást kell kitalálnia.

Kint már sötét volt, késő lehet. De apja még nincs otthon. Ezt onnan tudja, hogy akkor Jenci nem hegedülne. Bátyja hegedülése anyja szívügye. Pedig szegény Jenci hogy utálja, unja ezt a sok gyakorlást.

Kikecmergett a szekrényből és megindult a konyha felé. Sántított, mert az egyik lába ott a szekrény alján úgy elzsibbadt, hogy alig tudott ráállni. Kikukucskált az előszobába, hallgatózott. Halkan nyekergett a hegedű, más nem hallatszott. Aztán egyszerre felcsattant anyja hangja:

– Az ég szerelmére, hagyd már abba! Menj te is keresni azt a gyereket. Én amióta hazajöttem, egyebet sem teszek. A házat is végigjártam. Istenem, csak nem történt valami baja!

Gazsi gyorsan határozott. Nem késlekedhetik, Jenci minden pillanatban elindulhat a keresésére. Az előszobaajtónál termett. Szerencsére nem volt bezárva. Aztán kint is volt már a gangon; halkan, óvatosan betette maga után az ajtót, s utána rögtön becsengetett.

Anyja jött szaladva, nagy lihegve ajtót nyitni:

– Mondd, hol voltál, hol voltál?

– Elischeréknél – hazudta Gazsi nyugodtan.

– Hogy nem ünnak már meg ott. S hogy hagyta a lakást, minden szobában égett a villany, minden ajtó tárva-nyitva...! De hisz... amikor elmentem, bezártam az előszobaajtót... Te, csak nem a konyhaablakon másztál ki?

S az anyja már ment is a konyhaablakhoz, hogy meggyőződjék, zárva van-e.

– Nem értem – sóhajtott fel és megcsóválta a fejét. – Megérdemelnél egy jó

verést. S az égő villanyok, meg a nyitva hagyott ajtók! Mondd, mi a fene után kutatál? Negyedóráig kerestelek ágyak alatt, mindenütt. Aztán végig a házban... Meg a cukor a konyha kövén! Tudod, hogy gyűlölöm, ha a földre szórjátok a kristálycukrot... Apátoknak el se merem mondani.

Ment vissza a lakásba. A fiú kókadtan sántított utána. Arra gondolt, hogy talán könnyebb lett volna úgy végighallgatnia anyja siránkozását, ha kap ott az ajtóban rögtön egy jókora pofont. Legalább nem érezné most adósnak magát.

Az ebédlőbe érve az asszony belerogyott a hintaszékbe. Nem, nem veri meg. S ezt tulajdonképpen Kornélnak köszönheti a bűdös kölyök. Ott volt újra a kávéház ablakában. Aztán jártak is egyet. Azért késett kicsit. Mert ugye ha nem sikerül az orvossal találkoznia... Akkor... Akkor most jól elveri a gyereket. Pedig talán nem helyes, hogy nem teszi, megérdemelne az egy alapos verést.

A lába is biztosan fáj, ha így sántít. Hogy kimerült a keresésében, az izgalmakban. Odszólt Gazsinak:

– Gyere ide, mutasd a lábadat, hol ütötted meg?

Gazsi odament az anyjához, már nem sántított, kiállt a zsibbadás.

A gyerekzsoba ajtajában most Jenci jelent meg. Eddig azért nem mutatkozott, mert nem akart tanúja lenni annak, amit Gazsinak számítása szerint kapnia kellett volna. De nem, megint rosszul számított. Csak bámulta anyját, ahogy aggódó arccal az öccse lábát vizsgálgatja. Hogy a fenében van, hogy ez a kis hülye majdnem minden disznóságot megússza. Amikor ő ekkora volt, próbált volna csak akár egy negyedórára is engedély nélkül elküjtorogni. Ez meg...

– Nem látok semmit – mondta az asszony a fejét csóválva. – Talán megrándítottad... Vagy csak tetteted te csibész a sántítást, hogy megszánjalak, mi... Istenem mennyi bajom van veletek... De nem... teljesen érthetetlen, meg mernék esküdni rá, hogy bezártam kulccsal az előszobaajtót. S más kulcs nincs hozzá a lakásban. Megbolondítottok az embert, egyszerűen megbolondítottok!

Jenci részvétlen faarccal hallgatta anyját. Hát tessék, ennyivel megússza! S ha róla van szó, Gazsikáról, akkor természetesen mindig többes számban szidja, hogy ezzel is valamiképpen enyhítse gaszágait. Egyes számban csak őt lehet pocskon-diázni.

Anyjuk ekkor kimerülten hátravetette magát a hintaszékben, s ettől a mozdulattól a kalapja, ami még mindig a fején volt, hátracsúszott, s most ott hintázott a gyerekei előtt a csálén álló kalapjával. Szép kis látvány lehet – futott át az agyán. Idegesen felnevetett:

– Látjátok, még ahhoz sincs időm, hogy levegyem a kalapomat.

Mosolyogva állt fel a hintaszékből, de ez a mosolya most már nyugodt volt, szinte felszabadult, s ment a hálósobába a tükörhöz. Gazsi kíváncsian követte tekintetével, s megdöbbenően látta, ahogy az anyja, mielőtt levennie, egy tűt húz ki a kalapjából, s beleszúrja a tükör mellett a párnába a többi kalapgomb mellé. Aztán nézte anyját tovább, ahogy állt a tükör előtt, s megigazítva haját, vonásait kutatta. Már messze jártak a gondolatai, Kornélt látta maga előtt, ahogy kesztyűjét letolva a csuklója felett búcsúzáskor kezét csókol neki. Férfjének mikor jutott eszébe ilyesmi, mikor... Aztán egyre önfeledtebben szemlélte magát a tükörben, betúrta selyemblúzáit, hogy jobban feszüljön a mellén, majd oldalt fordulva nézegette tovább magát, boldogan tetszelegve tükörképében. Hirtelen megérezte, hogy nézik, megfordult:

– Na, mit leskelődsz, te! – emelte fel a hangját és ujjával tréfásan megfenyegette a fiát, aki arra gondolt, hogy az anyja most meg mitől látszik olyan nagyon-nagyon elégedettnek? Mennyi titkuk van, mennyi!

Miközben ballagott a szobájuk felé, valami olyasféle járt a fejében, hogy ő bizony még kisfiú, aki fél ha egyedül hagyják a lakásban, amit tudnia is illene az anyjának; milyen sokára lesz nagy, igazi felnőtt, és addig mennyi megpróbáltatásban, izgalomban lesz része; s vajon jutalmul mindezért – iskoláért, verésért, mosakodásért meg egyebekért – mi jó származik, a felnőttek boldogabbak, mint a kisgyerekek?

De egyébként arra meg ő esküdne meg, hogy azok az izék ott a kispárnán délután igenis mozogtak, másztak.

Duško Trifunović

1933-ban született, a Slav. Brod melletti Sijekovacon. Lakatosmesterséget tanult, majd erdészeti iskolát végzett. 1959-ig gyárakban dolgozott, később erdész volt; 1959-ben a sarajevoi egyetem bölcsészeti karára iratkozott be, és a jugoszláv irodalomtörténet tanára lett. Jelenleg a sarajevoi „Život” című folyóirat szerkesztője.

Első verseskönyve 1958-ban jelent meg, „Arany puszkagolyó” (Zlatni kuršum) címen. Könyvéért 1960-ban Újvidéken a Branko-díjat kapta. Ugyanabban az évben jelent meg „Az apa rossz öröksége” című verseskönyve, majd 1962-ben a „Bosszús mesék” (Jetke pripovetke), 1966-ban pedig „A zsarnokság tolmácsa” (Tumač tiranije) című verseskötete.

Duško Trifunović a mérsékelt optimizmus és enyhe rezignáció énekese. Verseiben az ember eredetét és az emberi élet értelmét kutatja. Erőteljesen metaforikus; énekét nem bontakoztatja ki, sejtetősen

közlékeny és ritmikus; realiztikusan szatirikus és elkötelezett költő.

Verseken kívül film-szenáriumokat és rádiódramákat ír; ezekben főként az ifjúság életével, problémáival foglalkozik.

Szűkös vacsora

(Tanana večera)

Mióta boldog lettem
ma éjjel először
érezem túl szentnek magam
szűkös vacsoránál a szűk zsákutcában.
Semmi kifogásom ellened ó kiagyalt világ
de aludni lám mégsem tudok
és annyinak teremtlek
hogy apró kis foltként éljek
hűs árnyékodban
szűkös vacsorán és szűkös szándékkal

és meg nem tagadlak
de visszatérek
és bárminő folt nélkül kell ragyognom
s ne folt legyek

*s csak azért térek vissza hogy megmondjam nekik
de ha megmondom fel kell ragyognia.*

*Ez az út mégis valahol mással fűz egybe
de legszívesebben veled maradnék itt
a bővelkedővel
szűkös ágy és szűkös vacsora mellett
mert aki visszatér visszatérése nincsen.*

A hét halálos bűn

(Sedam smvtnik grahova)

*Nekünk már hét találkozásunk
hét halálos bűnünk van.*

*Először kevélység másodszor mohóság . . .
hét találkozásban
a te kevélységed az én mohóságom
egyetlen következetességünk.*

*Hét találkozásunkban
hét halálos bűnünk
és hét halhatatlanságunk.*

A régi ákác alatt

(Pod starim bagremom)

*Én pedig csak azért jöttem, hogy zúgásod belélegezzem
nyugalmat keresvén –
és elmegyek.*

*Képzeletemmel túl korán elcsendesedik az,
a varjúsereg mögött leszáll a holdfény,
elered az eső . . .*

*De senki sincs, aki jóéjt mondjon, –
a gyerekek megnőttek, a kutya kimúlt.*

*S íme most tehetem,
de sajnálom, hogy szolgálni nem tudok,
hogy enyhén hajlott legyek
sűrű hideg
édes termés;*

*most tudok
s minden ami még van
az az
hogy többé
ne kezdődjék az álom.*

*A gyerekek megnőttek a kutya kimúlt;
és csak azért jöttem, hogy zúgásod belélegezzem
nyugalmat kívánva –
és elmegyek.*

Kariatida

Még éhezem

*és elmegyek a hegyeken át
hogy meglátogassam a tisztos kariatidát
hogy szenvedését
erejét megcsodáljam
hogy szenvedése szépségében gyönyörködjem
az igazságtalanság szépségében.*

De ha megtudom

*hogy a hegyekben nincsenek vadak
melyek a szentélyt őrzik
s mindenki átjuthat a hegyeken
s a szent vadak nem tépnek széjjel engem
és szétmarcangoltan nem válok szentté –*

*ez a mese még abból az időből való
amikor az erdő kapzsi volt –*

*s ha megtudom
hogy a szépségért viselt tisztos szenvedése
igazságtalan
és hogy a tisztos kariatida
a szilárd oszlopra támaszkodott
az oszlop pedig
a szentségre támaszkodó feje fölött
a boltívet tartja –*

*szomorú lesz a szörnyű mese
ha megtudjuk
hogy a kariatida még abból az időből való
amikor az erdő kapzsi volt.*

*Még belemegyek a kockázatos játékba
még éhezem
és elmegyek a tisztelendő kariatidához
mely csillogó testével
az oszlopot eltakarja.*

Gyöngy-óda

(Oda od bisera)

*Erőmet adván
valahogy majd a magam részét is megtalálom.*

Ha fényáradat éri, a szürke szikla is ragyog.

*Gyermekiségünkbe
szeplőtlen simogatást hoz majd
a nő
akit szólítunk ha az erőt magunkhoz hívjuk*

*Felbukkan az oldalunkra hajló nap:
híres bukása után
életre kel a híres madár.*

*Könnyű verőfényes égbolt alatt napozni
s ágyúzás után lenni hadvezérnek.*

*vért kérni a reménynek
s nekem reményt e gyöngy-ódának.*

Az én óráim

(Moj sat)

Miljenkónak

Felkelni késő de korán van lefeküdni

*Egyszer már lehullt az idő
még egyszer halálosan lehullik
tetszés-szerintiségükben
a vakmerő ellentmondásban.*

Dalod dalomnak nem hagy békét.

*Ma éjjel te vagy az egyetlen élő madár
aki serkentsen engem.*

*Hiszem szent vésőd a vésőt
s tudom a titkot köröztetted fenséges babérág:
óráim szent lombod
peremét rágja
de abból soha selyem, fényt nem ér rád,
fenséges babérág;*

*ő fúr lyukakat minden mosolyomban
s arany gombként én a mosolyt
mind odavarrom
a legnehezebben kiérdemelt rendjelek sorába.*

*Pontos az én órám
és boldogságom részét
apróra szecskázza nekem
hogy könnyebben felfalhassam*

*mert felkelni késő
de lefeküdni korán van*

*korán hogy övünk teljesen megoldjuk
de későn hogy újra felcsatoljuk*

Tűzijáték

(Vatromet)

*Nem éppen acélból vagyunk mi akik az acél körül vagyunk
az acél köré csavartan
azért öntöttek egybe vele hogy lágyságot adjunk néki.*

*És semmi nem volna ha mi magunk is
az ölében aludnánk
mert él titkos éle
és mindig átmetszi a selymet
ha csak az segít a repülésben.*

*Egy-egy öblös hegyet mégis mindegyik megejt majd
ebben a tűzijátékban
még ha az kupacként kicsiny is volna
miként az ember összekeményedett kőnyi földje.*

Fűzér és lánc

(Venac i lanac)

*Immár megszerzem első ráncaim
első szerelmeim
és első ellenségeim
és úgy tartom, szerencsés vagyok.*

Ezt a fűzért előítéleteimből kovácsolták.

*Úgy tartom, szerencsés vagyok,
de azt hiszem, rosszul kezdtem,
s nem tudtam idején abbahagyni.*

*És a föld, ha nem lett volna
sáros földdé
volna mint kezdetben volt: izzó kő.*

*Kit okoljunk, ó föld szépsége,
kit átkozzunk?
Öregeimnek sem volt ép házfödelük,
sem egész garasuk
sem más kasuk
legteljebb mellkasuk,
az is porrá vált –*

de boldogok voltak;

*és két zápor közt jöttem a világra
hídukon a holdvilágon át
ahol a derűs isten kacag*

és egyedül a szegények végtagjának van értéke.

*Utolsó mocsok
voltam sokáig*

*és túl kicsiny célpont
s a lövészek eltévesztettek;
büszkeség lettem –
de csak a bérencem sír
ha megindultan meglóbálom szívem
mint vízzel felszenteltet.*

*Kit hibáztatunk ó szépséges föld
ma vagyok ezer esztendő
ezerszer megmondhattam volna ezt neked
de mindig rosszul kezdtem.*

*Pedig mindez oly egyszerűen megoldható –
hogy én meghaljak;
mert ha mindent megtudsz rólam
és én mindent belévetek ebbe:
kevés tudásom is
és meglehetősen szerelmemet –
és ha mindent megtudsz rólam
csak az előítéleteimből összekovácsolt tűzér marad meg.*

*S mindez oly egyszerűen megoldható majd
egy napon.*

(CSUKA ZOLTÁN fordításai)

ÉLET és KULTÚRA

KUNSZABÓ FERENC

Szekszárdi kistükör

Tolna megye lakossága 38 000-rel csökkent 1950-től 65-ig.

Ezerkilencszázhatvanig a városban csak mezőgazdasági termékeket feldolgozó ipar volt; ma 3500 ipari dolgozó talál munkát.

A rómaiak teraszos kertészkedést folytattak itt; a város négy tsz-e nem hajlandó hozzájárulni a történelmi borvidék rekonstrukciós tervének költségeihez.

Az 1794-es kanonoki vizitáció megállapította, hogy I. Béla kriptájának falán nagy hasadás keletkezett. A sírt azóta sem vizsgálták meg. – Szekszárd idegenforgalma legutolsó a városok között: évente ezer lakosra jut egy vendég.

A városban két presszó van, tánczenekar egyikben sincs; a Garay gimnázium negyvenhat végzős diákja közül harminchét a megyén kívül szeretne letelepedni.

*

– Szekszárd?! – élénkültek föl még bornemissza ismerőseim is. – Szekszárdra megy? ... Aztán majd demizsonnal gyere vissza! ...

Ha Kecskemét barackot és Katona Józsefet jelent, ha Tatabánya szemet és olimpiai edzőtábort, ha Miskolc az Ávas kilátót és a Lenin Kohászati Műveket, akkor Szekszárd – szekszárdi vöröset.

– Csak szekszárdi vöröset, és semmi mást! – mondják elégedetlenül a város vezetői. – Azon vagyunk, hogy rövidesen mást is jelentsen.

Nem mintha fölöslegesnek tartanák, vagy éppen szégyellnék a történelmi borvidék termékét, hanem egyedüli nagyságában olyan diadémnak érzik, ami rásúlyosodott a városra és hosszú évtizedek óta nem engedi, hogy a bor mellett ipari, kulturális hírnévre is szert tegyen, s a kettős vagy hármas súlyt jobbról-balról, elől-hátul jól elosztva, biztosan, egyenesen tudjon járni, haladni.

A hasonlatot önkényesnek érezheti, aki még nem járt a városban: a 6-os úton dél felé haladva, az aránylag sík vidéken már messziről elibénk lép egy hatalmas, szegetlen kenyér formájú domb – s csak mikor mellé érünk, akkor láthatni, hogy nem magányos északi strázsája a távolabbi Mecseknek, hanem egy láncszerűen kapcsolódó dombsor eleje, amelyik aztán szakadás nélkül húzódik lefelé vagy húsz kilométert, egészen Bátaszékig. A mohácsi úton az ember szinte észre sem veszi, hogy elhagyta a várost, mert az észak-déli vonulását gerinc oldalában a szőlők között egymást érik a házak, nyaralók, pincék, présházak ... Ennek a dombvonulatnak keleti lejtőjén, mintegy négy kilométer hosszan nyújtózik el Szekszárd, alig néhány száz méter szélesen.

Nincs a városnak olyan pontja, ahonnan a dombsort, a gerincet meredeken föl-

kapaszkodó tökesorokat ne látná az ember... északnak és délnek szabad a kilátás, kelet felé a kora tavasszal megszaporodó talajvizek szeszélyes csipkézettű tükörsora köti le a tekintetet a Duna valamikori árterében – nyugat felé pedig végestelen végig itt ez a dombsor, amelyikhez minden szekszárdi lakosnak van valami köze, napról napra találkoznak vele, belefoglalták dalaikba, megtörték oldalát és hegyes karókkal sűrűn tüzdelték, hogy ha már itt van, ne álljon hiába.

1.

Valószínűleg így voltak vele már a kelták is. A kiásott cserépedények, bronzbalták és kőöntőjük azt bizonyítják, hogy már az időszámításunk előtti IV. században rájöttek az akkoriak – csak éppen műszerrel nem tudták mérni – hogy mikor Kakasdon mínusz kettő a hőmérséklet, akkor Szekszárdon nulla fok körül jár, s ha Grábócon öt fok a talaj hőmérséklete, akkor itt, az északnyugati szélről védett enyhelyben hat egész egy tized.

A szőlőkultúra kétezer éves múltja mindenesetre már történelmileg igazolt: egy szarkofágban kőorsót találtak, s annak belső falát megkaparva, a vegyészek mézesbor maradványaira ismertek... S a római településmaradványok, a természetes amfiteátrum, a vízvezetékmaradványok mellett az egykori teraszos szőlőművelés nyomait is fellelhetjük a város déli részén.

Hogy a pannón keresztény kultúrából mit találtak itt a honfoglaló magyarok, azt már valószínűleg sohasem tudjuk meg, annyi mindenesetre bizonyos, hogy a fejedelmi család birtokba veszi a szekszárdi szőlőhegyeket, és I. Béla bencés apátságot alapít. A helyet annyira megszereti, hogy – nyilván akarata – itt temetik el.

Még két nevezetes dátum Szekszárd történetéből, s már mindkettő az újkorból: II. Lajos itt alszik utoljára négy fal között, mielőtt a mohácsi síkon felütteti sátrát; Mária Terézia 1780-ban elrendeli, hogy a megyeszékhelyet Kölesdről hozzák át ide.

Azt hihetnénk, hogy ez az utóbbi tény Szekszárdot erőteljesen a fejlődés útjára lendíti, de nincs így: sem a kisebb-nagyobb megyei urak gyűszmékélése, sem – jóval később – a szárnyvasút megépítése nem ad sokat ahhoz a fundamentumhoz, amit a bortermelés, borkereskedés s a hozzá kapcsolódó kézművesipar és egyéb kereskedelmi forgalom már korábban is jelentett a helységnek. Hiszen a megyeszékhely idehozatalának időpontjában 5300 lakost számlálnak itt, Pécsnél ugyanakkor 8000-ret. Jó száz év alatt a mecsekalji város lélekszáma megközelíti a százezret, Szekszárd viszont tizennégyezer lakost számlál akkor is, és csak a felszabadulás után lépi át a sokáig bűvösnek hitt tizenötezeret.

Szinte hihetetlen, hogy a kiegyezés után – mikor szerte az országban gombamódra szaporodtak a különböző Első Magyar RT-k és kft-k – itt egyetlen ipari vállalkozás sem létesül, kivéve az egy gőzmalmot – azazhogy... Szekszárdnak idestova már száz éves egy gyára. Tekintélyes épület, amelyet mindenki selyemgyárnak hív itt, holott tudják, hogy megépítésétől kezdve egyetlen selyemgubót sem gombolyítottak le benne.

A múlt század második felében megalakul a Tolna megyei Szeder Egylet. Megbízható adatokra hivatkozva állítják, hogy akkoriban több eperfa volt a megyében, mint az egész országban... Megépítik Szekszárdon a gyárat, felavatják... aztán Tolna községben indítják meg az üzemet, itt pedig Selyempete Vizsgáló Állomás létesül – elsőnek az országban.

Van tehát itt is valami, ha nem is RT, se nem kft. Szaktudósok költöznek ide vagy járnak le, az intézmény nevet és némi plusz forgalmat ad a városnak – ugyanakkor nem igényel munkaerőt. Szinte semmi munkaerőt: a városi és környéki nincstelenek továbbra is akadálytalanul kínálhatják fel két kezüket és illő alázatú szorgalmukat a szekszárdi szőlősgazdáknak.

Mert ez itt a lényeg; a szekszárdi vörös termelésében szinte kivétel nélkül érdekelt megyei és városi urak ezt tartották mindennél fontosabbnak... Korabeli iratok-

ből ki lehet bogozni, hogy már a XVIII. század végén létesült kezdetleges selyem-gombolyító is ilyen okok miatt szűnt meg annakidején.

Kossuth Lajos hazai ipart védő egyletének itt is akadtak lelkes hívei, főlős számmal: A nemes és nemzeti asszonyok és kisasszonyok színes hazai pántlikákba öltöztek; az urak dörgő vivátok közepette dikciózta a magyar ipar fontosságáról – de úgy látszik, a szusszal teli nekibuzdulások közepette mindig akadt valaki, aki úgy szép csendesesen megkérdezte: No jó, de mennyivel emelkedik majd a kapások bére akkor, ha ide ipart hozunk? ... Ez hatott. Ez mindig, minden időkben hatott, lett légyen szó reformkorról, kiegyezésről vagy a „magyar vérrög felvirágoztatásáról”.

S hat ez még ma is. No nem ilyen erősen, de itt-ott még felfedezhető. Különböző üléseken, döntések meghozatalakor már csak nyomokban. A ráció betört Szekszárdra, s vele a Mérőműszergyár, a Bördíszmű Vállalat, az Óra-Ékszer Vállalat telepe. Még tájékozódó beszélgetések alkalmával sem tapasztalhatni iparellenességet, s az ember már-már megnyugodna, újból bizonyítva látván, hogy történelmünknek ez az utóbbi huszonkét éve nem csupán a dolgokban, hanem az emberi fejekben is több évszázados lemaradást pótol – mikor egy-egy fehérasztalos beszélgetésnél, fáradtság-gal tompított hangulatnál egyszerre csak előugranak az „Igenám, de...” és a „Hanem azért mégis...” kezdetű mondatok.

Nem mindig. Az esetek kisebb részében. De azért a Garay gimnázium negyvenhat negyedik tanulója közül tizenegy úgy véli, hogy a szekszárdi iparfejlesztés hátrányos a városnak. S kivétel nélkül a szőlőt féltik. Egyesek kereken elutasítják a gondolatot, mások csupán a további gyártelepítéseket látják haszontalannak, míg ismét mások diplomatikusan úgy fogalmaznak, hogy az iparfejlesztés feltétlenül hasznos lesz itt is – de csak a történelmi borvidék rekonstrukciója után.

2.

A szekszárdi szőlőtelepek felújítása – ez az a fogalom, ami a város gondjait, terveit illető egyetlen beszélgetésből sem hiányozhat, ami körül pró és kontra eléggé heves szenvedélyek hullámanak már hosszú évek óta.

Volt idő az elmúlt huszonkét év alatt, mikor e kérdésben a város két, hozzávetőleg egyenlő nagy – vagy legalábbis egyenlő erejű – táborra szakadt. Az egyik fél a rekonstrukciót követelte, a másik az iparosítást, s mindenre hajlandók lettek volna inkább, mint egymás álláspontját megérteni, közelíteni. S közben alig-alig vették észre: nemcsak hogy ipar nem települ ide, hanem még a szőlők állapota is romlik, évről évre kevesebb területet művelnek meg, és a külföldi vevők egyre ritkábban keresik fel a várost.

Később, a múlt évtized második felében majdnem mindenki rekonstrukciót akart, illetve, akkorra már odáig romlottak a szőlők, hogy egyszerűen a borvidék megmentéséről volt szó. Ez öt év alatt sikerült, mégpedig minimális állami befektetéssel. Az oroszlátnérsz a pár holdas szőlősgazdáknak jutott, akiknek – megfelelő biztosítékok után – újra megjött a termelési kedvük. Rohamosan újultak föl a kiöregedett táblák, nőtt a bor mennyisége, jelentősen emelkedett a minőség. S a külföldi kereskedők újra megjelentek Szekszárdon.

S amint az egyik pólus kimozdult a holtpontonról, kezdte maga után vonni a másikat: az iparosítás gondolata hovatovább ellenállhatatlanná vált, a tervek mind reálisabbak lettek, s lassan-lassan megjelentek az üzemek is. Mindennél persze figyelembe kell vennünk még egy másik tényezőt is: ahogyan az ötvenes évek elején az országos vezetés gazdasági és társadalompolitikája ebben a kérdésben csak a zűrzavart növelte Szekszárdon, az új gazdasági és társadalompolitikai felfogás úgy segíti a kibontakozást.

Kis ideig – a dolog fontosságát és sürgősségét tekintve: csupán egy röpke pillanatig – úgy tűnt, hogy minden rendben van. Születik az ipar, betegségéből gyógyul a bor – Szekszárd, ez a városnak titulált nagy falu most már minden különösebb akadály nélkül igazi várossá lesz.

A tervek természete azonban az, hogy megvalósításuk közben mindig újabb és újabb akadályok merülnek fel. S ezek között azok a legnehezebben leküzdhetők, amelyek nem várt oldalról jönnek. Így történt itt is: a hatvanas évek elején bizottság alakult, amelyik elképzeléseket vitatott meg, előzetes terveket vetett papírra. Két évvel ezelőtt megérett az idő, hogy elkészíttessék a részletes, pontos menetrendet. S akkor egészen új helyzet állott elő: a városban már mindenki felújítást akart – csak éppen a szőlőterületek háromnegyed részét birtokló tsz-ek nem. A négy szekszárdi közös gazdaság közül egyik sem volt hajlandó hozzájárulni a tervekészítés költségeihez.

Egyrészt arra hivatkoztak – és hivatkoznak –, hogy az összeg túl magas (mint egy 5,5 millió forint), s annak még arányosan rájuk eső részét is soknak tartják; másrészt azzal érvelnek, hogy ez a felmérés a környék és a város erózióvédelmét is szolgálja, elsősorban tehát a tanács érdekelt a dologban – harmadrészt pedig kijelentették, hogy nem tartják jónak a Rekonstrukciós Bizottság javaslatait, ők másképpen képzelik el a felújítást, mégpedig úgy, ahogyan már évek óta csinálják is, még egyéni koruktól kezdve.

S ebben az utóbbiban még érdemeiket is el kell ismernünk. Tíz évvel ezelőtt ugyanis csaknem teljesen az egyéni szőlősgazdákon múltott, hogy lesz-e itt felújítás. A mai, tizenötezer holdon gazdálkodó Szekszárdi Állami Gazdaság akkor még kicsi, üdökeptelen részekre oszlott, területei jórészt a város peremén kívül estek; s az országnak nem volt pénze, hogy az apró parcellákat, rajtuk a préházat, lakóépületeket megváltsa és nagyarányú telepítésbe kezdjen. A gazdák viszont pótolták a kiöregedett tőkéket, évről évre amennyit bírtak, és mire a tsz-ek megalakultak, 1800 hold szőlő újra termett Szekszárdon!

Az itteni emberek minden különösebb ellenvetés nélkül alakították meg a közös gazdaságokat. Beadták a jószágot, a felszereléseket, közös művelésbe fogták a szántóföldeket, csoporttulajdonba kerültek a szőlők is – egyetlen feltétellel: mindenkinél megmarad a saját szőleje, és azt háborítás nélkül hasznosíthatja! A tsz fizeti az adót, a biztosítást, helybe szállítja a vegyszereket, szüretkor kinek-kinek saját préházához viszi a termést – ennek fejében a tagok a bor egyharmadát a közösbe adják, kétharmadával pedig szabadon rendelkeznek.

A hasznosítási jog még örökölhető is, és senkinek abba semmi beleszólása nem lehet, hogy az örökös esetleg már mérnök, fodrász az ország túlsó végében, és egy évben csak egyszer látja a szőlőt, de a kapát akkor sem üti bele, hiszen a bér munkások mindent elvégeznek.

A szekszárdi szőlőkultúra kétezer éve alatt talán még sohasem szüreteltek itt ilyen termelési biztonsággal, hiszen jóformán minden gond a felső vezetés vállán nyugszik: köztudomású, hogy az országnak nagy szüksége van a borral biztosítható devizára; s a szekszárdi tsz-tagok ráadásul azt is sejtik már, hogy a különböző városi, megyei és központi szervek – ha muszáj – presztízis-kérdést is csinálnak abból, hogy a szem előtt lévő tsz-ek jól menjenek.

Hát meg kell hagyni, az itteni tsz-ek jól mennek, s állami támogatás nélkül. Nem kevesen hangoztatják, hogy talán akkor sem lenne több közös bor évente, ha a szőlőket közös művelésbe veszik, a külföldre szállítható össz mennyiség pedig mindeképpen kevesebb lenne, ahogyan kevesebb lett az ország néhány más történelmi borvidékén...

A szekszárdi módszer haszna tehát napnál világosabb, s ennek fényében talán még ma sem látszik olyan komornak a tény, hogy – az állami gazdaság erőteljes telepítéspolitikáján túl – a rekonstrukció dolga alig-alig halad előre.

Mert a „tsz-ben egyéni” szőlősgazdák nemigen adják át a hasznosításukban lévő területet nagyüzemi táblák kialakításához. A tsz-ek így aztán csak telepítgetnek, itt is tíz holdat, ott is tizenötöt, s ezek már közös művelésben lesznek – de jórészt nem a történelmi borvidéken, tehát a délkeleti fekvésű, északi szélről és hidegtől védett domboldalakon, hanem annak peremén, már szinte teljesen sík területen. S ez első pillantásra szintén veszélytelennek látszik, hiszen Villányban, Tokajban és másutt a gépekkel művelhető táblák szintén a síkokra húzódtak. Eddig még Szekszárdon ma-

radt a legtöbb termő tőke a hegyen, s az állami gazdaság is itt telepített több száz holdat teraszokra.

– Ismét egy jó pont a szekszárdi tsz-ek módszerének, nincs tehát semmi baj! – mondják a helybeli szőlősgazdák, és megingathatatlan biztonságérzettel művelik a maguk pár holdacskáját.

Egyelőre még a piacon sincs baj: a tokaji, mecseki, egri vagy gyöngyösi nagyüzemi telepítések még termőre sem fordultak, s ha igen, pár évig még annyira terheli őket a magas befektetés, hogy nem veszélyeztetik a szekszárdi bor árát. De mi lesz öt-hat év múlva? Ki vesz akkor magas önköltségű bort a szekszárdi tsz-tagoktól, mikor a gépekkel dolgozó gazdaságok majd tíz-húsz-harminc százalékkal olcsóbban tudják adni termékeiket, s még akkor is nagyobb hasznuk lesz belőle?!

Ki fizeti majd akkor a különbözetet? Ki dotálja majd a kézi művelésű kistáblák nagy termelési költségeit? Mindnyájunk „közös fejőstehene”, az állam?... Nem látszik valószínűnek...

Minden arra mutat tehát, hogy a világhírré vergődött szekszárdi vörös, amelyik a reformkortól tegnapig megakadályozta a város iparosodását, ma már önmaga fejlődését gátolja. A „Csak a szőlő, semmi más!” szemlélet száz évvel ezelőtt még csak a selyemgyárat üzte el innen, holnapra viszont védelmének tárgyát számolná föl, ha nagyon is valós társadalmi-gazdasági folyamatok el nem tüntetnék – és éppen holnapra.

3.

A Szekszárdtól délre fekvő sárközi községek – Öcsény, Decs, Sárpilis, Alsónyék – török-tatár elől behúzódtak a Duna árterületének sásos, nádas, fűzfákkal és tölgyekkel megtűzdelt mocsarai közé. A városnak nem kellett húzódnia: a víz fölött egészen Görögszó alá, sőt az Előhegy lábáig. A központtól jó köhajításnyira még hatvan-nyolcvan évvel ezelőtt is kocsmá állt, s a hetipiacról hazafelé igyekvő vásárosok az ajtaján kilépve, egyenesen a csónakba szálltak. A víz nem volt valami mély, s a nádrengetegben országutakat vágtak a legtöbbször lóvontatású sajók. Ha leszállt az este, a környező falvakban lámpást tettek a templomtorony ablakába, hogy ember, ló biztosan hazataláljon.

A gimnáziumot a millennium táján építették. Frontját célszerű lett volna délnek fordítani, hogy ajtaján, ablakain ne vágjon be az északi szél – de nem lehetett, mert egyrészt ott volt a nem mindig legépületesebb látványt nyújtó csárda, másrészt meg a szeleburdi gyerekek az órák után kirohánván, egyenesen a vízbe buktak volna. Az intézmény tehát majdnem pontosan északnak fordult homlokával, és a később felhúzott épületek már hozzá igazodtak. Így alakult ki még az első világháború előtt a városközpont mai képe: Az észak-déli irányú Széchenyi utca, rajta egyemeletes házak, köztük a klasszicista stílusban épült Augusz-kastély, a tisztos polgári lakók között anakronisztikus bástyatornyával. Ezt a főutat a millennium tiszteletére kialakított „reprezentáns utca” keresztezi, nyugati végén, már a hegyen, a régi megyeközpont épületeivel (törvényszék, megyeháza, városháza), keleti végén az állomás, s azon innen a múzeum, a gimnázium, hitelbank. A különféle üzletek is ezen a két utcán kaptak helyet.

Ez az elrendezés nagyon jól megfeleltethető a századforduló Szekszárdjának, sőt a két háború között is nyilván ellátta feladatát. Mikor azonban öt-hat évvel ezelőtt valóban elkezdődött az iparosítás, rövidesen kiderült, hogy a városban nagyon kevés a hely, s ahol lenne, ott már áll valami épület, amelyik ma már csak félig-meddig felel meg céljának, de annyira még mindig, hogy ne látsszék hasznosnak a lebontása.

Így aztán az elmúlt években toldottak-foldottak, a megyei tanácsot a hitelbankba tették, a régi megyeházába apróbb hivatalokat tömtek, a Bördíszmű Vállalatot a város közepén, a volt Selyempete Vizsgáló Állomás épületébe gyömöszölték, a Műszergyárat viszont a központtól három kilométerre telepítették. S még ez az utóbbi ke-

rült a legszerencsésebb helyzetbe: Korlátlanul van helye a bővülésre, és a szekszárdiak nem szidják napról napra, hogy szennyezi a levegőt.

A második öt éves tervben összesen 1164 lakás épült. Tovább bővült az állomás és a város közötti lakótelep, kevés szanalással. Az itt lévő új házak semmiképpen sem illeszkednek bele a városképbe, nem segítik annak egységesülését. S elsősorban talán azért, mert önmagukban sem szépek: valahogy nagyon kockák, nagyon téglalakúak, simák és skatulyaszerűek. Ez azonban önmagában talán még nem erősítené úgy föl ellenük a hangulatot. A fő ok az építkezések országos betegsége, az összkomfortos kényelmetlenség. Aki itt új lakásba költözött az utóbbi években, az a bemutatkozás után rövidesen rátér a témára. S a közismert panaszokat szuperváltozatokkal színesítik.

Egy társasházban az egyik család éjjelről éjjelre füstre ébredt. Minden nyílást elzártak, minden rést eltömködtek, szomszédaikat gyanúsították, hiába: a füst továbbra is ömlött éjjelenként, mignem egyszer lesbe ültek. S akkor lelepleződött a konnektor. Nem tudni, honnan, hogyan, de a konnektoron át szivárgott a füst a lakásba. Másik épületben azt tapasztalta egy család, hogy az eladdig kifogástalanul szuperáló szekrényben penészedik a fehérnemű. Elhúzták a bútordarabot, nagy foltnak nedves volt a fal... Jó volna tudni, hogy a felettük lévő lakásból milyen kalandos utakon került oda a víz, még hozzá olyan ravaszul, hogy sem a mennyezeten, sem a szekrény fölötti falrészen nem ütközött ki.

Az állami építőipar édesded trehányága így erősítette Szekszárdon a konzervatívokat, akik eleve bérházellenesek voltak – s mikor a városi tanács családiház-programot hirdetett, akkor egy-kettőre benépesült az Előhegy oldala. Az persze mindenképpen jó, ha ilyen módon könnyítenek az állam lakásépítkezési gondjain, de ez Szekszárdon nagyon sok hold szőlőt vont ki a termelésből... Azóta is folynak az utólagos viták: miért kellett házakkal benépesíteni a domboldalt?

A városi tanács vezetői szétjárják a kezüket; de hát hol másutt?... És igazuk van: nyugat felé a telkek már eddig is a szőlők közé nyújtóztak, kelet felé az alacsony fekvésű földek talajvíze állja útját a terjeszkedésnek – az pedig nem látszik túl hasznosnak, hogy tovább nyújtsák a várost észak és dél felé.

A további gyártelepítéseknek mégsem a helyhiány a fő akadálya, hanem a víz, mégpedig mindkét formájában: ahogy tisztán érkezik a csapokba, s ahogy szennyesen lefolyik a csatornákon. A közművesítés mostanra annyira elmaradt a városfejlődéstől, hogy a tanács egyelőre nem is tárgyal konkrétan újabb ipari vállalatok létesítéséről. Nincs értelme, amíg anyaghiány és ritmustalan munka miatt évente átlag tízmillió forintot nem tudnak kifizetni az építővállalatoknak...

Pénz tehát van. A lakások, középületek, üzletek, utak, járdák, garázsok és csatornák építése – a megyeszékhely lendületesebb átalakulása ma az anyag- és munkaerő hiányon, a nem mindig ésszerű szervezésen múlik.

A tél végén kiállítás nyílt a városi tanács nagytermében. Maketeken és pausz-papírokon kirajzolódott a nyolcvanas évek Szekszárdja, benne minden, ami ma hiányzik.

Többször ott jártam, és sohasem találtam üresnek a termet, egyszer meg szinte dugig volt gimnáziumi tanulókkal. Tulajdonképpen ez adta az ötletet, hogy megkérdezzem őket városukról, terveikről – szóval a jövőről... Tetszett nekik a kiállítás anyaga, de mikor arra került sor, hogy tanulmányaik befejezése után hol telepednének le legszívesebben, 46 végzős diák közül csak 9 válaszolta, hogy helyben, illetve a megyében.

Írásos válaszaikból és a beszélgetésekből kitűnt: hisznek a tervek valóra válásában. Annál is inkább, mert napról napra látják formálódni a várost: már építik az új áruházat, rakják a kulturális kombinát alapjait – és mégis. El akarnak menni. Pedig még azt is tudják, hogy nekik épül ez a város, hogy holnap ők lehetnének itt a szakmunkások és tanácsi vezetők, pedagógusok és mérnökök... Nem hatja meg őket. Egymásután jelölték meg Pécsét, Szegedet, Debrecent, Budapestet, ahol legszívesebben letelepednének.

A holnap polgárainak ez az állásfoglalása rendkívül elgondolkoztató, de vég-eredményben talán nem érthetetlen.

4

Ha az idősebb szemtanúk nem mondanák, vallanának a falak, a házak, az utcák: Szekszárd tizennégyezer lakosa jól elkülöníthető három nagy csoportra oszlott a felszabadulás előtt.

Mindenekelőtt itt voltak a többé-kevésbé tehetős urak, és lecsúszott dzsentrik, az úri Magyarország e reprezentánsai, akik – tisztelet a kivételnek – Rákosi Jenővel együtt álmodták a harmincmillió magyar birodalmat, s a századforduló előtt ehhez igazították a városnak még ma is nagy középületeket. Ők mondének és konzervatívok voltak egyszerre, a maguk módján. Ha az „ősi magyar” virtus úgy kívánta, egy éjjel elkártyázták fél birtokukat, utána pezsgőt ittak az asztal tetején vonagló táncosnő ezüst cipellőjéből – de összerázkódtak, ha a lányuk másnap délután kivágott ruhában akart sétálni.

Alattuk tömör, megingathatatlan oszlopként súlyosodott a városi „pógárok” csoportja, leginkább Mária Terézia telepítésű németek. Ők voltak a legtöbbben. Ők álltak az üzletek ajtajában, hozták-vitték az árukat, kovácsolták az ekevasat, javították a hordókat, készítették a csizmákat és tutyikat. S szinte mindegyiküknek volt a hegyen legkevesebb fél hold szőlője. Ők csak konzervatívok voltak, és csak puritánok. Ők lakták a magas kerítésű, jellegtelen házakat a városközép közvetlen szomszédságában, a hegyre kanyargó kis utcákban. A törökvész után ők fejlesztették Szekszárdot azzá, ami lett a felszabadulásig, ők őrizték értékeit a herdáló urakkal szemben. Ha egy nemesúr el akarta adni a szőlőjét, nemigen engedték be a bankot a hegyre: megvették maguk, legfeljebb ketten-hárman összeálltak.

S e két csoport körül ott hullámozott a szegények tábora, szintelenül és mindig változóan. Szó szerint is körül: a város peremlein, dugott részeken, ahol viskóik nem szűrtak szemet. Tulajdonképpen ők tartották két vállukon a szekszárdi Előhegyet és Görögszót; ők kapálták, metszték a szőlőt és szűrték a szinbort, – hogy az alját megihassák.

Ez a három csoport egy-egy külön világ volt. Egymással nem keveredtek. Feljebb jutni nehéz volt, és ilyen elég ritkán fordult elő.

Voltak nevek, országosan is ismert személyek akár a reformkorban, akár később (Garay János, Csapó Dániel, Bezerédj István, Percel Mór), de ők inkább csak azért, hogy legyen kit támadni, majd – a szobordivat elérkeztekor – legyen kit bronzba önteni.

Liberális polgárság vagy úgynevezett szabad értelmiség itt nem nagyon volt. Ha került is ide egy-egy szabadgondolkodású, radikális ügyvéd vagy orvos, mihamar szőlőt vett a hegyen, prэшázat épített, és szombat esténként odahívta barátait, hétfő reggelig tartó kanmurira.

Az urak dőzsöltek és uralkodtak, a pógárok kuporgattak és vásároltak, a szegénység dolgozott és talán csak álmában szőtt tervek, amiket fényes nappal el nem mondott volna fennszóval, a világ minden kincséért sem...

Aztán jött a történelmi korszakváltás, s az egész addigi gazdasági, társadalmi berendezkedés felborult, megsemmisült. A felső csoport elmenekült, disszidált, szétszóródott vagy – néhány egyedében – asszimilálódott. (Beszélnek olyan báróról, aki most kőműves, fia pedig szocialista traktorosbrigád tagja.) A pógárság is elvesztette pozíciójának egy részét, megrendült biztonságérzetében, a régi normákat már nem tartotta használhatónak, az újakat nem ismerte, vagy bizalmatlanul fogadta.

Így omlott össze szinte egycsapásra az egész addigi társadalmi értékrendszer, s mire a volt szegénység a gazdasági és kulturális felemelkedésen keresztül odaig jutott, hogy a társadalmi – társasági – életben valamiféle normák, szabályok, keretek után nézzen, jóformán semmit sem talált belőle Szekszárdon.

Negyvenötig a szekszárdi hierarchia egyértelmű volt és érthető. Mindenki, akinek anyagi alapja volt hozzá, feljebb akart jutni egy fokkal. A divatban, szokásokban ez úgy érvényesült, hogy ha az alispán lánya egy szép napon élő madárfészekkel a fején jelent volna meg az utcán, két hét múlva a város minden valamirevaló kisasszonya utánózta volna. A felszabadulás után a hatalmi posztokat átvevő proletárok-nak jó darabig kisebb gondjuk is nagyobb volt, mint hogy a divattal, szokásokkal törődjenek. Tehették ezt annál is inkább, mert hosszú évekig jóformán nem volt magánéletük. Mindig akadt valami feladat, amit a nyolc órai munkaidőben nem lehetett elvégezni. Egy régi vezető tréfásan emlegeti, hogy kislát akkoriban néha elfelejtette az arcát, mert előfordult, hogy két hétig is mindig akkor ért haza, mikor az már aludt, és korán jött el. Aztán jöttek a tanulás évei: a párt és állami tisztviselők, bírók és ügyészek, tömegszervezeti és gazdasági vezetők a negyvenes évek második felében nem a több tudás, a nagyobb képzettség, hanem a történelmi igazság jogán vetették át a hatalmat. Aztán eljött az ideje, mikor a tudást is pótolni kellett.

S talán csak nyolc vagy tíz éve jutott idejük, hogy észrevegyék: a városban alig van társasági élet.

Negyvenöt előtt volt: az urak a megyeházán, a Garay Szállóban és a kaszinóban, az értelmiség a kaszinóban és a klubokban, a pógárok a városházán, az iparoskörben, az olvasóköriben és a Kispipában – a szegénység... no, hát a szegénység éppen sehol... Mindenesetre, ez a társasági élet színes volt, olykor bizony túl zajos, de mindenképpen eseménydús, és – amit most külön kiemelnék – szemmel látható.

Elmondják, hogy a felszabadulást követő három-négy évben volt itt még mozgás, volt városi élet. Minden megmozdulásra tömegesen mentek el a szekszárdiak, lett légyen az politikai gyűlés, ismeretterjesztő előadás, amatőr színjátszók fellépése vagy hangverseny. Aztán egyre lanyhult ez az élénkség, s ma már vajmi ritkán telik meg a városi művelődési ház nem túl nagy terme.

Sok embert megkérdeztem: mit csinál, ha társaságra vágyik? Legtöbbször kicsit értelmetlenül néztek rám, aztán megvonták a vállukat... Annyi mégis kiderült, hogy az egyes rétegekben belül – orvosok, jogászok, tanácsi tisztviselők – vannak baráti körök, s „beugrások alapon” olykor nagyobb számban is összejönnek, de legtöbbször bizony csak ulti-, tarokk- vagy römpiparti létszámúak. A pedagógusoknál és más, alkalmazotti rétegeknél még ilyet se nagyon lehet fölfedezni.

S különösképpen nem annál a háromszáz főnyi technikus, mérnöki csoportnál, amelyik pár év óta már itt van a városban. Legtöbbször máshonnan költöztek ide, se ismerős, se rokon, kicsit tétován, kicsit reményvesztetten töltik napjaikat a gyár és a lakás között – s ha már minden kötél szakad, akkor ott a tévé... Pedig éppen a műszakiakról köztudomású, hogy élénkek, mozgékonyak, hiszen a fejlődő technika mindig új és új feladatok elé állítja őket. De mit csináljanak? Még egymást is most kezdik megismerni.

Pedig éppen az ő bekapcsolásuk volna nagyon fontos. A „csak a szőlő!” szemlélet végleges legyőzéséhez az is kell, hogy ez a most honosodó réteg valóban bekapcsolódjon a város közéletébe, műszaki szemléletükkel segítsék az átalakulást. Ehhez viszont elengedhetetlen, hogy az egyes csoportok, foglalkozási rétegek magánéletükben is közeledjenek egymáshoz.

*

Ezt látja az a harminchét fiatal, aki el akar menni a városból?... Valószínű, hogy ők – tizenhét, tizennyolc évükkel – ennek még csak felületi jelenségeit érzékelik. Azt, hogy a város két presszója komor, kietlen, száraz. Őket nem elégítik ki sem az ulti-partik, sem a névnapok piknikek. Most töltöttek meg tudással és élet-erővel – kevés nekik az a még mindig divó szokás is, hogy szombaton délután kiballagjanak a pincébe, és hétfő reggelig ott legyenek.

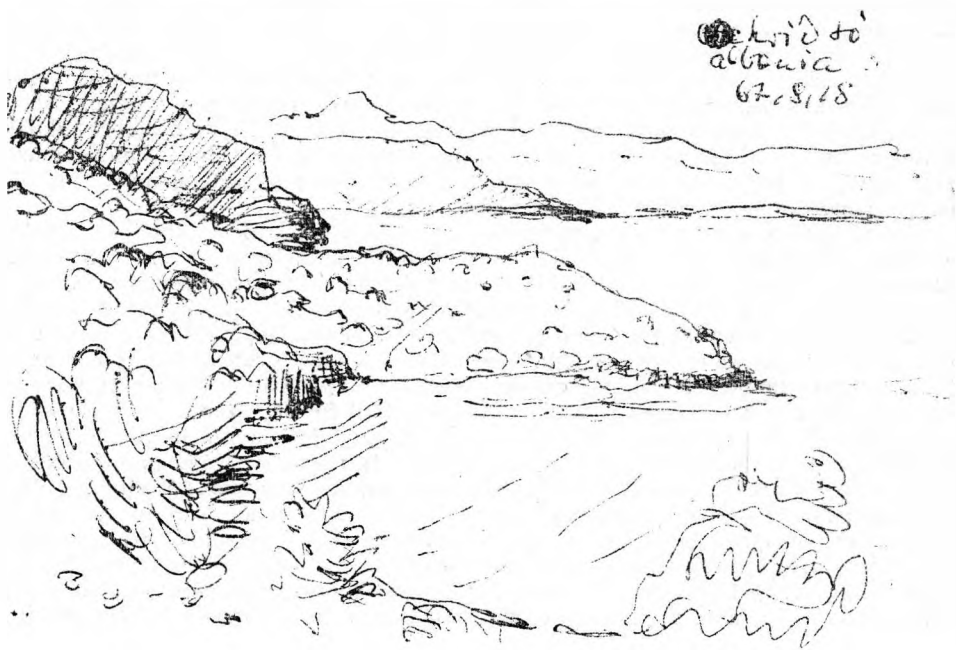
– Azt mondják, város, de nem tudom, miért? – tűnődött egy fiatal. – Voltam Szegeden, meg Pécsen. Azok igazán városok!... Csak ha az utcán megy az ember, már érzik!

- Ötvenháromban végeztem a Garayban - emlékezik Császár József, a Városi Tanács vb elnöke. - Huszonnyolcan voltunk, fele fiú, fele lány. Szinte mindnyájan el akartunk menni. Négy fiú és hét lány mégis itthon maradt.

A negyvenhat diáktól azt kérdeztem: hol telepednének meg legszívesebben? ... Vágyaikat vetették papírra ... Megállapíthatjuk - de ne rökönyödjünk meg túlságosan rajta -, hogy ha lehetne, nem a harcot, a városteremtéssel járó küzdelmeket választanák, hanem a már kész keretekbe illeszkednének bele.

... Ha lehetne. De nagyon valószínű, hogy sokan közülük is itthon maradnak. Az Óra-Ékszer Vállalat most januárban indult szekszárdi telepén ötvennégy érettségizett fiú és lány dolgozik. Tíz-tizenöt évvel ezelőtt egy középiskolát végzett fiatal itthon még nemigen tanult szakmát. Elment Pestre, Dunaújvárosba ... Egyrészt tehát az életbe kilépő fiatalok szemléletének változásáról van szó, másrészt pedig arról, hogy egyre több itt a munkaalkalom. Mintegy harminc kilométerre fog megépülni az első magyar atomerőmű, mellé nagy karéjban nyilván a gyárak egész sora települhet. Eddig egy vasszerkezeti üzem létesítéséről és a Ganz Hajógyár letelepítéséről van szó.

Az ország gazdasági fejlődése végre úgy szól bele ennek a kis városnak az életébe is, hogy egy évtizeden belül a fiatalok nagyjából vágyaiknak, elképzeléseiknek megfelelő munkakört találhatnak - s ha egyszer itthon maradnak, holnapra nyilván megteremtik életüknek azokat a kereteit, melyek többé már nem hasonlítanak sem a régi konvenciókra, sem az átmeneti állapotot jelző félszegségre és elzárkózottságra.

Ötvenhárom
algebra
67.8.18

MARTYN FERENC rajza

TAKÁTS GYULA KÖLTÉSZETE*

Kereken harminc éve, hogy második kötetét, a *Kakukk a dombon* címűt ismeretve Vas István azt írta Takáts Gyuláról, hogy „Aki költészetének lágy felszínéhez nyúl, belül keménységet érint, s biztosan megérzi, hogy magvas költővel van dolga”, meg hogy „elsőrangú költő lesz belőle”. Ami a fiatal költő második kötetére még részben előlegezett, de mindenképpen jogos bizalom volt, az ma bizonyosság; s mi, akik ma itt e több mint harmincéves pálya rövid ünnepére összegyűjtünk, kötetek emelkedő sorára hivatkozva tudván tudjuk, hogy valóban „magvas költővel van dolgunk”, és valóban „elsőrangú költőt” ünneplünk. Mi lehet ilyenkor egy bevezető főadatok? A sablonos dicséret sértené a költőt; a sablonos ismeretetés, a művek szép jelzőkkel kísért taxatív felsorolása pedig a közönséget sértené, mert föltételezné róla, hogy nem ismeri azt, akit ünnepel. Azt hiszem, a költő rangjához is, közönségéhez is az a legméltóbb, ha ez a bevezetés valóban *bevezetés* lesz: *introitus*, belépés Takáts Gyula költészetébe, és belépve *tájékozódás* benne, kísérelt olyan általános képnek a kialakítására, amelyben aztán ki-ki könnyebben helyezheti el az egyes részleteket – s amelyet természetesen ki-ki módosíthat is a maga esetleg más benyomásai, vagy másként választott perspektívája szerint.

Tájékozódásunkat maga a költő könnyíti meg. Egy mézízű, hamvas csillogású prózai írásában, szülőföldjére emlékezve a tájak életreszóló, költői élményt, látást, ihletet meghatározó hatását is hangsúlyozza. Valóban mintegy ösképe Takáts Gyula egész lírájának ez a szülőföld, a gyermekévek paradicsoma a tabi Csibehegy szárnyai alatt, „ahol egyetlen telken is a gyümölcsészet, kertészkedés és méhészet, szőlészet bukolikus mesterségei az életet és a derűt erősítve versenyeztek egymással... Ha a ritkás szőlőnkől a meggyesen át a hegyre futottunk, a hárserdő alól kikukkant Bálványos és a tó. Nem az egyszerű természeti szépség volt ez innen, hanem ihlető, igazi tanító. A komolykás kék derűt innen szökött rám a tó szilvahamvas vizéből, melyen Tihany, mint rózsaszín-lila hajó libeg.”

Jól jegyezzük meg ezt a „komolykás kék derűt”: nemcsak a verseiben csillámlik Takáts Gyulának, hanem ott bújkál, játszik, tréfál, incseleg az arcán is. S ott szivárványlik a tolla hegyén, mint a humor és önironia villódzása. Mert a *költői*, a *lírai* nála nem a világ *fölött* van, éteri héjazások magasában, hanem benne a világban, a dolgokban. Nem annyira ünnep, mint inkább mindennap. Költészet és valóság önála szétbonthatatlanul egybevegyül. Így aztán a tündéri groteszk ott van a fennkölt szép közvetlen közelében, sőt, ott van, benne van magában a Szépben. S hogy mi nyer nagyobb hangsúlyt egy-egy esetben: a hibátlanul formás Szép-e, vagy a csúfondáros groteszk-e? – minden a rajzon, a vonal parányi rezzenésén múlik. Ki érezné ezt jobban Takáts Gyulánál, aki festőnek készült, és mestere a rajznak is? „Az ing nyitott mint röppenésre szárny” – olvassuk egy önarckép-versében; és egy-egy ilyen képe félreismerhetetlenül „grafikusan” költői látásra vall. A kéz fürgén, könnyedén vezeti a vonalat, egy kihajtott ingét például, melyről csak a rajzolás közben érezheti igazán, hogy röppenésre kész szárnyhoz hasonló; és csak egy parányi rezdülés kell hozzá, a szén vagy iron egy rebbenésnyi szeszélye, hogy máris szárny legyen és repüljön. Takáts Gyulánál a valóság mindig átalakulásra kész állapotban van; minden-

* Bevezető előadásként hangzott el 1967 decemberében, Takáts Gyula Pécsett rendezett szerzői estjén.

ben ott rejlik egy szárny, mely bármikor fölemelheti, egy sugár, mely bármikor átlibbentheti a saját tükörképébe, s egy készség az anyagban, hogy játékosan átváltozzék színné.

Átalakulásra kész világ: a *metamorfózis* azonban nem *metafora*. Az átalakulás nem a megfigyelő elméjében van, esetleg költői trükk formájában, hanem a világ, az anyag költőileg szemlélt természetében. Takáts Gyulánál nem a költő álmodja, vagy „hazudja”, vagy színezi költőivé a világot, hanem maga a világ, az anyag, a létezés a költői. Úgy, amint van, kész költészet, és a költő csak kibontja, csak „megnevezi” megnevezve előhívja, realizálja a benne lappangó költészetet. A szép nem fényűzés, hanem „hasznos”. Szerves alkatrésze a világnak. Ahogyan Takáts Gyula egyik *ars poeticája*, „verse a hasznos szépről”, *A tő, a rózsza és a hársta* című mondja, természetnek és természettudománynak, természeti és természettudományos világképnek ez a lírai világházirányban való, kivételesen szerencsés egybeélése:

Ne hagyj el minket, szép remény,
de mindenből felénk ragyogva,
lássunk az ember-társ anyagba ...
Hű társaink, ragyogjatok,
s a telt anyag jelképei,
szegek, ti földi csillagok,
szervetlen tájaink rikkancsai,
hirdessétek e némaság szavát,
a rejtett szép derengő hajnalát ...
Bölcs hajnal, nyílj! Sziromhozó
derűdben, mint a pásztor állatát,
megértjük tárgyait szavát.
A hús atom s a forró rózsaszál
ábrája mindenből kiszáll,
s szépitve azt, amelybe rejtve volt,
eloszlik annyi sok titok,
talány, s akárcsak a zene,
közös kincs lesz e mértan képlete:
A Fő-Ritmus! ...

A szépség nem harmatként száll le valami földöntúli magasból, hanem titkos tartalmaként lép ki a *valóból*. „Tudod, mi az, hogy környezet?” – kérdezi egy verse bevezetésével a költő; és így hangzik rá a válasz:

Ha nem, hát olvasd versemet,
s *valót* találsz minden során,
mint dísz a lepke himporán.

Költészetének kezdettől fogva ez a *való* volt a dísz; és ha fejlődését akarnánk nyomon követni, egyik, és aligha mellőzhető szempontunk éppen ez lehetne: annak észlelése, hogyan válik egyre pontosabbá lírája képeiben a valóság rögzítése. Első kötetei lágyabb, párásabb tónusait, néha egybefolyó akvarell-színeit ugyanis hamarosan fölváltja a folt helyett a *vonat*; kompozíciói egyre inkább rajz-kompozíciók lesznek. Nem keresi a tábla-festészet patetikusabb távlatait; világa, mint egyik verse mondja, „a formás kis világ”; de ez a „kis világ” *betelése* azért nem kevésbé távlatos, és nem kevésbé mély, mert hiszen „lelke”, „titka”, külszínében tükröződő „lényege” van. Hogy mi és milyen: arra felel *A tő, a rózsza és a hársta*.

Azt, hogy a költő nem a rendkívüliben van, hanem a köznapiban, és hogy a tündéri csoda, a költészet csodája voltaképpen nem más, mint a mindennapi valóság „rejtett országa”, amely szinte kérve kéri a költőt, hogy „odunk falából szöktessél elő, – ha titkunk égi pillanata jó”: – ezt az élményét, ezt a meggyőződését, ezt az

*ars poetica*ját Takáts Gyula egyre határozottabban fogalmazza meg, olykor bizonyos groteszk nyomósítással is – „bohócos fordulattal”, mondja egyik tanulmányában Csokonairól, és ez a valót tündéresítő „bohócosság”, ez a csillámló groteszk épp úgy rokonítja a *Dorottya* költőjével, mint eredendő szeretete a „formás kis világ” iránt.

A varázslat pillanata, a versben említett „égi pillanat” azonban voltaképpen nagyon is földi. A szivárvány, mely a valót bevonja tündéri zománccal, otthon érzi magát egy malac orrán, vagy a moslékos dézsában is. Úgy, ahogy „bohócosan”, vagy inkább a rá jellemző „komolykás derűvel” Takáts Gyula egy másik *Ars poetica*ja ábrázolja:

Csak visított. Hát kivetted
és amint a földre tetted,
furcsa látvány,
dézsádra ült
a szivárvány.

Nem is hitted. Pedig láttad
moslékodban azt a lángot.

Mint a páva
disznód orrán
lengett szárnya
s híg korpádat ahogy falta,
hétszínű lett kunkor farka.

Ne ólházba,
mától kezdve
hajtsd szobádba
és ágyadban vessed ágát.
Vagy te ettél már szivárványt?

Dézsájába
ringasd versed
a világra!

Hadd ragyogjon, mint e látvány,
moslékodon a szivárvány.

Ez a hang, és még inkább ez a bujkáló mosoly, ez a szivárványlón komolykás derű mintha Csokonai vaskos jókedvére emlékeztetne. De emlékeztet, ha nem is a hang, de az *ars poetica* a latin lírára is, melytől Takáts Gyulát, mint mondja, „még a középiskolák grammatizáló latin tanítása sem tudta eléríteni”, annál kevésbé, mert „egyéni vonzódása és Pannóniánk rokon, latinos arculata egyre közelebb vitte a klaszszikus irodalomhoz”. Egy verse, a *Triptichon* Csokonai mellett Berzsenyit említi, és harmadikul Francis Jammes-ot, alighanem az egyetlen francia költőt, akivel Takáts Gyulának némi rokonsága van. Az angolok, ő maga mondja, közelebb álltak hozzá; de talán az angoloknál is többet adtak neki a kínai költők. Egy-egy ilyen strófája:

A víg szüret lassacskán itt topog.
A hegy olyan, mint puttonyos legény,
kit földhöz vertek már az új borok.
Tepsinkben egyre kevesebb a hal .
Málé, kukac elől a mélyre megy.
A nád-kunyhóm résén eső pereg.
Falunkban zeng az őszi egyszeregy...

egy-egy ilyen strófája mintha Li Taj-po hangját, hangulatát idézné, pannon változatban.

De említhetnénk Petőfit is, Aranyt is, ha ennek az összetéveszthetetlenül egyéni lírának egyes tápláló elemeit próbálnánk megkeresni. Ám akkor említenünk kellene más, irodalmon *kívüli* táplálékokat is. Így a kínai és japáni rajzok technikáját, gyöngéd vonal-kultuszát, a francia impresszionista festők fény-villódzásait; és ki tudja, vajon a pompás *Fakutyán, fényben* című vers joggal kelt-e chagalli emlékeket az olvasóban, az *Újesztendő malacokkal és cigánnyal* joggal juttatja-e eszünkbe Brueghelt, vagy egy harmadik vers Fra Angelicót, egy negyedik Egry Józsefet.

És most emlékezzünk vissza az imént idézett *Ars poeticára*: arra, hogy a szivárvány egy malac orrán ragyog, és épp egy dézsában csillog. Csakhogy nem véletlenül, mert így is fogalmazhatjuk: a malac orrán is szivárvány ragyog és a moslékos dézsában is szivárvány csillog. A költészet a valóságban van; de ugyanakkor: *a valóságban költészet van*. A valóság csupa költészet, csupa elrebbenni kész, tündéri könnyedség. Mint a pannon táj, vagy mint a sejt a mikroszkóp alatt: varázslat a valóban. S ahogy ez a kettő együtt van, egybejátszik, és egyik sincs meg a másik nélkül, hiszen a kettő végső lényegében egy és ugyanaz: – ez Takáts Gyula lírájának legsajátabb jellemzője. Az a csupa-való habkönnyűség, aminek egyik szép példajaként a *Mézöntő tavaszi „kék szüretét”* idézhetjük:

Az öblök fényes, nagy sajtárjai
az égi musttól kezdtek forrni,
s midőn csordult a sok edény,
hajót hozott egy csónakos-legény.
A szőlős táj, mint tág, lépes keret
föliatta mind a mézöntő eget...
S az angyal lábait megint
a fölnyílt kék kutakba mosta,
s kinyitva könnyű szárnyait
elszállt a felhős nádasokba.

Festőnek indult és költő lett, írja Takáts Gyula *Rövid vallomásában a költészet-ről*. Költő lett, de – idézem – „a kép és a képek örökre megmaradtak a gondolatok bábáinak. Így tehát nálam ez a valóság, mondjuk a táj és a tárgy, és a hozzájuk fűződő lélek, szín és ritmus verseimben nem más – legalábbis én annak szántam – mint az a teremtetéstől fogva létező anyag, melyet csak arra használok, hogy segítsenek formáikkal, realitásukkal a világot kifejezni – azt a lírai világot, melyet a mindenség titkai között kerteszkedő szellem megérezhet és fölfoghat...”

S itt van az a metszési pont, ahol a költő a végtelennel és a végessel együtt egy személyben találkozik. Így az igazi költészetben a világmindenség egy emberi méretű aránya bontakozik ki... Ennek a mindenségnek kettős távlata érdekelt elsősorban. Egyrészt az anyag, a valóság, melyből „nyílik a legszebb virágok édes zöldje”. Tehát a „lét materiája”, a kimeríthetetlen. Másrészt az anyagot és a létezést körülölelő, egyre táguló végtelen. Az, hogy e kettőt megérezhetem, így az érzés által *magam a létezés a legértelmesebb és a legérdekesebb szépség.*”

Helyezkedjünk hát a költő kínálta „metszési pontra”, ahol rajta át, az ő közvetítésével mi is személyesen találkozhatunk, együtt és egyszerre, a végessel és a végtelennel; lépünk be költészete valódi fémből kovácsolt, de szivárvány-zománcos kapuján, s adjuk át magunkat „hasznos szépsége” varázsának, hogy ábrái nyomán ben-nünk is kibontakozzék „a világmindenség emberi méretű aránya”.

Adhat-e költő ennél szebb, nemesebb, igazabb és maradandóbb ajándékot?

AZ EXPRESSZIONIZMUS A FIATAL SZABÓ LŐRINC KÖLTÉSZETÉBEN

Szabó Lőrinc pályakezdő kötetein leginkább az expresszionizmus hatása érezhető. Az 1922-ben megjelent Föld, erdő, isten című kötet klasszikusan nyugodt látásmódját még éppen csak megrezzenti az expresszionizmus dinamikája, de a következő kötet, a Kalibán már az új stílus felfedezését hozza. A költő képtelen a „bróm-természetben” megnyugodni, egyre nagyobb erőfeszítéssel tudja csak magára erőltetni a bukolikus élet örömeiben való megnyugvást. A kötet záró ciklusában már a gyűlölet fekete indulata teszi expresszionistává verseit.

Csaknem teljesen az új stílushatás terméke az 1925-ben megjelent Fény, fény, fény c. kötet. Verseit az expresszionizmus lobogó vitalizmusa hatja át, a fiatalos mindent-akarás láza süt képeiből. A Sátán műremekei című kötettel zárul Szabó Lőrinc expresszionista korszaka. 1926 után átírja verseit, az új stílus túlzásait nem vallja magának, lenyesegeti vadhajtasait, intellektuálissá csitítja hajdani lobogását, a fiatalos szertelenségeket elsimitja a bölcs átgondolás. Az expresszionista kaland nyoma azonban így is világosan érezhető az említett kötetek képi anyagán.

Az expresszionizmus a túlfűtött érzelmek, a felfokozott szenvedélyek művészete. Még egyetlen stílusirány sem ábrázolta ilyen hőfokon, szinte az ösztön erejével az ember belső világát. A vitalizmus, a mindenre való hirtelen és intenzív reagálás, az „akcióhajlam” egyetlen nyüzsgő, kavargó mozgássá formálja a világmindenséget. A költő nem benyomásokot közöl; az objektív világ csak alkalom arra, hogy önmagát kifejezze, belévetítse – nem magyaráz, nem hasonlít, hanem azonosít. Ezt a nagyfokú dinamizmust a költő leginkább állítmányi metaforák és kifejező igék használatával éri el. Szabó Lőrinc igéi mindig roppant expresszívek, általában a lehangsúlyosabb részei a mondanivalónak, intenzív mozgás mellett nemegyszer hanghatást is asszociálnak.

Természetes, hogy az ábrázolás nagyfokú expresszivitása formát bont, széttöri a szokásos kereteket; az őszinteség, az új tartalmakhoz való ragaszkodás keres magának utat a formabontással. Megszületik az expresszionista szabadvers: „a művész fantáziájából önálló életre kívánckozó vízió formája” (Rónay Gy.: Kassák és az izmusok, It. 1959. 1. sz.). A szabadvers azonban nem kötelező és egyetlen kifejezési formája az expresszionista tartalomnak. Megjelenhet a megszokott rimes versmértékes formában is. Jó példa erre Szabó Lőrinc expresszionizmusa, mely alig teremt magának igazi szabadverset. Érdekes megfigyelnünk a belső feszítőerőt a nyugodt forma és az expresszionista tartalom között:

„Itt vagy, – de bennem fekete zápor
döng, rekedt dühök tülke rikácsol,
zsibvásár zúg, rémek, undorok
és teszem, amit nem akarok”

(Vesztett sugár)

A fiatal Szabó Lőrinc kötetére jellemző a túlcsoorduló életszeretet, szinte könnyekig meghatódva dicséri az élet szépségét, az élet „érdemes plusszait”. Nem csupán azt hirdeti, hogy a világ szép és jó, hanem kimondottan extázisba esik a világ nagysze-

rűségétől. Míg W. Whitmannál áradó, végnélküli dallamos sorokban, himnikus emelkedettséggel, Szabó Lőrincnél a boldog pillanat felkiáltásaként tör fel az érzélem:

„Oh, harsonás fény, győzelem!
Rugókon táncol az utca velem:
... szállok, föl, óriás, torony,
s az égbe szétharangozom:
Erő, megváltás, remény és vigasz
jövel szentlélek úristen, tavasz!”

(Tavasz elé)

A szenvedély heve az égbe röpíti a költőt, a meghatottságtól biblikus szavak tolulnak ajkára: örömét úgy hirdeti, mint valami fontos kinyilatkoztatást. A hang- és mozgáshatásokra nagy gondot fordít a költő. A nagyfokú dinamizmust hatásos igék megváltoztatásával éri el. A *szétharangozom* ige nemcsak mozgás- és hanghatást asszociál, de fontos verstani funkciót tölt be, rimként is szerepel. A költő totálissá nagyítja örömét, ebben a situációban elhíhetővé válik a holt anyag mozdulása – „táncol az utca” –, érzelmeinek kivetülése dinamizálja a világot. Szabó Lőrinc számára a látvány csak ürügy a felfokozott expresszionista Én megmutatására, sohasem csak a külső világot jeleníti meg képeiben, hanem annak reflexióit vetíti rá az objektív valóságra.

... . Úgy zeng, lobog
a kék, arany, a sárga, a piros:
az egész világ édes zavar,
az élet valami újat akar
s mosolyog a tilos.
... Fényglória cseng át a városon.
... ma minden léggömb megszökik,”

(Csodálkozás)

Az impresszionizmussal rokon színhatásokat villant szemünkbe, s a hatás annál erősebb, minél több más képzetet kapcsol hozzá, minél több érzékszervet von az érzékelésbe. A *zeng* és *lobog* igékkel intenzív hang- és mozgáshatást kapcsol a látási képzetekhez. Íz érzetet asszociál a pszichikai tulajdonság megérzékesítéséhez (édes zavar), emberi tulajdonsággal ruházza fel a fogalmakat: a sajátosan kavargó világ a költő vitalizmusát fejezi ki. Az ujjongás, az öröm ábrázolásába fényhatások is betörnek:

„Kék villogás a levegő, bolond
hangokkal tarka a délelőtt;
zengő árvíz a nap aranya
s mint sellők rebbennek ide-oda
az édes utcákon a nők.”

(Szerelmes június)

Az érzéki érzetek összecserélése, kavargó játéka igen feltűnő a versben. Noha a szín- és fényhatások, mint említettem, impresszionisták – azon mégis túlmutatnak, – dinamikus, idegesen, megfoghatatlanul vibrálóvá teszi őket a költő a jól megválasztott igével (rebbennek), az erős expresszív tartalmat hordozó képzetkomplikációval (bolond – hangokkal tarka a délelőtt).

Szabó Lőrinc költészetében a totálisra nagyított életöröm mindig párosul valamilyen szabadulásvágygal. Imádja az életet, ha nem a hétköznapiak, a robot, a kisember szürke élete, hanem az utazás, az új, nagyszerű kalandok, titkos vágyak megvalósulása.

„Óh, szabadulás! – Mámorosan
táncolnak körül a szelek;
rózsák tolonganak szemeimben
s minden
rostomban ujjongás bizsereg:”

(Háború után)

A bizakodás, az öröm megmozgatja a környező valóságot. A *táncol* ige ismét megjelenik, nyomatékosan a sor elejére kerül, a *bizsereg* hangulatfestő igét pedig rímbe csendíti.

Az utazásvágy később már az elvágódás, a menekülés gondolatával telítődik:

„Föl, föl! Lent mennyi a teher, a rom!
... Óh szállni, lobogva föld felett!
A rettenetes életet,
az örömet akarom én.

Óh élni! Szemeim sóvár tüze
a felső végtelenbe szánt:”

(Fény)

A menekülés célját, okát elvontan, a föld és az ég ellentétével jelzi. A „földi” korlátoktól mentesen szállni, a hétköznapi gondoktól megszabadulva örülni, élni akar. A totalitás igénye jelentkezik a „rettenetes élet” jelzői metaforában, ahol a jelző a modern nyelvhasználat szerint nem borzalmast, hanem nagyszerűt jelent. A „felső végtelen” elvontsága valami ösztönös elvágódást jelez. A menekülés még nem fájdalmas, jobbára a mindent-akarás, az élethabzsolás hajtja.

„Én emberentűlit akarok –
Óh, ormok, rémek, erők, viharok!
... Óh, szédület iszonyú tornyai!
Föl! Föl! Hunyt szemmel!
... Föl! Át! Le! – Szétcsap az egy irány –
Oldj ki magamból, emelj, Apám!
Tépj ki, – végy vissza, Istenem:
ölj meg, ölelj meg, Végtelen.”

(Szédület)

A végtelenbe vivő szédület víziója a vers, már több mint mámor, oly intenzív elragadtatás, amely a mélytengeri kutatókat ejti hatalmába. Különbség, hogy a mélység mámore Szabó Lőrincnél felcserélődik a magasság mámorával. Az eksztázis hevületében elliptikus mondatokat használ, az érzelem nem tud kerek mondatban elrendeződni. A felkiáltójelek túlzott használata hisztériásan sikoltozóvá teszi a formát.

A szédült mámor már közelinek érzi a halált, aminek bizonyos félelmetes vonzása van, mint a nagy titkoknak általában. Az eksztázisig fokozott elvágódás megmozgat, aktivizál mindent, saját célja elérésére az ormok, rémek, erők, viharok, az Isten, a Végtelen segítik az emberentűlivá nőtt szubjektumot.

A testtelen elvágódás igen hamar felcserélődik a szökés gondolatával. Az elvont végtelenbe olvadást kétségbeesett útkeresés váltja fel. Megjelenik a megvalósíthatatlan vágyak legfőbb akadálya, a *pénz* motívuma.

„Mit tudsz, Föld? Hát ti, csillagok? –
... Óh, tengerek! alkony! büszke hajók!
Friss lányok! pénz! új egek mámora!
Szökj, lélek, indulj, akárhova!
Szökj! merj! halj meg!...”

(*Szökj, lélek!*)

Ismét a felkiáltójelek ideges eksztázisával hat elsősorban a költő. Földet, eget megmozgat, sikoltozik, a megvalósíthatatlan lehetőségek falába veri magát, még a halál gondolatával is kacérkodik. Egyelőre teátrálissá fokozza csak a menekülés gondolatát. Nem is jut eszébe, hogy megvívjon a „Disznófejű Nagyúrral”, pedig számára is az életet jelentené a pénz.

A menekülés gondolatával párhuzamosan jelenik meg a tehetetlenség, a determináltság érzése. Először még valami megfoghatatlan, ok nélküli nyugtalanságban fejeződik ki:

„egy-egy bolond szív a saját
gyötrelme titkos megafonján
– mint tükör a fényt –
megcsattogtatva, miért
sikoltja vissza a hangok
végtelenét a végtelenbe?”

(*Hangok*)

A megválaszolatlan miérték tétova, kinyomozhatatlan eredetű fájdalom érződik a versen. Ezt a dekadens érzést expresszív módon juttatja kifejezésre. Az alanyi metafora két egészen távoli fogalmat kapcsol össze (gyötrelme – megafon). A hasonlaltal a látási képzet mellé erős hallási képzetet is kapcsol a költő a hangutánzó ige segítségével. De felriasztó jellegű a „sikoltja” ige hatása is. A tétova nyugtalanság-érzése így hullámmzik át a végtelenbe az expresszionista képszerűség segítségével.

A tehetetlenség érzése saját maga ellen fordítja a költő akcióhajlamát. Az egész világot akarta, most az egész világ ellen támad anarchikusan, egyedül.

„Rettenetes ez a nyugtalanság:
tízezer éhes nyíl vagyok.
Bár csaphatnék a világ husába”

(*Nyugtalanság*)

Vagy ugyanez a szenvedély magát a költőt semmisíti meg, mivel a környező valóságot képtelen megváltoztatni.

„Rothadjanak szemétbe, sárba,
ha cserbenhagynak, elárulnak
szemeim, ezek a nyomorultak!”

(*A varázsló szemei*)

A tehetetlenség dühe átkozódásig fokozódik, majd fenyegetésbe csap át; megtalálja a gyűlölt ellenséget, „a napfény angyalait”, elkeseredetten támad rájuk:

„évezredek óta hiába
szülöm újra s újra roppant
tehetetlenségemet, ahol én
feketén csikorgok és
ahonnan a düh
észbontó távcsövein át se
látok föl a paradicsomba,
hogy legalább gondolatom
szétmorzsolhatná kezeim
érc-gyönyörében a napfény
ujjongó angyalait.”

(A mélység tűnődése)

Nagyon jellemző ez a gondolati lázadás az intellektuel Szabó Lőrincre. – A vers el-
lentétekre épül. Paradicsomi magasba emeli a gyűlölt, de áhitott életformát élő tár-
sadalmi osztályt. Az elérhetetlenséget a bibliából vett fogalmak is jól érzékeltetik. Az
ő élete az iszonyú mélység, ahonnan képtelen feljutni az áhitott magasságba. A pszi-
chológiai jelenséget, a tehetetlen indulatot színhatással és érzékletes hanghatással jel-
zi csak: alanyi metaforát alkot velük. A „gondolatom – szétmorzsolhatná” állítmányi
metaforában a gondolat szférájában szóhoz jutó lázadással találkozunk csak. Szabó
Lőrinc soha sem az értelem rovására expresszív, képei mindig kiszámítottan precízek,
ami általában nem az expresszionisták sajátja. Az érzelem formát bont ugyan a vers-
ben, de ebben is igen óvatos a költő. Ha nem is használ rímeket, versszakokat, mégis
igen jól kitapintható jambikus lejtést ad a versnek.

A tehetetlenség, – mikor látja, hogy nem segít az átok, a düh – apokaliptikus
kétségbeeséssé fokozódik. Ezekben a versekben jól megfigyelhető a szélsőséges túl-
zások, nagyítások, a polarizált ellentétek halmozása, ami olyan jellemző az expresz-
zionista képalkotásra, különösen Szabó Lőrinc stílusára. Az érzés, amiről ír, igaz, a
ruha, amibe öltözteti a költő, túloz, teátrálissá tesz.

Villámló égboltot ágyúz fölém
a gond ezer örült harsonája –
Kint napfény zeng, de agyamban a pokol
acsargó kinja válaszol
a rigók tavaszi szavára.

Fülem süket már és szemem vak
minden szelidre és örömré.
Banditák dühöngenek, gép-robaj –
s ha csendül bennem egy tiszta dal,
zenéjét magam töröm össze.

Ne legyen! – kétségbeejt a szépség.
Ne legyen! – magamat gyűlölöm benne.
Ha a kín így csikorog, ily iszonyún,
Örült álom vagy hülye gúny
a fuvalás idill szerelme.

Az vagyok, az, örült zenekar!
Tombolnak az inség ütegei:
tőlük visszhangzom szüntelen!
Óh rémület, undor! Óh életem
üvöltő szörnyetegei!

Óh, pergőtűz, szegények élete!
Már a csöndem is jajveszékél:
milliók robbanó szive vagyok
s gyöngeségem együtt zokog
a világon mindenkiével, –

de ha meghalok, ez a vad zene dermed,
ez fagy körém néma glóriába:
a villámló gyász, a fekete fény,
amit örök viharra ágyúz fölém
idegeim nyomorusága

(Kétségbeesés)

Monumentális képpel nyitja a verset: az elvont pszichikai fogalmat remek expresszi-
vitással érzékíti meg az állítmányi metafora (ágyúz a gond). A robbanó szenvedély
ellentétek közé feszíti az érzést. Itt minden túlzott: a villámló égbolt, az örült harsona,

az inség útegei stb. Az állítmányi metaforák a mindent összetörő kétségbeesést érzékeltetik, a remekül megválogatott igék dinamizmusa mindent megmozgat: a gond ágyúz, a napfény zeng, a kin csikorog, a csönd jajveszékkel, stb. Ez annál is érdekesebb, mert nehezen megérzékíthető pszichikai fogalmakról van szó. Alanyi és jelzői metaforái is ezt a célt szolgálják. Lehetetlen fel nem figyelni a jelzői metaforák különösen kifejező hangulati hatására (örült harsona, acsargó kin). Belső világának zűrzavara fejeződik ki a romantikusan végletes ellentétek és a hétköznapi szóhasználat alkalmazásával is: „Banditák dühöngenek, géprobaj – hülye gúny”. – A felfokozott kétségbeesés fejeződik ki a szépség, az öröm megtagadásában is. A költő saját bálványait töri össze tehetetlenségében; magát is gyűlöli, hogy ilyen eszményekben hinni tudott. Nagy változás ment végbe a Föld, erdő, isten költőjének lelkében. Az „antik romok, modern ígéretek” költőjét a kor szinte hörögni kényszeríti. Megtagadja ideáit, az érzés fortissimóba csap: „örült zenekar” a költő lelke. Eksztaikus felkiáltások, feljajduló indulatok teszik heroikussá a kétségbeesést. – Kiábrándultságában veszi észre először a hozzá hasonlók életét. Nem forradalmi felhívással fordul feléjük, mint Kassákék tették, hanem az intellektuel Szabó Lőrincce jellemzően „együtt zokog” velük. A költemény azonban így sem veszít expresszivitásából. Állítmányi metaforái jellegzetesen harsányak, igéi erős hangulati és hanghatást keltenek, amit az igenevek is megerősítenek. – A befejezés mártir-méltósága romantikus pózként hat. A sístegő, fröcskölő indulatok állítmányi metaforáit hatásos jelzős szerkezetek váltják fel. Statikussá válik a kép: misztikus néma glóriába dermed a szenvedély.

A költő az expresszionizmus csaknem minden eszközét felsorakoztatta a versben, hogy totálisan megmutathassa önmagát a világnak, hogy bemutasson egy szörnyű lánggal lobogó érzést. Valószínűleg G. Benn volt ebben az időben példaképe. Nemcsak képi anyagával hat Szabó Lőrincce, hanem ideológiájával is. Sötét látásmódja tükröződik több vers képanyagában. A költő már kiábrándult, hol komor, hol hányaveti vagy cinikus hangot használ. Már tudja, hogy „nem lehet megváltoztatni” a világot, úgy kell elfogadni, ahogy van.

„Minden szent fények elbúcsúznak,
villámok, roncs gebék, kidőlnek,
istenek hűlt hullái úsznak,
özönvizében az időnek, –”

(Zűrzavar és kétségbeesés)

Még a címbe mintha vallana magáról, de képi anyagával, ellentéteivel már a cinizmus határát súrolja. Az egykedvűség árja istenhullákat és gebéket sodor együtt. Az egyformán 9 szótagból álló sorokat a tiszta rímek egészen monoton ritmusává teszik. De a hűvös egykedvűséget eksztaikus vízió robbantja fel, megnyitva az érzelem zsilipjeit, meglepő képek áradnak szinte gáttalanul:

„de a kürtökből vér csorog, tehének
parasztokat tépnek szét kiszáradt legelőkön”

Rendkívül szemléletesen érzékelteti, hogy az életben minden a visszájára fordult, egyetlen káosszá változott a lét. Ady: Emlékezés egy nyáréjszakára c. verséhez hasonló hangulatot kelt a különös vízió. – A képek egyre abszurdabbá válnak, mintegy érzelmi fokozódást mutatva:

„és tengerek ugrálnak fel az Alpok ormaira
és alagutak surrannak múltba-jövőbe.”

A forró lávaként ömlő mondatok már nem tűrik a pontot, a költő egy lélegzettel akar mindent elmondani, szinte kihallik kapkodó lihegése. – A világvégét asszociáló sorok tanulsága pedig az, hogy minden teljesen értelmetlen a világon. A költő a szocialistákat és a világ csalóit egyaránt gyűlöli: „... felfordulnak a szocialisták – és felfordulnak a vígan rőfögő siberautók is” – hirdeti. Hogy mindez a zűrzavar és kétségbeesés miért van? A költő felelete: „hogy mindenkinek jusson – ebédre bableves – és legyen ember, hogy lenni lehessen.” Ez már világosan nihilista koncepció. Hűvösen pesszimista képpel zárja a víziót:

„s értelmetlen világok úsznak
kék tereiben az időnek.”

A jelző, az idő és a tér viszonyának érzékletes felvetése a végtelenbe vetíti a képet. Hangja most már kegyetlenül ironikussá, gúnyossá válik. A polgári társadalom történetének legdicsőségesebb eseményét, a francia forradalom nimbuszát tépázza meg szinte szenvedélymentes sorokban.

„– A francia forradalom
csúfosan megbukott, a népjóléti miniszter
másnak ad lakást, szent a béke az atyák
pájesze meg az új borbélylegények között.”

(Klió)

A fiatal Szabó Lőrinc még feltétel nélkül hitt a polgári eszményekben. Saját életén kellett tapasztalnia, hogyan prostituálódtak ezek az eszmék. Csak megvetéssel tud írni arról a polgári társadalomról, ahol a kultúra meghal, csak a civilizáció marad meg: „színházban rotyog a szórakozás”, „csak a mozireklám hirdeti istennek Apollót.” (Klió) Aztán takarodót fúj, végleg lemond mindenről, kiábrándultan félreáll. A szubjektív idealista lázadó számára abbamarad ezen a fokon a világ:

„leszerelnek a megvert
hadseregek,
szünetelnek a vándormadarak
légjáratai, megállnak
a leggyorsabb gyorsvonatok”

A szinte kötelező Szabó Lőrinc-i enjambement sokat lazít a versen, indásan kapcsolódnak a képek egymásba. A meglehetősen súlyos mondanivaló oldott formában jelenik meg. A vers képiségét meghullámoztatja jellegzetes módszere: a szemléleti képeket a logika erejével ható képsor váltja fel.

„... mindenfelé
sztrájkra agitálnak a vágyak, a hangya lemond
a kereskedelem előnyeiről”

A kapitalizmus gyakori fogalmait viszi be a költemény világába. A képek az újszerűség hangulatával hatnak, de erősen érezhető belőlük bizonyos abszurditás is. – A frivol hangot lírai hangulatú képek feledtetik; a költő valami misztikus nirvánába menekül; ez az egyetlen megoldás számára:

„függöny után
alszik a hang húrbán, fuvalában”

(Takarodó)

Az itt megjelölt program csak az 1930-as években valósul meg, természetesen csak átvitt értelemben. A Sátán műremekei c. kötet még egy utolsó kirohanást intéz a kapitalizmus ellen, aztán fájdalmasan, de kiegyezik.

Megállapíthatjuk, hogy a nyugtalan, elégedetlen antikapitalista lázadó fiatal Szabó Lőrinc költői módszere leginkább az expresszionizmus. Ez a stílus alkalmas arra, hogy kifejezze egyrészt fiatalos életszeretét, másrészt a fennálló társadalmi rend extatikus gyűlöletét. Szabó Lőrincet az expresszionizmushoz nemcsak a korízlés vonzotta, az avantgardista keretek között jobban érvényesülhetett túldimenzionált, végletek felé hajló egyénisége. Később, a fiatalos lázadás után a szükségszerűség törvényével lép fel a klasszikus kifejezési forma utáni vágy. Szabó Lőrinc első köteteinek lázas expresszionizmusát megtagadva sajátosan klasszikus intellektuális-rationalista költészetet hozott létre későbbi kötetekben. De az expresszionista „kaland” nem múlt el nyomtalanul, a belülről való látásmód továbbra is jellemzője maradt költészetének: a kirobbanó szenvedély, a lázas, modern élet bemutatásának igénye későbbi verseit is áttűzesítette.

MARTYN FERENC rajza

ESZMEI CÉLOK – ÍRÓI ESZKÖZÖK

Berkesi András regényéről

A Pisztrángok és nagyhalakhoz *magyar* könyvkiadói rekord fűződik. Napjainkig első kiadásban, kötött állapotban a legtöbb (152 500!) példányban kiadott regény.

Már a tavalyi eredmények sejtették: Berkési András lesz az idei csúcstartó. A statisztikai adatok szerint 1966-ban is csak Jókai (651 900), illetve Rejtő (445 810) előzték meg. Berkési három könyve 261 700, Mikszáth tizenöt könyve 190 850 példányban jelent meg. A bestsellerek külön futamában Szilvásit alaposan maga mögött hagyta. Amúgy nem is mellékesen megjegyzem: Babits Mihály tizenkilenc könyve 1945–1966 között összesen 181 650 példányban látott napvilágot.

A fenti adatok (úgy is mint viszonylatok) tükrében nyilvánvaló, hogy a Pisztrángok és nagyhalak (valamint a többi Berkési regény) sikere igen fontos *irodalom-szociológiai jelenség*.

Ennek következtében pedig a könyv esztétikai és más természetű értékeinek felmérése – s egyben bizonyos fokig az *olvasóra*, mint a siker közegére való visszakövetkeztetés kísérlete – fontosabb feladat, mint egy irodalmiságában és közepszerűségében egyaránt vitathatatlan regény bírálata. Esetleg egy olyané, amely már megjelenése pillanatában benyújtotta nevezését a közönség által okkal vagy anélkül megbuktatott könyvek „pótvizsgájára” – az árleszállításra.

1.

Mit jelent a cím, a Pisztrángok és nagyhalak?

A regényben ezt olvashatjuk: *„Olyan ez a lány, mint az áttetsző vízű, gyors sodrású hegyi patak pisztrángja, úszik az ár ellen, vergődik, erőlködik, hogy célba érjen, de soha nem jut célhoz, mert akkor megszűnne pisztráng lenni, mivel a pisztrángok rendeltetése a céltalan küzdés, a sziklának verődés... A vizek urai a nagy halak. Nagy lomha testükkel sodródnak az árral, potájukat szélesre tárják, feltalnak mindent és mindenkit.”*

A kulcsmondatok Dóczi, az író egyik szócsöve szájából hangzanak el. Első olvasásra talán sommás leegyszerűsítésnek és tömény passzimizmusnak tűnnek. Ám mindezt a regény elején mondja el a rokonszenves rezonőr. A regény nem sztatikus; egyes figurák fejlődőképesek. A vége felé Dóczi már nem pesszimista: *„Erősek vagyatok – mondja – s erőtök a tisztességtekben van.”*

A fiatalokról beszélt. És a „pisztrángokról.” E kettő Berkési regényében nagyjából azonos fogalom. A fentemlitett zoológiai szakozás következetesen vonul végig a regényen. Nagy általánosságban két csoportra osztja a szereplőket, néhány figura kivételével, aki se „nagyhal”, se pisztráng, hanem rezonőr, a szerző szócsöve, vagy pedig „se hús se hal” egyéniség.

Sipos Marika, vidéki tanítónő és a főhős szerelme markáns „pisztráng”. Félig rokonszenves, élő fiatal nő, félig két lábon járó példázat. Űde naivitása sokszor megható. Például ahogyan Csongort, a népművelési osztályvezetőt elutasítja.

„– Maga nem vette észre, hogy mennyire tetszik nekem?”

– Ne tessék gúnyolódni velem, Csongor elvtárs, hiszen magának felesége van.

– Bár ne lenne! – mondta a férfi. – Maga nem tudja, hogy mennyit szenvedek a feleségem mellett.

– Miért nem tetszik elválni?”

A főhős, Varjas Endre közérzete általában rossz. Teljes joggal. Egyedül van.

Talán ő az egyetlen élő ember a regényben. Jól megkomponált, komplex jellem. Fékezett s fékezetlen indulataival, tehetetlen, de nagyon rokonszenves lázongásával, időnkint védekező mechanizmusnak s filozófiának egyaránt használt sztoicizmusával – reális és rokonszenves egyszerre. Jóhiszemű becsületessége Marikához hasonlóan néha átlépi a naivitás határát (s ez elég feltűnő egy olyan országban, ahol a naivitás regényben, életben egyaránt ritka jelenség). Például, amikor újságírók társaságába kerül, a szerző e gondolatokra készíti: „*Nem szeretett együtt lenni velük. Döbbenetes volt számára, hogy ugyanarról a témáról másképpen írtak a lapokban és egészen másképpen beszéltek róla egymás közt.*”

Fiatal életének (s így a regénynek) központi konfliktusa: az apa-fiú viszonylat. Az apa – természetesen – „nagyhal”. Kossuth-díjas író, országgyűlési képviselő stb. Egészen más okból s módon, de ugyanúgy fel akarja falni fiát, akár Csongor Sipos Marikát.

Varjas Géza, az apa ismerős figura. Nem az életből, – a melodrámából. Ha összehasonlítási alapul nem a műfaj kevésbé ismert ősforrásait, hanem a műfajból bőven merítő Dickenset választjuk, nyugodtan elmondhatjuk: Berkesi András regényének író-figurájához képest Murdstone úr jóindulatú, Fagin korrekt, Urias Heep altruista.

Nézzük csak az idősebb Varjas „priusztát”. A személyi kultusz idejében megtagadta bebörtönzött bátyját, íróbarátját. 1956 októberében bezárta ajtaját egy halálra kergetett menekülő elől. Említett íróbarátját börtönből való szabadulása után ott fúrja, ahol éri. Karrierje tulajdonképpen erkölcsi megalapozóját, feleségét öngyilkosságba hajszolja. Roppant jövedelmet, különféle pozíciókat fogad el – s közben – az író szavával élve – „ellendrukker”. Közéleti-emberi magatartását ezenfelül alattomos aljasság, rosszindulat – *írásait* viszont rendkívüli morális érzékenység jellemzi.

Testvére egyetlen tömör mondatba sűriti ennek az embernek erkölcsi lényegét: „*Nézd fiam, apád egy nagy személtáda*”. A felsorolt tényekhez viszonyítva az az érzésem, hogy ebben a derék, morális fivérében még él valami a vérségi elfogultságból. Varjas Géza, valamint a regény többi írófigurája esetleg azt a képtelen benyomást keltheti az olvasóban: Magyarországon az író, mint olyan, a legmegvetésre méltóbb kategória.

2.

Hajlandó vagyok becsületszóra elhinni, hogy Varjas Géza hanyatlásában is jelentős író. De csak erre, mert a regényben ezt semmi nem támasztja alá. Nézzük néhány megnyilvánulását. „*Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni – mondta Varjas eltűnődve. – Ebben az van megfogalmazva, hogy a művésznek fel kell áldoznia magát művészetéért.*”

A Kossuth-díjas író a hadseregről is kifejti (s nem is röviden) a maga véleményét. Egy részletet idézek: „*Szerintem csak olyan emberek lépnek a katonai pályára, akiknek valami lelki nyavalyájuk van. A józan, egészséges testi és lelki felépítésű ember számára ugyanis elviselhetetlen a katonai szolgálat és minden, ami a tegyveres testületet meghatározó gondolatisággal jár.*”

Tévedés ne essék: az író mondathat hőseivel élmélyítő közhelyeket vagy nyilvánvaló ostobaságokat. Fejes Rozsdatemetőjében például Sápadt Béla és mások politikai sületlenségei a lumpen réteg mélységes közéleti tudatlanságát, leszűkült látókörét jellemzik. De Sápadt Béla (ahogy Seres helyesen megjegyzi) „huligán elem”, nem Kossuth-díjas író, országgyűlési képviselő stb. Továbbá: Varjas Géza ilyen és ehhez hasonló kijelentései Berkesinél nemcsak a figura jellemzését szolgálják. Bizarr nézetei didaktikai cél szolgálatában – *vitaindítók*.

Úgy vélem, a regényben a szópárbaj gondolati feszültségéhez elengedhetetlenül szükséges, hogy az egymással ütköző érvek *minősége* között ne tátongjon szakadék. A kalandregényre fordítva a szót: D'Artagnan győzelme nem sokat ér, ha olyan vívó ellen éri el, aki a pengéjénél fogja a kardot s markolatával dőf.

Nem csodálkozhatunk azon, hogy az író szócsövei Varjast cáfoló igazságának is

valahogy rossz az akusztikája. Vannak vélekedések, amelyek még cáfolatukat is kompromittálják. Ha a szerző túlságosan mélyre süllyeszti a negatív figurák véleményrendszerének színvonalát – vitaképtelenné teszi őket. Mit válaszolnánk például társaságban a katonasággal kapcsolatos, idézett vélekedésre? Azt, hogy ez még Franco hadseregére se lehet érvényes? Jobb legyinteni egyet s másról beszélni vagy semmiről...

Az író azzal, hogy Varjas Gézát erkölcsileg, szellemileg egyaránt alacsonyrendű lénynek ábrázolja, felborítja a jellemelek szükséges egyensúlyát. Ez annál veszélyesebb, mert egy – végső soron – tézis-regényben a kulcspozícióban lévő figurák nemcsak önmagukat képviselik. A „nagyhalak” – az idősebbek; a „pisztrángok” – a fiatalok.

Az idősebb Varjas – aki annyira „nagyhal”, hogy csaknem cápa, azaz szörny – az öregek reflektorfénybe állított képviselőjeként antagonisztikusan áll szemben a fiatalok reprezentációjával – fiával. Így aztán nem kíváncsi élességgel jelentkezik a „nemzedéki probléma”. Álproblémaként is eltorzítva, hiszen Berkesi az egyik generációt szörnnyel, a másikat minden hibája mellett is alapjában derék emberrel képviseli.

Részemről megkönnyebbülést éreztem, mikor a regény ama részeit olvastam, melyekben az apa „nem volt jelen”.

Ez azonban érzéki csalódás volt csupán. Varjas Géza e regényben akkor is jelen van, ha nincs jelen.

Nemcsak a fiú családi-társadalmi konfliktusainak ő az oka. Az a pusztán tény, hogy Endre közéleti méltóság egyenes leszármazottja, katonai szolgálata idején föltételeinek kétfajta, sarkított reakcióját váltja ki. A tisztek egy része a Néphadsereg szellemével merőben ellentétes módon *csak ezért* különféle kedvezményekben részesíti Endrét. A másik része *csak ezért* – üldözi. A legnagyobb, legvérlázítóbb „kitolások” természetesen a legközvetlenebb fölöttestől, a szadista-karriérista, értelmiségellenes Böglyös tizedestől származnak.

Majd mindenki tudja széles e hazában: a Néphadseregben igen emberségesen bánnak a közkatonákkal. Anélkül, hogy a tipikusát kérném számon, vagy éppen Berkesi ellenében szegődnek a Néphadsereg fogadatlan prókátorának, véleményem szerint, *amennyit s ahogyan* a regény a Böglyös-Varjas konfliktussal foglalkozik – a katonai „kitolást”, mint olyant, ha nem is a probléma, de feltétlenül az *álprobléma* rangjára emeli.

3.

Berkesi Andrásnak van élményanyaga, életismerete, ebből eredő egyéni problémaérzékenysége. A Pisztrángok és nagyhalak bizonyos szempontból nézve kor-dokumentum. Hiteles vagy annak tűnő tények, főleg közkeletű vélekedések, emberi reagálások gyűjtőmedencéje. Egyes részeinek szociológiai hitele van. Ahogy *bizonyos* problémákat kezel – az ellen alig emelhetünk kifogást. Nézzük, ahogyan az ifjúság szerelmi életével foglalkozik. Nem kezeli a nemi erkölcs kérdését – a csaknem általánossá vált gyakorlattal ellentétben – az *egyedül lehetséges* erkölcsi kérdésként. Elhatárolja magát mind a szabadosságtól, mind a prűderiától. Szexuális erkölcstanát megértés, józanság, általában modern felfogás jellemzi.

Kár, hogy a fiatalok szerelmi életét, problémáit bemutató írói eszközei felülteően anakronisztikusak s így szinte ironikus ellentétben állnak e modern szemlélettel.

Úgy érzem, ezt az állítást bővebben kell dokumentálnom.

Beteljesülés: „Egyikök sem törődött a holnappal, nem gondolkoztak, gátlás nélkül átadták magukat ösztöneiknek.”

Megbocsájtás: „Jóval az esküvő előtt Éva azt mondta:

– Péter, én nem akarok hazudni neked. Te ugyan nem kérdezted, hogy volt-e már valakim, de én megmondom: szerettem valakit, rövid ideig az övé voltam.

Kovácsra a lány őszintesége döbbenetes erővel hatott.

– Köszönöm Éva – mondta. – Én sohasem kérdeztem volna a múltadat. Jólesett, hogy elmondtad. Szeretlek.”

Teljes önfeledtség: „Mintha megállt volna az idő, megfeledkeztek szorongásaikról, félelmeikről, nem hallották a viharosan feltámadó szél zúgását, az eső dobolását sem, nem látták a lángnyelvek különös játékát a falon; boldogok voltak, mint azok az emberek, akik tisztán és őszintén szeretik egymást, és nem sejtették, hogy az igazi szerelem nemcsak boldogsággal terhes, hanem megpróbáltatásokkal és gyötrelmekkel is.”

Befejezés és perspektivikus látás: (miután Endre önvédelemből leszúrta Böglyös tizedest és a börtönbe viszik) „Úgy érezte, nincs már egyedül. Megtalálta önmagát, társát, van kiért élnie. Boldogságot és megnyugvást érzett.

– Várok rád! Várlak! – hallotta Marika üzenetét. És tudta, soha nem marad magára, a lány igaz szerelme és embersége társa lesz a tisztító magány hűvös csendjében is...”

4.

Az idézetek – természetesen – kiragadottak. De a hasonlóak nagy választékából kiragadottak. A giccsvirágok körül a kopár stílus tarlója terül el. A regény nagyobb része párbeszéd. Mintha a szerző magnóra vette volna olyan emberek dialógusait, kiknek nincs humorérzéke, nyelvi fantáziája, viszont kisujjukban van minden jelenleg forgalomban lévő közhely. Ilyen emberek léteznek. Az ilyen ábrázolás „reális”. Csak nem művészi.

5.

Talán paradoxonnak tűnik, ha ezek után azt állítom: a Pisztrángok és nagyhalak olvasása közben nem unatkoztam. Már csak azért sem, mert a mű fölöttébb alkalmas arra, hogy olvasóját lépten nyomon ellentmondásra ingerelje, ami a szellemi feszültség egyik alfaja s mint ilyen az unalom ellenlábasa.

Továbbá azért sem untam a könyvet, mert szerzője különböző jól bevált és discszerű írói fogás (késléltetés, sejtetés, jól elhelyezett csattanók stb.) segítségével többnyire sikerrel manipulál az olvasói érdeklődéssel. Nem bajlódik helyszínrajzzal, atmoszférateremtéssel. Inkább a kelleténél kevesebbet, mint többet időzik egy-egy szituációnál. Így lényegében soha nem válik terhessé, akár a felugrálós vendég.

Valljuk be, irodalmi értékétől csaknem függetlenül valamennyien kedveljük a cselekményes regényt. Lehetséges, hogy ez a szellemi kényelemszeretet emberi gyöngegség. Talán frivolul hangzik, de a cselekvő hőssel nem kell együtt cselekedni, ám a gondolkodó hőssel együtt kell gondolkodni. S ez néha terhes!

Majd mindenki kedveli a csak szórakoztató regény valamelyik alfaját. S ezt bestsellernek becézi. Azokat az alfajokat, amelyeket mások kedvelnek: ponyvának titulálja. Mi sem tévesebb annál az elképzelésnél, amely szerint a bestseller kizárólag az „elmaradott olvasó rétegek” ügye. Valamennyien cinkosai vagyunk a bestsellernek! Talán ez az önkényes megállapítás a „tisztá” irodalom legeltökéltebb hiveire, továbbá azokra, akik túlbecsülik a szépirodalom didaktikai hatását, sőt hivatásos irodalmárookra is vonatkozik. Szobokra természetesen nem. Ők nem olvasnak „ilyesmit”. Úgy érzik, ezt nem engedhetik meg maguknak.

6.

Valószínű a 152 500 példány olvasói között olyanok is vannak, kiket fentebb említettünk. Általában a bestsellerek köré különböző, egymással ellentétes olvasói igény és ízléstendenciák, pszichológiai s tömegpszichológiai eredetű elvárások koalíciója csoportosul.

Berkesinek ebben a könyvében (akár az előzőben) gyönyörűségüket találják a

kalandregény *kizárólag* e műfajhoz elkötelezett s többnyire vajmi csekély közéleti érdeklődéssel bíró hívei. S ugyanakkor azok is, akiknek igénye, hogy szépirodalmi formában információt kapjanak bizonyos hazai társadalmi aktualitásokról. Furcsa módon más akusztikája van bizonyos vélekedéseknek a sógorral folytatott párbeszéd során, más a riportban, más a regényben.

Az információt *birálat* formájában igénylik többnyire. Berkesi András szenvedélyes és őszinte közéleti kritikus. Őszintesége olyan morális érték, amely sokszor esztétikai kvalitássá alakul át.

A szerző széles ívben pattogtatja kritikai ostarát, (vagyis a rossz példa didaktikáját alkalmazza) s az olyan hátacon csattan, amelyek, ha nem ostort érdemelnek, akkor feltétlenül korbácsot.

Nagyon kevés embernek van kifogása az ellen, ha valaki kérlelhetetlen élességgel bírálja a protekcionizmust, a helyenként még előforduló s a Falu jegyzőjére emlékeztető kiskirálykodást, a szesztestvérek véd- és dacsövetségét, egyes exkluzív vadásztársaságok közéleti vetületeit, azt a jelenséget, amikor egyesek összetévesztik a közpénztárt saját zsebükkel, az anakronisztikus magatartási és tudatelemek új formában való feléledését, az olcsó magyarkodást, az esetenként jól jövedelmező elvtelenséget s a többit.

Berkesi szenvedélyes moralista, nem pedig „enyhítő körülményekre” vadászó védőügyvéd, vagy a lelkek legmélyén kotorászó s onnan mindent megmagyarázó komplexumokat előhalászó pszichológus.

7.

Az utóbbi időben kialakult epikai-publicisztikai gyakorlattal szemben *bizonyos fokú* előnyei felőlők. Azt tapasztaljuk, hogy egyesek konkrét s általános esetekben lapátszámra hányják az enyhítő körülményeket a bűnökre s tévelygésekre, egész addig, amíg elhantolják őket. A túltrafinált detektívregényírókhoz hasonlóan sokszor megpróbálják kimutatni, hogy a bűnös az áldozat és az áldozat a bűnös. Bonyolult világunkat a maguk írói eszközeivel tovább bonyolítva elzárják az egészséges, józan emberi ítélkezés lehetőségét s ezzel talán *jogát* is. A felelősség körét egyes esetekben kiszélesítik az egész társadalomra; több millió darabra parcellázzák a felelősséget, hogy az egy személyre eső kis hányadot ne legyen nehéz elviselni.

Ezzel szemben Berkesi világosan, kérlelhetetlenül, a korszerű komplexség követelményének fittyet hányva ítélkezik. A túlzott leegyszerűsítés határvonalán mozgó, sőt azt gyakran átlépő, de félreérthetetlen ítélkezés – tömegigény. Berkesi sikerének fontos tényezője.

8.

Még ha mindezt figyelembe vesszük, akkor is csak talán a MTA Szociológiai Intézetének ezirányú vizsgálata tudná félig-meddig lemérni a Pisztrángok és nagyhalak (vagy bármely más regény) *morális értelemben vett* tömeghatását. (S itt is figyelembe kell vennünk, ha valaki egy regény lelkivilágára tett hatásáról nyilatkozik – akkor voltaképpen nem a regényről, *lelkivilágáról* árul el valamit. Ehhez pedig eltökélt őszinteségre van szükség.)

A várható reagálásokkal kapcsolatban – kis tényanyag birtokában – csak feltevéseket kockáztathatok meg. Bizonyára vannak olyan olvasók, akik örömmel fogadják, hogy egy kétségbevonhatatlanul elvhű, mélyen elkötelezett, rendkívül őszinte kommunista író *a szocialista erkölcs oldaláról* bírálja a visszasságok egyikét másikat. Más olvasók viszont az emberekben s dolgokban rejlő negatívum iránti előszeretetük következményeként lelkesednek a könyvért. Talán lesznek, akik alkalmazható morális példatárként kezelik majd a regényt; s olyanok is, kiknek szerény de tiszteletre méltó célja – néhány kellemes óra eltöltése, a kikapcsolódás; nem tudni mi elől, vagy mi ellen.

A feltevések latolgatása közben tisztán esztétikai nézőpontra áttérve felmerülhet a kérdés: vajon Berkesi regényének sikere, az általa felállított új magyar rekord egy szocialista szellemű regény eddigi legnagyobb méretű előrenyomulása az első-sorban szórakoztató irodalomba, vagy pedig az első-sorban szórakoztató irodalom bevált eszközeinek eddigi legnagyobb méretű előrenyomulása egy szocialista szellemű regénybe?

9.

A tömegigényt kielégíteni igyekvő kiadóval nem perelhetünk. Különösen, ha arra gondolunk, hogy nemcsak olyan könyv létezik, amely esztétikailag kifogásolható, de fölöttébb piacképes; olyan is, amely kifogásolható és piacképtelen egyszerre.

A kiadó egy szóval sem állítja, hogy „tisztá” irodalmat ad, megmondja véleményét a könyvről, mikor a borítólapra előrelépett fülszövegben Berkesit „ismert és közkedvelt író”-nak nevezi. Tehát nem immanens *irodalmi*-, hanem *hatás*-értékről szól.

Berkesi András esztétikai hibái világosabban érzékelhetők, mint *ezek ellenére* elért hatásának minéműsége. S nem akadt még példa arra, hogy valaki vétett alapvető esztétikai normák ellen – s közben művének eszmeisége sértetlen maradt.

A jezsuitáknak tulajdonított mondás: „A cél szentesíti az eszközt” nem annyira macchiavellizmust, mint inkább felületességet tükröz. Az eszközök – mint azt politikai vetületben tapasztalhattuk – korántsem engedelmes szolgák. Néha önállósulnak, megteremtik a maguk külön eszmeiségét s ezzel vajmi gyakran eltorzítják azokat a *célokat*, amelyeknek szolgálatába állították őket.

A Pisztrángok és nagyhalak kitűnő *irodalmi* példa erre. Bizonyíték – 152 500 példányban.

87. 2. 30

MARTYN FERENC rajza

A MAI MAGYAR KERÁMIA KÉRDÉSEI

Kerámiaművészetünk alkotásai gyakran szerepelnek külföldi kiállításokon, bemutatókon. Ezek azok az alkalmak, melyek megjelölik, kialakítják helyünket az európai kerámiaművészetben. A kép kedvező, mint ezt a faenzai és a prágai világiállítás tapasztalatai tanúsítják.

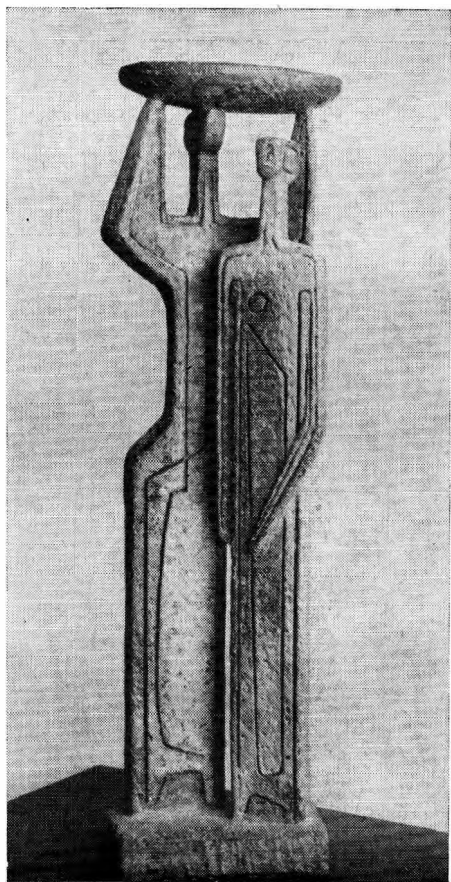
A siklói kiállítás az újabb magyar kerámiatermést, az utolsó néhány év alkotásait mutatja be. Kovács Margit hatalmas méretű fali kerámiáját, a „Cantata”-t még 1958-ban alkotta. Gádor István sokalakos faliképei viszont a mester legújabb művei közül valók. Ugyancsak az elmúlt évben készültek Csekovszky kerámiái is, Németh János alkotásai – köztük a nagyméretű korongolt kakas – 1960-ból valók. Ennek ellenére a viszonylag régebben és újabban készült alkotások között alig találunk különbséget. Nem azért, mintha pl. Kovács Margit vagy akár a fiatal Németh János nem fejlődött volna az elmúlt években. Ellenkezőleg: Németh János korábban készült fali kakasa annyira előremutató, hogy a kiállítás egyik legkvalitásosabb, legmodernebb darabja. Kovács Margit „Cantata”-ja sem tűnik a mester régebbi alkotásának. Újabban készült terrakottáival hasonló hangulatot áraszt, ugyanúgy, mint a kiállításon ugyan nem látható, de az Iparművészeti Múzeumban őrzött munkája, a „Judas csókja.”

A siklói kiállítás tanulságait ma még nehéz levonni. Annyi azonban bizonyos, hogy kerámiaművészetünk jól vizsgázott és vizsgázik naponta Siklóson a több ezres közönség előtt. Ami a munkák változatosságát illeti, így is kielégítő a kép, mert zárja a tematikai beszűkülést.

Kerámiaművészetünk három klasszikussá emelkedő egyénisége: Gádor István, Kovács Margit és Gorka Géza alkotásai rányomják bélyegüket a kiállításra. Különösen Gádor hatása szembeszökő. Ez érthető is, hiszen az Iparművészeti Főiskolán majdnem egy évtizedes oktató-nevelő munkája közben a tehetséges tanítványok egész sorát nevelte fel. Kovács Margit és Gorka Géza nem vettek részt közvetlenül az oktató-nevelőmunkában, munkájukkal mégis jelentős hatást gyakoroltak kerámiaművészetünk fejlődésére. Ennek tulajdonítható, hogy a követők és a mesterek nem kerültek egymástól messze művészetük alakításában. A hatás nemcsak ennek, hanem más összetevőknek is tulajdonítható. Gádor István, majd Kovács Margit és Gorka Géza között tanultságban és pályájuk alakulásában a különbségek ellenére is van hasonlóság. Mindegyikük a népművészet tanulságaiból alakította ki sajátos művészetét. Míg Gádor István és Kovács Margit népiességének gyökerei a szecesszió és az expreszszionizmus különböző irányzataiból táplálkoznak, Gorka Gézát éveken át a habán hagyományok foglalkoztatták. Mai kerámikusaink népiességének nincs már köze a Wiener Werkstätte mozgalmához, mégis ennek tulajdonítható, hogy népiességük nem független a 20-as, 30-as évek szellemi hatásaitól. E mozgalmak vetették fel és tartották évtizedekig napirenden a népművészet fontosságát és aktualitását. Ekkor bizonyosodott be, hogy az új, egymást gyakran váltó, sőt keresztező stílusáramlatok sem nélkülözhetik a népművészet állandó és megújító ösztönzését. Ma már a nép életével és küzdelmeivel való kapcsolat nem egzotikum; nem külsődleges jegyek, sajátosságok ellesése és utánzása, hanem elsősorban tartalmi probléma. Nem attól válik népivé egy művész, ha népművészeti viseletbe öltözteti alakjait, figuráit, s arcukra primitív mosolyt ragaszt. Kovács Margit sem attól „népi”, hogy e stílus-, illetve formajegyek alkalmazásához folyamodik, hanem attól, hogy önálló művészetében sajátosan használja fel és alkalmazza e hagyományokat.

PAPP JÁNOS: *Faun*

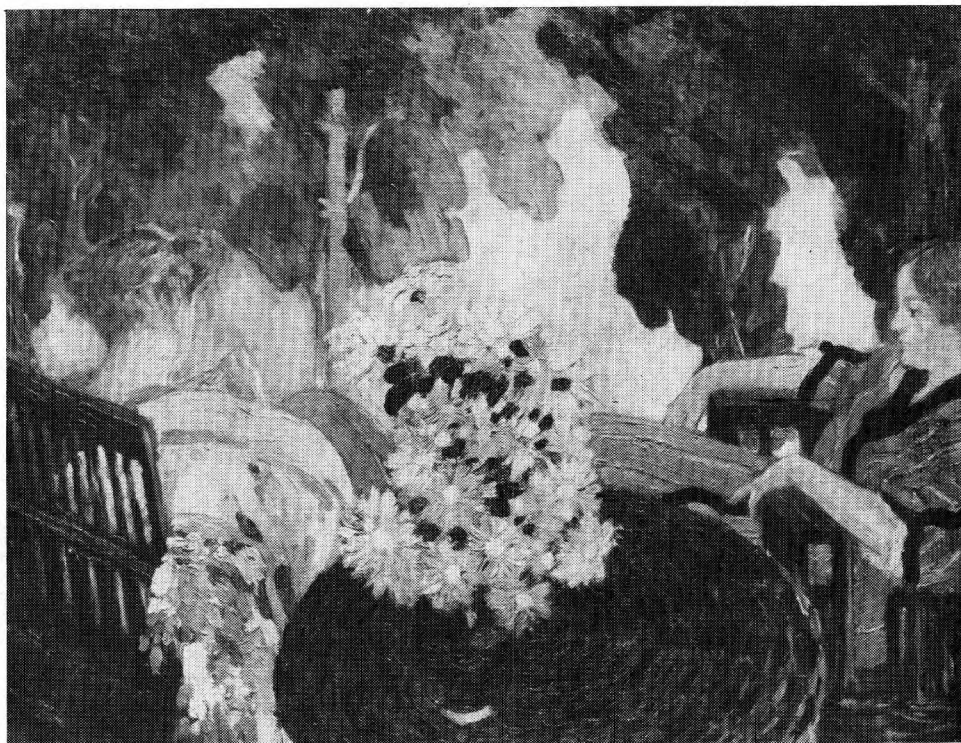
GARÁNYI JÓZSEF: *Bőség*

G. STAINDL KATALIN: Tükör előtt

NÉMETH JÁNOS: *Vörös kakas*

VASZARY JÁNOS: *Virág női alakkal, Tatai tó*

A népművészethez való igazodás mellett legalább ennyire megtalálható a különböző európai stílusáramlatok hatása kerámiaművészetünkben. Sőt a kettő együtt, egymás mellett is megvan különös, furcsa kölcsönhatásban. Itt is érződik Gádor, Kovács és Gorka hatása, akiknél a népművészethez való visszanyúlás mellett a korabeli európai stílushatások is fellelhetők, sőt egyes korszakukban e hatások kerekedtek felül művészetükben. Gorka Géza művészete talált legkevésbé követőre, pedig finom lírai hangvétele érdekes szint ad kerámiaművészetünk arculatának. A sokáig apja nyomdokain haladó Gorka Livia is messze elkanyarodott apja művészetétől. Újabbban készült, s a kiállításon látható erősen mattított mázaival inkább kő vagy vakolat-, mint kerámiahatást kelt. Pedig Gorka Géza nemcsak mint a mázak mestere volt évtizedekig követendő példa kerámikusaink előtt, hanem mint a dísz- és használati edények virtuóz mestere is. Kiváló formaérzékének és mázkultúrájának sokat köszönhet művészi kerámiánk.

A Gádor művészetéből kiinduló népies és európai ösztönzések egyaránt színvonalas képviselőkre találtak a tanítványokban. A népies irányzat legmarkánsabb egyénisége kétségtelenül a zalaegerszegi Németh János, Papp János és Balczó Edit, míg az európai stílusirányzatok követői közül elsősorban Majoros Jánost, Csekovszky és a Garányi házaspár munkáit kell kiemelnünk. Gádor is inkább idekapcsolódik jelenlegi periódusában, noha a népies irányzatot követő tanítványoknak is ő az ösztönzője.

Kovács Margit és a népies irányzat fiatalabb képviselői munkáik hasonló felfogása ellenére is különböznek egymástól, sőt még a népies irányzatban belül is lényeges eltérések találhatók. Németh János népiessége belülről fakad és állandó kölcsönhatásban van a vidék életével, színeivel. Balczó Edit tudatosan kapcsolódik a népies irányzathoz, és nem a közelmúlt népies kerámiáiból indul ki elsősorban, hanem inkább a régebbi idők reminiscenciáit használja fel művészetében. Naiv, derűs, színes faliképein a régi kályhacsempék figurái, alakjai kelnek életre. Színeinek hangulatos, meleg tónusa egykori idők hangulatát, színeit idézik. Németh Jánosnál közvetlenül hatnak a népi fazekashagyományok. Papp János népiessége szintén utal a népi hagyományok közvetlen hatására. Munkáiban leginkább a korongolt technika jut kifejezésre, bár újabban eltér ettől és inkább a nagy angol szobrász, Henry Moore pozitív-negatív formaalakító eljárásait alkalmazza. A matyó házaspár hatalmas, tömörszerű alakjai még a kettősség jegyeit viselik magukon. A mintázás már Henry Moore-t idézi, a fazekasmáz alkalmazása és a plasztikán lévő színes felületek ugyanakkor a fazekasság hagyományaihoz kapcsolódnak.

Végvári Gyula megint másképp izelődik a népies hagyományokhoz. Nála érződik a hódmezővásárhelyi művésztelep hatása. Színeinek drámaisága Tornyai és Rudnay Gyula művészetét idézik. A summás megjelenítés és elsősorban a színes kialakítás nagyfokú drámaiságot ad munkáinak. Kerámia faliképein már az európai stílusirányzatokhoz közeledik; edényei viszont a népies technika szellemében készültek.

Kovács Margit népiessége megint más síkú és indítékú. Nála is megvan a kettősség. A még mindig erős népies ösztönzés mellett terrakotta plasztikái már a különböző európai stílusokhoz való vonzódásáról tanúskodnak. Ő még a Wiener Werkstätte-ben sajátította el a kerámiakészítést s annak posztszecessziója, illetve neoprimitivizmusa alakította ki művészetének népies tendenciáit.

Az európai stílusirányzatok követői közül a Majoros és a Garányi házaspár, valamint Csekovszky Árpád figyelemreméltó. Náluk is megvolt a népies hagyományokhoz való kapcsolódás, fejlődésük későbbi szakaszában azonban egyre inkább a modernebb irányzatokat követték. Csekovszkyt a térproblémák, viszonylatok és kölcsönhatások érdeklik elsősorban; munkásságát hol a fátyolszerűség, hol pedig a figurákban végbemenő emóciók kivetülésének technikai lehetősége jellemzi. Agyagának samottos keveréke lehetővé teszi nagyméretű faliképek létrehozását.

A Garányi házaspár faliképein inkább a tematikusság dominál. A figurák elsősorban mondanivalóikkal hatnak a nézőre. A megoldás technikája is az európai iskola hatásait mutatja. A pozitív-negatív mintázás eszközeivel a lehető legegyszerűbb megoldásokkal próbálják kifejezni mondanivalójukat.

A Majoros házaspár munkái elsősorban a monumentalitás és a dekorativitás felé tendálnak. Nem a színek izgatják alkotói fantáziájukat, hanem a formai plasztikai megjelenítés nagyvonalúsága, a domború és a konvex felületek ellentétei, a mozgások antagonizmusa. A harmónia és a diszharmónia egysége, mely egy munkán belül is megjelenhet izgató, elgondolkodtató problémaként. Elsősorban Majoros János a dinamikusabb egyéniség, felesége sokkal inkább a kiegyenlítődés, az egalizáció keresője. Ez az irányzat is ugyanúgy Gádor munkáihoz kapcsolódik, mint a másik, a népies tendencia.

A kiállítás anyagába érdekesen kapcsolódnak Gorka Géza és Gorka Livia munkái. Gorka Géza színes kerámia ablaküvegei a szenzáció erejével hatnak, noha még az első kísérletek vonásait viselik magukon. Az üvegablakok között találhatunk modernebb jellegű, de a régi üvegablakok stílusára emlékeztető kialakításokat is. Ugyancsak a régi önmagához kapcsolódik amorf alakú vázáival és színes, meleg táljaival is. Mázai még akkor is melegnek hatnak, amikor színük hideg. A formák és a színek harmóniája adja műveinek líráját. Gorka Livia ún. kavicsvázája és absztrahált állatfigurái teljesen a kőszerűség hatásait keltik. A fekete-fehér, illetve szürkés-fehér színeken kívül a meleg-sárga és a zöld, valamint a kékek különböző tónusai is szerepelnek nála. A felületi kialakítás mintha nem lenne összhangban a mintázással munkáin.

A kialakult kép a színek különbözősége ellenére is megnyugtató. Művészeink arculata változatos, szinte alig találhatunk egymáshoz hasonlót. Kerámikusaink lényegében megmaradtak azon az úton, melyen évek óta haladnak.

SZIJ BÉLA

VASZARY JÁNOS EMLÉKKIÁLLÍTÁS KAPOSVÁRON

Vaszary János a XX. századi magyar képzőművészet kimagasló alakja. Születésének 100. évfordulóján szülővárosa kiállítással is idézni kívánta emlékét. Körülbelül egy hónapig állnak képei a helyi múzeumban. Ezek minden szónál vagy betűnél meggyőzőbben hirdetik mesterük emelkedett szellemét, s elmondják, hogy milyen szerepet töltött be a 28 év óta halott művész a magyar és az európai művészet fejlődésében.

Ezt a szerepet már több művészettörténész megfogalmazta. Még többen vannak azok a művészeti írók és kritikusok, akik ismételték, variálták a kutatók forrásnak tekinthető megállapításait. Most mégis újra felszínre kell hoznunk, mert úgy tűnik, mintha az utóbbi idők elhallgatnák, vagy legalábbis homályban tartanák e szerep jelentőségét. Ez a viszonylagos elhallgatás megmutatkozik abban, hogy művei nem kapnak kellő nyilvánosságot a közgyűjteményekben, és megmutatkozik abban is, hogy a mai művészettörténészek, különösen az új művészettörténész nemzedék legszámottevőbb tagjai nem vizsgálják kellő érdeklődéssel.

Kétségtelenül nagy hiányt fog pótolni László Gyula új monográfiája, amely a Somogyi Almanach sorozatban, a Somogy megyei Tanács kiadásában fog hamarosan napvilágot látni. Újszerűségét mutatja az is, hogy az életút és életmű összegezése mellett Vaszary legjelentősebb tanítványaitól, tehát közvetlen forrásokból emlékeztetéseket közöl. Ugyancsak jelentős lépés volt Haulisch Lenke két kiadást megért kismonográfiája, és az általa rendezett kiállítás 1961-ben a Nemzeti Galériában.

Ha azonban mindezek után meggondoljuk, hogy milyen érdeklődést kapnak a Nyolcak és az Aktivisták művészei a jelenlegi kutatásban, vagy milyen megbecsülést kap például Rippl-Rónai József, Ferenczy Károly, Csók István, Aba-Novák Vilmos a közgyűjteményekben és a kiadvállalatoknál, akkor rögtön észrevehetjük a fenti állítás valóságát.

A Nyolcokban tisztelik a kereső, kutató szellemet, amely felfigyelt a századforduló megújult életére, és tudomásul vette az aktualitásokat. Vaszary talán kevésbé lett volna kereső, kutató alkat? Kisebb érdeklődést mutatott volna az aktualitások iránt? Vagy ha megnézzük Kernstok Károly, Berény Róbert, Czóbel Béla, Márfy Ödön, Tihanyi Lajos munkásságát, azok fényénél elhalványodhatna valamennyire is Vaszary életműve? A kérdésre tagadóan kell válaszolnunk. A mérleg Vaszary javára dőlne el. Az a mérlegelés, amelynek a jövőben meg kell történnie, bizonyára egyensúlyt, illetve reális elhelyezést fog teremteni.

Az Aktivistáknál a mély társadalmi és politikai tudatot hangsúlyozzák. Valóban Uitz Béla és a szintén Somogy megyei származású Nemes Lampérth József a legfontosabb időben állították művészi készségüket az emberi haladás közvetlen szolgálatába. De Vaszary is több tekintetben közéjük tartozott, nemcsak formai hatóeszközeinek modernségével, hanem azzal is, hogy művei Kassák Lajos forradalmi lapjában az Aktivista képzőművészek reprodukciói közt szerepeltek, s ő maga az Aktivistákkal erkölcsi szolidaritásban állt. (Ez az állítás máshelyütt közelebbi megvilágítást kap majd.)

Rippl-Rónai József kétségtelenül egyik legkiemelkedőbb alakja modern képzőművészetünknek. De helytelen lenne festészetünk első megújulását, s az áldásos francia szellemmel való döntő kapcsolatát egyoldalúan öbenne látnunk. Rippl-Rónai népszerűbb is, de ez a népszerűség részben annak a szerencsés kapcsolatnak köszönhető, amelyet Nagybánya képviselőivel megtalált. A kapcsolat már kész volt az első világháború előtt a Magyar Impresszionisták és Naturalisták Körében, ahol Szinyei és Ferenczy impresszionizmusa, illetve festőileg oldott naturalizmusa találkozott Rippl-Rónainak akkor még posztimpresszionista alapállásával.

A két világháború között a Szinyei Társaság tagjai Szinyeiben és a nagybányaiak munkásságában látták az eszményképet, de Rippl-Rónainak is megkülönböztetett figyelmet szenteltek. Ugyanakkor Vaszary, bár részt vett kiállításaikon, a másik oldalon a Képzőművészek Új Társaságában és az Új Művész Egyesület soraiban vitt vezető szerepet. Azt a megállapítást, hogy a Szinyei Társasággal szemben a KUT és az UME volt a másik oldal, magától Lyka Károlytól vettük. (Festészetünk a két világháború között 1956.) De valóban a másik oldal volt. A legtöbb baloldali, avantgardista művész ott tömörült, köztük Vaszary növendékei is. Mert Vaszary volt az első mester, aki a Tanácsköztársaság bukása után, a progresszió szempontjából elárvult Főiskolán a modern, szabadmozgású szellemet biztosította.

Ami pedig a jelent illeti: az a körülmény, hogy Vaszary a legjelentősebb nemzeti gyűjteményeinkben alig néhány művel van képviselve, az legalábbis sajnálatos. Annál is inkább, mert például olyan mesterek, mint Rippl-Rónai, Csók István, tehát Vaszary közvetlen kortársai, egész fejlődésüket reprezentáló anyaggal szerepelnek, ezenkívül a két világháború közti nemzedékek kiemelkedő tagjai is kapnak olyan vagy nagyobb képviselést, mint az előttük járó mester Vaszary.

Kállai Ernő 1925-ben megjelent tanulmánya egyazon fejezetben tárgyalta Rippl-Rónait és Vaszaryt. Munkásságuknak több szempontból hasonló jelentőséget tulajdonított. Ha Vaszaryt valós érdemei alapján akarjuk újra felmérni és elhelyezni, erről az állásponttól kell kiindulnunk.

MÉRLEGEN

SZÉCSI MARGIT

„Donc le poète est vraiment voleur de feu” – Rimbaud fogalmazta meg így a költő prométheuszi hivatását: „a költő tehát valóban tűzrabló”. Tűzrabló, vagyit felfedező, az ember megajándékozója, sorsának értelmezője, még akkor is, ha ezért Prométheusz gyötrelmével és láncával kell megfizetnie. Szécsi Margit is ilyen küldetésnek tudja a költészetet, a fogalmazás nemes szertartása önála is különös értelmet nyer: a világ és az emberi sors lázas erőit, kaotikus élményeit kell a humánusz szférájába vonnia. A költőről így beszél: „Nélküle a föld: / elektronikus természet, / a lét: villamos vegetálás. / ... asztalodra, ugráló betűidbe, faladra / ő absztrahálja a kenyeret, a bort, / a szerelem isteneit” (*A látható ember*). Költészete ezért lehet egyetlen nagyszabású vállalkozás: vallomás és számvetés mindarról és mindazzal, amit a modern világ az embernek ajándékoz vagy rákényszerít. Gyönyörrel, csalódásról vall, az agyvelő emésztő gyötrelmeiről, a szív próbáiról, a felismerések zuhatagáról, a szenvedély fellebbőléséről, kialszásáról, – „a világ édességéről” és „a világ keserűségéről”. Költészete nagyszabású vállalkozás és ilyen az élete is: zsúfolt napok láncolata, pihenő nélküli elragadtatás vagy viaskodás, de sohasem menekülés, rejtőzködés, még kevésbé megalkuvás.

Mert bennem az idő szenvedést
s a zabolátlan örömet, az istenanyát és a kigyót,
mézet és ürmöt, havat és nyári delet,
politikától agancsos fejemen napot és holdat
szörnyű forgásban úgy összesűrített,
hogy epét izzadok boldog órámban
s a fagy fúvása mint kigyúlt tornyot lobogtat égre,
és fölajdul a föld, ha rámtékit:

Itt megy, itt megy a Világ Édessége,

Itt megy a Világ Keserűsége!

– ilyennek ismeri, látja önmagát (*Új heraldika*).

Ezért lesz költészete folytonos dráma, a mámor és a kétségbeesés, a zaklatottság és a megnyugvás küzdőtere. Folytonos harc, szüntelen ujjongás és felháborodás, olyan költő műve, aki alku nélkül vállalja sorsát, aki túlcigázott érzésekkel, mohón és az állandó készenlét feszültségében éli az életet.

Alig van költő, aki oly heves életszeretettel vette volna birtokába a világot, mint éppen ő. *Robog a víz* című versében, melyet válogatott kötetének – az *Új heraldika*-nak – élére tett, a tavaszi vadvizekhez hasonlítja magát: „Én is a hegyről lerohanok, / sziveket rikatok, szölongatok. / ... Egyszál ruhában indulok el, / nincsen egyebem, csupán a dal”. Ifjúságában egyszerre ismeri meg a szabadság, a szerelem és a dal elragadtatását, a kinyíló virág és az emelkedő történelem ajándékait. Korai verseiből

az elragadtatás mámore szól, „Bolond, ki önnön szíve-dobogásán / nem érzi, hogy a világ melle lüktet” – hirdeti (*Dél van*). Juhász Ferenc és Nagy László mellett talán éppen ő beszél a legforróbb hittel az országos újrakezdés élményeiről. „Megolvadnak a fémek / örömem előtt, / pernyévé parányodnak / a bánat lobogói” – zengeti fel a bizakodás és öröm szavát.

Boldog volt és saját birtokának érezte a világot, felfokozott személyességgel közeledett szerelemhez, természethez, politikához egyaránt. E személyesség különös lírai erőt ajándékozott verseinek, de nem nélkülözötte a felelősségtudat és a vállalkozás motívumait sem. Szécsi Margit nemcsak mámoros vitalizmussal élt, nemcsak önfeledt játékosággal habzsolta a világ gyönyörűségeit, hanem felelősséget is tudott vállalni, személyes áldozatot is tudott hozni. Ezért hagyta ott a várost, az íróasztalok és könyvtárszobák kényelmét, s ragadott lapátot a dunapentelei építkezéseken. „Pénzt, szerencsét, szeretőt, / ő volt, ki mindent el mert érni, / s mert még így is árva volt, / mindezt lapátra elcseréli” – foglalta össze később nem minden önrónia nélkül a sztálinvárosi közjáték és kaland indítékait (*A nyurga Margit*).

E kalandot később sem tagadta meg, a változó évek, a keserves tapasztalatok mégis válságba kergették. A történelem hullámverése szétzilálta hitének és élményeinek fényes rendjét; az ország egére gyűlő viharfelhők sötétségbe burkolták előtte a láthatárt, a távlatokat. „Ne vadássz énám, a szabadság, / fára a kéreg, rám van növe. / Betöretlen az én testem, / szavaimra ne alkudj előre” – kell panaszzkodnia (*A Bal-kán utca*). Szécsi Margit eddig is a valóságba fogódzott, elragadtatásának legköltőibb látomásait is a konkrét élmények, a megélt sors tapasztalatai hívták elő képzeletéből; most is az érzékeivel oly kegyetlen súrlódásba kerülő tények váltják ki belőle a tiltakozást, a felháborodást. Ekkor fedezi fel a „város érdes részét”, a külvárosok hétköznapijait, a szegények életét. Életképekben idézi maga elé a mocskos bérkaszárnnyak, a szegényes lakások, a lármás utcák képeit; azt a világot, amely két évtizeddel korábban Derkovits Gyula vásznain kelt életre megdöbbenő igazsággal. Szécsi Margit őt követi: a valóság kendőzetlen ábrázolásában, a látomások gazdag valóságtartalmában és az igazságszerzés makacs vágyában egyaránt. Nem véletlen, hogy elszántságát éppen a mester, a festő-előd proletár modelljeire hivatkozva fogalmazza meg: „Töletek vagyok oly hatalmas, / minden szegényért anyafarkas” (*Vers Derkovits Proletáranya c. képéhez*).

A közéleti gondok keserűsége válik emésztő méreggá az eszmélet, a filozófiai töprengés vívódásaival. Szécsi Margitot az érzékek és az indulatok költőjének tartják, pedig a gondolat próbáival éppúgy meg kellett küzdenie, mint a tapasztalat gonosz sugallataival, a szív vagy a képzelet kísértőivel. Neki is át kellett élnie a modern ember nagy filozófiai megrendüléseit: az emberi élet végességének és esetlegességének tudatát, a végtelen világegyetemmel szembesített emberi törpeség szorongató felismerését. Meg kellett ismerkednie a határok közé szorított létezés, a túlvilág igazságosztó vigasza nélkül maradt hiábavaló küzdelem, a magány és a szorongás élményeivel. Amilyen heves volt az elragadtatás, most olyan a megcsalatottság, a reménytelenség; a költő megválthatatlanul vergődik félelmei és szorongásai közt. „Bomlik minden, / gyönyöröm elszáll, / váram alól / omlik a köszál, / a hegedű tengeren úszkál” – panaszkodik (*Hegedű a tengeren*); „Kifent ezüst fenyegetés / pengéje alatt álmodok” – mondja mintegy közérzetének foglalataként (*Kifent ezüst fenyegetés*). Eltűnni, veszni látja ifjúságának büszke és parttalan mámorát: „Úgy járok ifjúságom roppant boltívei alján, / messziről oly nagyfényű mezők remegnek, / jeges-illatú hegycsúcsok, fullasztó mentaszagú fennsík: / érzem, a szívem reped meg” (*Látomás az öregségről*).

A „jeges illatú hegycsúcsok” közelében Szécsi Margit ugyanarra a kiüresedett, fagyos világra talál, mint Nagy László a *Gyöngyszoknya* látomásaiban. „Befagytak a ragyogó ércék”, „Fehér hallgatással ez a tél – / sírdeszkával betakar”, „Fagyott szivektől göröngyös a föld”, „Fagyott, ezüst talpon lépek” – hangzanak a dermesztő magány, a zsibbasztó szorongás híradásai. Nagy László és Szécsi verseiben születik meg a magyar *Waste Land*: a képzelet országa, pusztulásból, fagyból és félelemből. Költeszetük mégsem a pusztulás eliot-i sugallataival terhes, hanem a küzdelem drámáját hordozza. Szécsi Margit nem a kiüresedett lélek lemondásával fordul a világ felé,

inkább haraggal, váddal vagy várákozással. Versei nem közönyről árulkodnak, inkább a megcsalt szerelmes vagy harcos keserű, mégis építő szenvedélyéről. A magány és a szorongás nem nekivaló lélekállapot; indulataival, gyakran káromlással és átokkal tör ki belőlük. Egyéniségére különben is jellemző, hogy mintegy a szelidség és a vadság pólusain él, „Vad vagyok és nyers vagyok, / bolond angyal, kegyetlen” – vallja önmagáról –, „Halál minden lépésem: / éppúgy lehetne rózsaszál” (*Fekete gallyon*). Gyengédség és szertelen vadság kötelezi a világ, a közösség mellé. A teljes élet, a teljes emberség átélésének és meghódításának igénye fűti válságaiban is. „Igaz, hogy naponta eszem, / de csillagokra éhezem, / s nem mélabút dúdolni lettem – / ha nem élhetek, mért születtem?” – pöröl méltóbb sorsért (*Szomjúság*). „En nem mondok le semmiről” – vall a szabadság és öröm válságokban is sértetlenül megőrzött eszméineiről.

A válságból – emberi alkata miatt – ki kell kerülnie, ha meg is őrzi a válságos évek nyereségeit: a próbákon edzett erkölcsi méltóságot, a megfontolt ítélkezést és a filozófiai igényességet. A halál és a család ellen gyakran a képzelet igazságszerző erejével védekezik. Versek sorában építi meg a káprázat palotáját, az álmok tiszta és büszke birodalmát. „Nagy éjszakámat én álmodom teli / élőkkel, tiszta szivekkel, s álmodva-szállva / forgunk majd a termékenység csillag-terében” – fogalmazza meg a káprázatok költészetét (*A kivirágzott kéz*). Éppígy védekezik a szerelem mámorával is. „E vasfekete éjjelen / kikiáltó a szerelem” – mondotta már korábban, gondok ellen elragadtatással küzdve (*Nyüzsgés*). A szerelem, két ember dacos szövetsége mégis a válságok örvényében válik költészetének egyik legfőbb energiájává, – mintegy állásfoglalássá a pusztulással és romlással szemben. A boldogság vágya, a világgal való azonosulás igénye azonban erősebb, semhogy beérné a képzelet vagy a szerelem vigaszaival. Szécsi Margit új eszményeket formál, új módon keresi a létezés értelmét, új kötések alakít ki a közösséggel. A szintézis szándékával fogalmazza újjá közéleti, erkölcsi és bölcséleti eszményeit.

Ezt az újrafogalmazást segíti elő az a számvetés, mit élete, ifjúsága fölött tart. Az utóbbi időben gyakran idézi fel a gyerekkor, a szegénységben töltött ifjúság emlékeit: a múltban érezhetően eligazítást, megtartó erőt keres. „Fegyvereim, szegények hajdani örömei, vívjatok értem, / mentsetek meg lelkemet” – kiáltja a *Profán Úrvacsorában*. Költészetének folytonosságát keresi-építi, ezért találja meg a létezés, a világ értelmét magában az emberi életben, az élet, a társadalom célját a humánumban, az emelkedésért folytatott küzdelemben.

„Élni az embernek kevés: meg kell rágni a létezést” – hirdette meg a lét értelme után kutató költői eszmélet programját (*Élni*). Vivódások, válságok után most újra az emberi életben: a létezés tudatos vállalkozássá humanizált formájában reménykedik. Nem tagadja meg a halált, nem huny szemet a fenyegető valóságok előtt sem, inkább józan és intellektuális szintézisbe állítja a létezést és a pusztulást. Az emberi életet összegző eredménynek tudja: „sorsunk betelik / erős illattal, / muzsikával-férgekkel. / Kéjnek, robotnak / mennydörgő palotája, / méhektől roskadó hársfa” (*Június*). Valójában – Vörösmarty és Nagy László módjára – a legmélyebb, mintegy kozmikus életérzéssé tágitott reménytelenségből emelkedik ki egyetlen konok lendülettel az élet maradék szépségéhez, ígéreteihez. A létezés képtelenségének gyötrő élményétől az ember „ kozmikus” hivatásának felismeréséig jut: „ember nélkül / szivatlan illat / lennél – a mennyben / látatlan csillag!” (*Valaki itt jár*) – fordul a világhoz. Úgy gondolja, az ember sorsa éppen az, hogy értelmet adjon az anyag kaotikus kavargásának, néven nevezze a világ dolgait.

Értelmet adjon a világnak és küzdjön saját sorsáért, büszke eszményeiért. Mert Szécsi Margit költészetének legfőbb erkölcsi üzenete éppen a küzdelem. Ezért száll szembe a közösség élőködőivel, a közjó harácsolóival, vámszedőivel; ezért kívánja ember és pénz viszonyának humanisztikus megvalósítását (*Aranykor* című versében). Költészete tiltakozás és figyelmeztetés, „hogy a szerzés bűvöletében meg ne öszüljön a föld”. Ő maga ezért vállalkozik arra, hogy az egyszerűség és szegénység kérlelhetetlen etikájának szószólója legyen. A költészetnek, művészetnek morális feladatot szán: „E világ tiszta és rohadt, / s ha átsugárzod, mint a nap, / szivedre szennye nem

ragad" (*Kondor Bélának*). E büszke költészettanban találja meg közéleti küldetését, s reményét is. Hiszi, hogy műve alkotó erővé, példává és a közösség igazságává válik: „Ó, nyomorultul nem halhatunk meg! / Föl a bánattal, a reménnyel is. / Ki a nép előtt nekigyürkőzve táncol, / élete, látomása nem lehet hamis" (*Karnevál*).

Így jut el a költészet igaz valóságának és rangjának felismeréséhez. Szóltunk már arról, hogy prométheuszi tette vállalkozik. A verset közösségi funkcionak tudja, mesterei: Ady és József Attila tanították erre. „Igazolni a sorsotokat / önmagam nyújtom felétek" – vallja a *Páva a tűzfalon* egy sorával; s így határozza meg munkájának végső értelmét és célját: „élők és holtak / vétke és szenvedélye / sorsomban büntetődik, / sorsomban üdvözüll" (*Virrasszatok*). A magányt és a válságokat leküzdötte tehát, új versei cselekvés-erejűek, egy büszke és makacs etikát, a küzdelem erkölcsét sugározzák. *Levél a kórházba* című verse reménykedve és elszántan hirdetheti Szécsi Margit kiküzdött igazságait:

harmincnyolc éves vagyok, sorsom mindennap betelhet,
embert akarok, akiért érdemes verekedni,
embereket, kiket a szerzés közönyéből kikönyörgök, –
mindenem, aki vagy ott a magányban
s itt a magányban én – naponta fölkelek élni,
nem adom meg magamat, sírom előtt is vigyázzban állok.

POMOGÁTS BÉLA

MAI TÉMÁK – MAI SZEMMEL

Kolozsvári Grandpierre Emil újabb regényeiről

Minden valamire való írásomban az ember és a valóság viszonyát vizsgáltam.

(A csibrákyzmus néhány kérdéséről)

Kolozsvári Grandpierre Emil azok közé az írók közé tartozik, akik első műveikkel szinte egy csapásra hódították meg az olvasóközönséget és nyerték el a legtekintélyesebb kritikusok elismerését. 1931-ben jelent meg első regénye, a *Rosta*, három évvel később a típust teremtő *Dr. Csibráky szerelmei*, s 1937-ben már Schöpfung Aladár XX. századi magyar irodalomtörténetében olvashatunk a szerzőről szűkszavú, de tárgyilagos, elismerő hangú méltatást. Minek köszönhette a kezdő író ezt a ritka „szerencsés" indulást? Vitathatatlanul annak, hogy mindjárt egyéni hanggal és érett írásművészettel jelentkezett. Széles körű műveltségét a lehető legszerencsésebben egészítette ki a társadalmi problémák iránti fogékonysága, racionalizmusa és egészen kivételes elbeszélő tehetsége. A felszabadulás előtti munkáiban főleg a középosztály életét ábrázolja, igényesen, kritikus szemmel, leggyakrabban finom iróniával. Ebből az időszakból származik a tartalmi és formai szempontból egyaránt újat adó *Tegnap*, a korabeli magyar középosztály máig is egyik leghitelesebb kórképe, a fejlődésregény, az esszé és a szociográfia ötvözete, amelyet Bóka László „nemcsak Kolozsvári Grandpierre írói pályájának, hanem a magyar irodalomnak is ünnepi alkotásaként" üdvözölt. A felszabadulás után lényegében azt folytatta, amit elkezdett: egyre élesebb hangon bírálta a vidéki polgárság idejétmúlt életformáját. A személyi kultusz időszakában kényszerű téma- és stílusváltás következik, ifjúsági regényeket és meséket ír. 1957-től azonban ismét magára talál, s satirikus írásaiban, jeleneteiben, humoreszkjeiben társadalmi rendszerünk hibáit, fonákságait veszi célba. Egy-egy regényé-

ben, novellájában még vissza-visszatér a múlthoz, de 1962-től kezdődően – egészen pontosan a *Párbeszéd a sorssal* megjelenése óta – valamennyi regénye napjainkban játszódik, s közvetve vagy közvetlenül fontos társadalmi és erkölcsi problémákkal – az ifjúság helyzete, az új erkölcs, az öregek és fiatalok viszonya, az érvényesülés útjai stb. – foglalkozik.

Kolozsvári Grandpierre Emil mai tárgyú regényeinek sorát a *Párbeszéd a sorssal* (1962) nyitja meg, amelyben a Sorsot Barta rendőrőrnagy személyesíti meg. Az ő engedélye szükséges ahhoz, hogy beosztottja, a vidékről Budapestre került Kármány Berci feleségül vehesse szerelmét, a zavaros múltú, de alapjában véve romlatlan és becsületes életre vágyó Zsófit. Neki vallanak, vele folytatnak párbeszédet mindazok, akik a kislányt ismerik vagy ismerni vélnek. Az őrnagy nehéz helyzetben van, mert a meghallgatott személyek merőben különböző alapállásból és hangsúllyal adják elő ugyanazt a történetet: a nagydarab, csupaszív és fülig szerelmes Berciről például joggal feltételezheti, hogy igyekszik majd egy kissé megszépíteni menyasszonya múltját; Kallósné rosszindulatú és áltudományos frázisokkal támogatott előadását – mely szerint Zsófi képmutató, velejéig romlott, veszedelmes kis prostituált, akit el kell különíteni a becsületes emberektől – fenntartásokkal fogadja ugyan, de hatása alól mégsem tudja magát egészen kivonni; amikor Zsófit hallgatja meg – aki a bizalom és a reménytelenség közt ingadozva a maga sajátos és látszólag bizalmaskodó modorában mesél önmagáról –, még mindig nem meri vállalni a döntéssel járó felelősséget; a fiatalok boldogságát végül a Kallósnénál ezerszer különb gyámügyi előadó, Eszti néni harcolja ki, aki előlegezett bizalommal közeledik a kislányhoz, türelmesen végighallgatja, ráveszi, hogy a saját fejével gondolkodjék és maga döntsön sorsáról. Eszti néni – aki maga is árva és elhagyott gyerekek között nőtt fel s így személyes tapasztalatból ismeri a Zsófik sorsát – nemcsak Zsófi mellett, de az emberség mellett is érvel, s végül úgy teszi fel a kérdést a Sors-őrnagynak, hogy arra minden becsületes ember válasza csak egyértelműen igenlő lehet: „Hihetünk-e abban, hogy Zsófi megváltozott, érdemes-e a segítségünkre, érdemes-e arra, hogy a mi hozzájárulásunk révén megjuttassa életének ezt az esélyét? – Vagy nem hiszünk a változásban, és sorsára hagyjuk.”

A *Párbeszéd a sorssal* nagyon időszerű kérdést felvető és rokonszenvesen megválaszoló regény. Felépítése is érdekes, modern: a mű négy hatalmas monológból áll – mert a láthatatlanul is jelentős szerepet játszó őrnagy kérdéseiről, megjegyzéseiről, azaz a párbeszédben való részvételéről csupán a négy főszereplő szavai árulkodnak –, amelyekben a jellemzés döntő fontosságú művészi kifejező eszköze a stílus.

Egészen más hangot üt meg az író a napjaink csibrákyzusáról szóló *Csendes rév a háztetőn* (1964) c. regényében, amelynek hőse – Olajkár Lőrinc – nem más, mint dr. Csibráky unokaöccse. Ez a kopasz, szemérmes agglegény nem ismeri vagy tragikomikusan félreismeri az embereket, teljesen hiányzik belőle a valóságérzék. Ezért érik súlyos kudarcok az élet valamennyi területén. Az ironikus hangvételű mű – amelyben már helyet kap az író novelláinak ebben az időszokban egyre gyakrabban visszatérő témája, az öregedő férfi és a fiatal lány kapcsolata – végső soron ismét a „sajátos magyar valóság titkainak” kutatása, „a valóságérzék betegségének”, az önáltatásnak bírálata és minden fajta képmutatásnak szórakoztató formában történő, ám mégis könyörtelen leleplezése.

A *burok* 1965-ben jelent meg egy ifjúsági sorozatban, s meglehetősen nagy port vert fel szókimondása és nyelvi „merészsége” miatt, s talán azért is, mert a műnek nincs igazán rokonszenves hőse. Ebben a szintén mai témájú regényben egy össze nem illő emberpár – újra idős férfi és fiatal lány – szerelmének története szolgál ürügyként fontos társadalmi és etikai problémák felvetésére. Orsós Ildikó az ezerarcú ifjúság egyik arcát képviseli. 22 évesen férjhez megy a gyermek után áhító, de régi, beidegzett szokásai és anyagi jóléte burkában végérvényesen bennrekedt 51 éves Bakucz Elemérhez. Hogy miért köti össze életét az öregedő mérnökkel, azt nem tudjuk meg: Ildikó ugyanis nem anyagi s nem csupán gyereket nem akar, de az első pillanattól kezdve tisztában van kapcsolatuk ideiglenes jellegével. Nem is habozik bejelenteni válási szándékát, amikor egy korban hozzá illő fiatalemberhez kezd von-

zódni. De amennyire kiismerhetetlen és kevésbé következetes erkölcsi elveiben, éppen annyira határozott más kérdésekben: jogosan lázad például a jó állásokban ülő közepes vagy annál gyengébb képességű konformisták ellen; munka nélkül nem tudja elképzelni az életét; tanulmányait komolyan veszi s lemond a kecsesítő külföldi utazásról, amikor látja, hogy az egyetemi vizsgarendjének felborításával járna; undorodik a kispolgári életszémlettől s türelmetlenül vágja a szemébe Elemérnek s rajta keresztül – meglehetősen felületes általánosítással – az idősebb generációnak, hogy ő jóval többre vágyik, mint a „frankó élet”: „Engem nem fog kielégíteni az öröklakás, kocsi, telek, frizsider. Nem akarom, hogy a lóvé legyen az istenem, mint maguknak. Bennem tudásszomj van, tudásvágy. Engem minden érdekel.” E hősnélküli regényt azonban kesernyés mosollyal és azzal az érzéssel tesszük le, hogy benne az író – akarva-akaratlan – az Elemérekéről és Ildikókról csaknem egyformán szigorú ítéletet mondott.

Kolozsvári Grandpierre Emil legújabb mai tárgyú regénye – *Változatok hegedűre* (1967) – látszólag hasonlít Sagan *Dans un mois, dans un an* c. regényére. A két mű között valóban akad külső hasonlóság – mindkettőnek művészek és dilettánsok a hősei, akik rengeteg alkoholt fogyasztanak, s egymáshoz való viszonyukat bonyolult szerelmi három- és négyszögek jellemzik –, lényegi viszont úgyszólván semmi. A francia író nő gyengén komponált regénye alig több egy szűk kis réteg unalmának és erkölcsi nihilizmusának felszínes ábrázolásánál, ezzel szemben Kolozsvári Grandpierre Emil szerkezetében, felépítésében is újszerű művének középpontjában megint fontos társadalmi probléma áll, és pedig a tehetséges fiatal művészek és szakemberek érvényesülésének esélyei napjainkban. A történet Renátáról, egy tehetséges fiatal hegedűművésznőről szól, akit középszerű, hiú, önző vagy a legjobb esetben félszeg és határozatlan barátai magára hagynak, tehetségtelen, erkölcsi gátlásokat nem ismerő férje pedig – a társadalom áldozatának szerepében tetszelgő cinikus, brutális és mocskos szááj Walter, akinek egyetlen veleszületett tulajdonsága, férfiereje elegendőnek bizonyul értelmes és jobb sorsra érdemes (vagy talán éppen ezért nem érdemes?) nők leigázásához és mocskokba taszításához – öngyilkosságba kerget. A tehetség és a tehetségtelenség párviadalának vagyunk itt tanúi, amelyből ezúttal ideiglenesen az utóbbi kerül ki győztesen. Am a mű egésze mégis azt sugallja, hogy meg kellene tisztítani művészeti életünket a salaktól, nagyobb féltéssel-felelősséggel kellene óvnunk a tehetséges fiatal művészek (Renáta) és szakemberek (Ditta) jövőjét, akiknek viszont elsősorban önmagukkal szemben kellene magasabbra emelniök az igényesség mércéjét. Az író állásfoglalása, az őszintébb, tisztább emberi kapcsolatok utáni vágya többek között abból is kiolvasható, ahogyan a regény legellenszenvesebb figuráját, Waltert ábrázolja.

A műben szembetűnő a film formanyelvének alkalmazása. A cselekmény egy kórházi folyosón kezdődik és végződik, itt várják Renáta „barátai” és barátnői – az utolsó lapokon is mindhiába – az orvos megnyugtató szavait az öngyilkos állapotáról. Tulajdonképpen e várakozás ideje alatt ismerjük meg a hősnő közelmúltjának történetét, amelynek drámaiságát fokozzák a remek párbeszéddek, „vágások” s az időrend gyakori megbontása.

*

Kolozsvári Grandpierre Emil új regényei tematikailag azért nem hoztak meglepően újat, mert legelső írásaitól kezdve az írónak szinte valamennyi művét a társadalmi problémák iránti komoly érdeklődés jellemezte. *Nála* nem tekinthető újdonságnak a bátor szókimondás és az esztétikai-stilisztikai kísérletezés sem. Erről nemcsak a szerző korábbi és újabb tanulmányai tanúskodnak, hanem elsősorban szépirodalmi művei. Kolozsvári Grandpierre Emil újabb műveit a mai témák szórakoztatva is komoly tárgyalásán kívül a szereplők szokatlan – tegyük hozzá: nálunk is inkább csak irodalmi alkotásokban szokatlan – szókinccse, olykor meghökkentő, de mindig jellemző nyelvi fordulatai is jellemzik. De nincsen igazuk azoknak, akik az argóval való visszaéléssel vádolják az írókat. Tagadhatatlan tény, hogy a fiatalok közül viszonylag sokan használják az argót, és akik használják, legtöbbször mértéktelenül élnek

vele, már-már sportot űzve a rétegnyelvi szavak és beszédfordulatok halmozásából. Az író – amint ezt a *Jelenkorban* publikált egyik tanulmánya, a *Stilushumor és jellem* is tanúsítja – részben az atmoszféra-teremtés, részben a jellemzés érdekében tudatosan juttat fontos szerepet a stílusnak: „A stílus a viselkedés szerves része, s valamilyen formában, közvetve vagy közvetlenül tükrözi a jellemnek.”

Ezért nem jelentenek meglepetést fordulatot a szerző új regényei, csupán – ami persze nem kis dolog – egy becsületesen, felelősséggel megkezdett, szubjektív és objektív okok miatt természetszerűen egyenetlen, de következetes és tudatos művészi pálya újabb értékes állomásait. Mindezek előrebocsátásával nyugodtan elfogadhatjuk a folyton kísérletező, örökké újat kereső, mindig a saját fejével gondolkodó (és ennyiben „filozófus”) örökifjú szerző jellemzését írói pályájának „új” korszakáról: „Visszatértem régi hangomhoz, ami csak azért nem teljesen azonos a korábbi munkáim hangjával, mert közben én is változtam, a témák is változtak, megváltozott maga az irodalom. Megírtam néhány régebbi témát, aztán visszatértem a jelenbe.”

BENKŐ ÁKOS

Serfőző Simon:

HOZZÁTOK JÖTTEM

Hadd lássam képeidet és megmondom ki vagy – talán így módosíthatnánk egy költőre a régi mondást. És Serfőzőnek nem kell szégyenkeznie: „Csillagot fojtottak meg a kertvégen, akár a szomszéd tyúkját” – írja egy helyütt, avagy egy másik versből kiemelve a példát: „...faagra dobva felnyihog vér-
vörösén egy zablá.” (Otthon). Kedvenc szava a „vas”: „nem tudtam hátamon a vasszárnnyammal merre csapjak” – vallja, és ez a pontosan ki nem bontható kép – ami valamilyen fájdalmas sutaságot, keménységet sejtet – elárulja, milyen belső feszültségek, lelki görcsök rejtőznek benne.

Serfőző költészetét a lelki „kétlakiságból” érthetjük meg. A „kétlakiság” hétköznapi fogalma ismerős előttünk: az utóbbi évtizedben szaporodtak el azok a faluról bejáró munkások, akik naponta, munkaidő után, a műszak fáradtságával tagjaikban térnek vissza falujukba. Letelepedni, megkötődni *már* nem és *még* nem tudtak teljesen.

Serfőzőre azonban belsőleg kell érteni a „kétlakiságot”. Jelentkezése újra megerősíteni látszik azt a tényt, hogy az utóbbi húsz évben induló költőink nagy részéből a faluból városba kerülés, az életforma-váltás élménye csíholta ki a lírát.

Serfőző mélyről kezdte. Az alföldi tanya-világ mindmáig mozdulatlannak látszó mély-tengere bocsátotta ki magából, ennek vonzása

tartja és – mondhatjuk – kísérti minduntalan. Egy történelmileg túlhaladott, ugyanakkor realisan létező világ adta neki indító impulzusait. A kötet első ciklusa, az Égbe egy se repül ezt a világot vetíti elénk egy megszakadt film dermesztő pontosságával:

vadludak jönnek össze,
a mindenségbe
az ajtó előtt suhannak el.

(Tanya)

A városban bolyongva döbben rá arra, milyen kötelékek fűzik már ehhez a tájhoz, emberekhez. Megerősödik benne a hovatarozás tudata, és megkísérti az elszakadás veszélye. Illyés óta már „nem nagy ügy” ez a költészetben, de mit tegyen az, aki tisztázatlan vágyakkal és célokkal vágott neki a világnak?

Sorsukat kimondani, életüket jobbra tenni és leszámolni évszázados szokásaik nyűgeivel – lehet-e mindezt egyszerre? Serfőző átérzi a feladat nehézségét, innen ered a versek tragikus, vívódó pátosza (Mit törődtek, Naponta).

De örökké nem lehet bolyongani, mert az ember még az érzelés biztonságát is elveszíti. Serfőző is keresi a kiutat, s bár néha még megbicsaklik a szó, és hiteles feloldás helyett egy irodalmi élmény szülte, esztétizáló befejezésig jut el (Így születek), de a becsületes válaszkérés meghozza gyümölcsét. És Serfőző helyesen dönt: az út emberileg és művészileg sem végződhet másutt, csak az ott-hon küszöbén. De ez a visszatérés már nem a szégyenkező kiszakadóé, és nem a tékozló fiúé, hanem a célját és rendeltetését pontos-

...an felmérő költő, aki a szűkebb hazát már felülről is látja, tudja mit kell megőriznie, és mit kell eldobnia. A kötet utolsó ciklusának, az Érezzem a földet-nek a versei már ezt tükrözik (Megbecsülöm a hitet, Ez a dolgom).

Van még bennem a tekergések korszakából,
de meg tudom már
határozni, merre veszem utam,
kiknek bizalmát őrizzem,
s nem löknek orvul hátamba kést,
az otthont keresem,
de nem azt már, hol a gyermekkor
kukorékkolt a jegenyésben.

(Nem azt)

Néha-néha feltűnik Váci Mihály (Így élni),
Nagy László (Zöld temető, Tüzes babám) és
Juhász Ferenc hatása, de tőlük tanulni nem
szégyen. Különböző is hatásuk meglehetősen
átszűr, egyénített. Legtöbb rokonságot Ladányival mutat, ami „csavargóságuk” miatt érthető is. A ladányis „szegénylegény” attitűd
Serfőző szerelmes verseiben a legszembetűnőbb, az albérlési szerelem szókimondó, férfias őszinteségében (A jó szeretők).

szeretőink eljöttek,
izzadtra csókoltuk őket,
mellükből elloptuk a holdat,
lámpaoltás után
nézegettük
a nehéz lópokróc alatt.

(Két év)

Ebben a kötetben Serfőző teljesen újat is hoz:
egyrészt kijelentő mondatokat sorjáztató verseivel, a versvégek szándékos befejezetlenségével, kiélezetlenségével, másrészt a tündéri-naiv, népi gondolkodás újrateremtésével:

púpom hátamról leteszem,
agyonütöm szál deszkával.

Serfőző biztonsággal kezeli a szabadvers lazább típusait, de egy veszélyre ügyelnie kell: a versek többségében teljesen indokolatlan a sorok hosszúsága, szedése, semmiféle versmondat- vagy sorritmus nem jön létre a következő sorokba szeszélyesen átvitt folytatásokból, mondatrészekből.

Bár a rendteremtés verseinek gondolatisága és megformálása időnként nem tiszta (Hegyi út), azért a fiatal költő első kötetének eredményeit egyértelműen csak üdvözölni lehet.

(Szépirodalmi)

MARAFKÓ LÁSZLÓ

Tornai József:

ARANYKAPU

A költők érzik át tudatosan leghamarabb gyermekkoruk elvesztését. Szomszások emlékeire. De belőle is élnek. Örökös, kiapadhatatlan forrás a gyermekkori táj, a költőfélék valójában sose hagyják el, annak nyers, fűszagú rétfjein, poros-köves útjain téblábolnak halálukig, akármekkora vidéket is járnak be közben. Nem véletlen az sem, hogy ők maradnak legszorosabb kapcsolatban az egész nemzet életével, gyermekkorával és növekedésének éveivel. Mint ahogy az sem véletlen, hogy a gyermekkor szellemi, érzelmi „felderítése” a művészetben korunkban világméretet ölt. Talán éppen azért, hogy idejében előkészítsék az egységes emberiség egymásmutatólálását.

A főlzálló réti ködök
a messzeségeket ide-terelik
és hajt, hajt az összedült város
vadló-homlokú napkeletig.

Tornai József is ezt a mélyről szakadó sóvárgást fejezi ki Gyerekkori pusztá című versében. S kutatja verseinek zömében sajátos kísérletekkel: asszociációkkal, víziókkal az egyén szellemi törzsfajlódását (a biológiai mellett), egyúttal villanásnyi gondolat-páztákkal, az egész nemzet s vele az egész emberiség szellemi és történelmi fejlődésének egy-egy fontosabb állomását. A gyorsabb átlapozás után is megállapíthattuk ezt új könyvről.

Alaposabban szemlélgetve az Aranykapu verseit, ragyogás kezd ránk világítani. Alvadt vérnek, tűzben olvadó aranyak, pusztai nyaraknak lehet ilyen nehéz láng-színe, ilyen erős vonzása-taszítása. És még valami ránkzúdul, akár a hegyomlás: tele van zsúfolva ez a könyv gondolatokkal. Lyukor, mint valami alaktalan tömbök forognak nehézkesen a versek bőrében, csontozata közt, máskor pedig egyszerűek, mint a gyermekek játéka és olyan természetesen, hogy azonnal magunknak érezhetjük őket. Legtöbbjüket rögtön el is raktározzuk csontunk üregeibe, vérünk szöveteibe, akár csak a foszfort, a vasat, a meszet. Mert éppen így kimutathatók lesznek testünk elhamvasztása után is, akár a többi elemek. Az ember szétsugározza hitét halála után is. A fénnel, mely átsuhan rajta, belőle is világgá röppen valami. Hinnünk kell ebben, hi-

szen a világ, úgy is mondhatnánk, hogy a vas és mind valamennyi elem, először mibennünk, a vérkeringésünkben, gesztusainkban, ölelé-sünkben, kézfogásunkban alakul jobbra. Mind-ezt Tornai József is szenvedélyesen hiszi. A verseiben föllobbanó tüzek, indulatok ezt su-gározzák. S Tornai azt is jól tudja, hogy az utakon hátra is kell néznünk ahhoz, hogy megfelelően láthassunk előre. El kell jutni az atomok legmélyeibe, hogy messzebb juthas-sunk a világűrbe. Igazában mindig minden irányba kell fordulnunk térben és időben, hogy láthassunk. Ezrediziglen ki kell kutat-ni a hajszálgyökereket és sejtelmeket s ezred-iziglen fel kell boncolni a valóság rétegeit és áttűnéseit ahhoz, hogy az emberrel kapcsolat-ban valamennyire is meg tudjuk közelíteni a valóságot. Tornai negyedik verseskönyvében ez a törekvés izzik gazdagon, ez tölti meg a versek idomait, ez van folytonos mozgásban egy-egy költői képen belül is. A megvalósítást is szimpatikus módon éri el: látszólagos pon-tatlansággal, lazán, mintegy oda se figyelve kapni el időt, indulatot, teret s ezek nagy nyomás alatt létrejött szellem-kristályát: az igazság-gyémántot. A népdalok bölcsességétől indul el egyszerre előre és hátra: „Honnan suhogtok, varjúrajok, / koromszalagos nép-dalok?” – írja Emlék, 1944 című versében, de a multat méri föl a Szent István szarko-fágja, Az álom udvarában, a Vannak magya-rok című és más verseiben is. Dialektikája világos: „Akármerre fordulok, / mindenütt a jövőmbé ütközöm.” Törvényszerű, hogy akkor talán még inkább igaz ez, ha múltja felé for-dul ember, nemzet. Ezt a fölmérést el kell végezni minden népnek, de ez nem elég. El kell végezni minden embernek is időről-időre, mert ez az alapja a külső és belső békessé-geknek.

Beásva magam törmelékbe,
a levegőbe röpített vágy vakolata alá,
elizzó gyerekkorba,

Beásva magam a szerelembe,
asszonyok kö-, jég-idejébe,
ihlet és hús gyökerei közé,

az agy februári reggelébe,
fél-ébredlétbe, fölriadásba, ordításba,
a fehér szökőárba az elsüllyedt város körül,
a farkas-, kos-, csukafejű tajtékzásba:

kormos arcba, drót-kézbe,
szemöldöktől-bokáig összetörő tűz-ütésbe,

kisértő népdalokba,
a zene rikácsolásába-lihegésébe,
a hold tavain suttyogó dobokba,
látomás agyvermeibe,
kődbe: mindig előlről kezdett bukdácsolásba.

(Beásva magam)

Kutatás és felfedezés, az „isten embrió-ko-raig” való sejdítés vágya hajtja Tornait. Sze-retné, ha az ember égre tekintve, nem vágná monstorum pánclájába vagy óvóhely vasbe-ton mennyezetébe a fejét. A felfedezők koc-kázatait vállalja, mert érzi felelősségének ha-tártalanságát. A művészet még nem kapta meg érdemei és szükségessége szerinti polgárjogát a világ alakításához, megismeréséhez. Mint afféle virág tenyészik az emberiségen, holott nemcsak illat, szín, pompa, bölcsesség, de vihar és robbanás lappang benne. Az igazi művészekben, költőkben mindig is megvolt a felfedezők öntudata, bátorsága, kockázatvállá-lása. „...hüvös, örökkévaló / dolgok közt muszáj ögyelegnem,” – írja József Attila.

Az Aranykapu igen jelentős lépése Tornai-nak az ismeretlen tájékon, ahol a költő szün-telenül „Egyik szenvedésből / másik szenvedésbe; / kisebb kés hegyéből / nagyobb kés hegyébe.” bukik. De ez nem panaszdal, ez a dolgok erőt adó felmérése. Hiszen vallja: „En nem hiszek csak napban, / vízben, / fák szö-kőárjában.” és hisz a népek értékeiben, melyek ott lappangnak „az élő nemzedékek áramlatai alatt.” Örömmel követhetjük ezekre az utakra Tornait, mert közben sem veszíti el köldöksínoros kapcsolatát a jelenből ép-pen a múltba forduló, végtelen hosszú pilla-natokkal áttűnő világgal. Az Aranykapu, amit megnyitottunk, nemcsak édent, de iszonyatot is kitért. A Se nappal, se éjszaka című ciklus versei a háború véres-füstös látomásait lükte-tik s különösen szuggesztív A halál hadi-foglyai című vers.

Tornai József igazán magára talált. Kinyi-tott tenyerében ott van a térkép, amely sze-rint haladnia kell, homlokán a jelvény, és szí-vében az eltökéltség, betölteni sorsát: „Anyám méhe volt a koporsóm / és én most felhőbe megyek.” Korunk emberiségére is vonatkoz-tatva ezt a két sort, találhatunk-e jobb út-jelzőt?

(Magvető)

KISS DÉNES

ELLIPSZIS

Almási Miklós eddigi munkáiban („A modern dráma útján”; „Színház és társadalom”; „Maszk és tükör”) főleg a színházművészet, a drámairodalom, a modern dramaturgia fejlődési ívét, eszmeileg hiteles perspektíváit kutatta.

Legújabb művében, az „Ellipszis”-ben kitágítja a vizsgálódási terület határait: a fókuszba most a „modern kultúra” sokrétű, szerteágazó problémaköre kerül. Szélesebbre tágul tehát a megközelítés útja is: társadalmi jelenségek, a történelem példái, a szociológia és lélektan eredményei segítik a helyes kép kialakításában. Esztétikai, valamint etikai-társadalmi normák figyelembevételével igyekezik megközelíteni a modern kultúra problematikáját. S bevallott célja e két komponens mérlegre állításával: megtalálni közöttük a helyes, egymást kiegészítő, egymásra ható arányokat, megmutatni, hogyan szolgált az etikai-társadalmi képlet tükrözhető objektumokat az esztétikának, s másfelől; hogyan tükrözi maga a művészet e determináló közeg eredményeit, s nem utolsó sorban; hogyan hat vissza rájuk.

Társadalom és művészet dialektikus egységről, kölcsönhatásáról van tehát itt szó; egy szocialista eszmeiségben fogant modern kultúra küldetéséről, amelynek nem kisebb a feladata, minthogy végérvényesen rendet teremtsen abban az „esztétikai anarchiában”, melyben – számos polgári teória szerint – az alkotó egyéniség lázadása tükröződik a kor civilizációjának nivelláló hatása ellen. Nyilvánvaló, hogy ez a teória nem más, mint egy törvényszerű bomlási folyamat divatos és elcsépelet álcázó-elterelő magyarázata. Almási minden bizonnyal nem véletlenül foglalkozik a modern nyugati irodalom olyan jelentős csúcsaival, mint Semprun (akinek a „Nagy utazás” c. regénye az egész kötet ihletője is egyben), Kafka, Dürrenmatt, Morante; mert ezek munkássága meggyőzően bizonyítja, hogy az emberi értékek labilitásának, a jövő perspektívája eltűnésének nem a civilizáció az oka – sokkal inkább egy könyörtelen és ember-telen társadalmi mechanizmus, amely a civilizáció vívmányait önös érdekei alá rendeli. A valóság elidegenítése, az egészséges emberi kapcsolatok automatizált leredukálása persze, a polgári művészet síkján különböző előjellel

és különböző formában tükröződik. Vannak, akik megelégednek a tünet felszínes regisztrálásával (Ionesco, A. R. Grillet), vannak, akik könyörtelenül a mélyére hatolnak, minden szálát igyekeznek megragadni-bemutatni (Kafka, Joyce, Faulkner, Musil), s vannak, akik a kivezető utat is társadalmi érvénnyel képesek ábrázolni, akik eljutnak a szocialista eszmeiség felismeréséig (Semprun, Beauvoir, Aragon). De e különféle művészi magatartások és esztétikai irányzatok egy konkrét társadalom ellentmondásos talajából táplálkoznak és nőnek fel – azt ábrázolják.

Az „Etikán innen és túl” c. fejezet legjobb tanulmánya: „A természetes ember”. Almási a modern polgárság társadalmi és művészi magatartásának talán legégetőbb problémáját veszi itt bonckés alá: a természetességet, az őszinteséget, amelynek fajsúlycsökkenése egyáltalán nem újkeletű jelenség, mindenesetre a jelenkori kapitalista világban felfokozott helyzetekben jelentkezik; „... az embernek szégyellnie kell legemberibb megnyilvánulásait, pirulnia kell érzelmei, őszintesége miatt...” – definiálja a kórtünetet, s mindjárt irodalmi példákkal is szolgál arra vonatkozóan: hogyan, milyen levezető csatornákon keresztül porlad szét ez a legősbíbb emberi idea, megfosztva természetes terétől, lehetőségeitől. A néma, önmagába fojtott természet, a pirulva titkolt észinte érzelmek csak a társadalmi kapcsolatok sokoldalúságában, egészséges mechanizmusában nyerhetnek orvoslást. Ahol erre nincs meg a lehetőség, ott marad a tragikus örömtelenség, az erotika, a kábítószert, a játékszenvedélyt. Elég csak Tennessee Williams vagy Edward Albee drámaírójához gondolnunk, hogy meggyőződünk e kórtünet valódiságáról.

„A felelőtlenség morálja, vagy a morál autonómiája” c. tanulmány szervesen következik az előbb felrajzolt modellből. Almási itt is színesen és meggyőzően érvel: a keresztény teoretika etikájának, valamint az egzisztencialista iskola etikai értékeit szubjektívizáló tendenciájának alapos elemzése-cáfolata után a marxi utat találja az egyetlen járható útnak: a saját, eszmeileg szilárd erkölcsi autonómia kialakítása az az ösvény, amelyen rátalálhatunk az önmagunkat újjáteremtő morális fedezetre.

Az „Avantgarde – Pro és Contra” c. fejezet legérdekesebb tanulmánya kétségkívül a Beckett és Semprun művészetét diptychonba állító, „A humanizmus mai antinómiái”. Hadd mondjuk ki: érdekes, de alapjában elhibázott

vállalkozás ez, hiszen a quattrocentó kedvelt portréműfajának gyakorlata az volt, hogy két hasonló, de mégis sajátos ellentétben feszülő arcél forduljon szembe egymással. Nos, Bec-kett „Godot”-jának és Semprun „Nagy uta-zás”-ának nincs semmiféle alapkérdésbeli ha-sonlósága; az író által említett „humanitás-hoz való viszony” pedig eléggé tág fogalom ahhoz, hogy a kérdéshez kiindulási pont lehes-sen. A „Godot”-nak semmiféle köze sincs a humanizmushoz, még a „negatív humanizmus-hoz” sem, amely azért mégiscsak a humaniz-mus egyik válfaja. Azt is mondhatnánk: méltatlan és leegyszerűsítő partner Semprun mű-véhez, amelyben az író valóban helyesen látta meg a modern regényirodalom mérőöldkővét, a marxista morál és etika egyik legreprezen-tánsabb vívmányát.

A modern magyar és világirodalom jelentős alakjairól rajzolt portréi (Benjámín, Sánta, Lengyel; Dürrenmatt, Kafka, Morante) e he-lyütt sajnos nem kaphatnak alapos magya-rázó-elemzést. Annyit mégis el kell monda-nunk, hogy vizsgálódásának tág terű kitekintő módszere itt is képes új színeket felfedezni a már sokat látott képmásokon. Csak így vált lehetségessé, hogy a Benjámín vagy Sán-ta életmű egymásra szervesen épülő fázisainak a részletekig hatoló, a problémákat őszintén feltáró, szépművi elemzése után a modern szocialista irodalom perspektívájának tükrében határozza meg e munkásságok eredőit, leg-magasabb csúcsait. Ugyanakkor nem hallgat-hatjuk el, hogy a Dürrenmatt tanulmányból éppen a gondolatkezelésnek ezt a sokfelé ki-tekintő teljességét hiányoljuk. Almási itt egy-felől kimerítően tisztázza a modern, ún. „nagy tragédia” és a tragikomédia egymással szem-benálló tendenciájának kérdéskomplexumát, de aztán a dürrenmatti realizmus meggyőző definiálására már nem vállalkozik.

Szólnunk kell még a „Kísérletezés fétise” és „A romantika tévedése és a tévedés ro-mantikája” c. tanulmányokról is. Az előbbi különösen aktuális lehet most, amikor az iro-dalom, a művészet oly gyakran téveszti szem elől a „műhely” és a kikristályosodott mű-alkotás közötti alapvető különbséget. Almási kertetés nélkül mutat rá az attitűd eredőire, s igen hatásos egyszerűséggel írja elő a kö-vetendő gyógmódot is: ne legyen a kísérle-tezés külön játszóter, hanem legyen jelentős vállalkozások természetes velejárója; a kísér-letezést gazdagabb művészi tartalommal kell párosítani.

„A romantika tévedése...” c. esszé fő ér-

deme, hogy a „forradalmi romantika” bizo-nyos mértékig ma is érvényben lévő, etikai és esztétikai oldalról egyaránt helytelenül, hamis felhangokkal intonált eszmekörét a Lukács György által megjelölt ösvényen tisztázza, s hántja le róla az oda nem illő, eszmeileg félrevezető sallangokat.

Végezetül pedig hadd summázzuk Almási tanulmánykötetének legfőbb értékét. Mértani nyelven szólva: biztos mondhatjuk, hogy az „Ellipszis” két fókusza végül is meggyőző erővel határozta meg „az alakzat kecses gör-bületét” – elhivatott és átértett felelősséggel, komoly küzdelemmel igyekszik megragadni, életünk építő-alkotó elemévé alakítani a sok-szor elidegenített, újra és újra elsikló művé-szi valóságot.

(Szépirodalmi)

MAJOROS JÓZSEF

ANGOL ÉS NÉMET BIBLIOGRÁFIA MAGYARUL

(A mai angol regény – Korrajz és vádirat)

A budapesti Szabó Ervin Könyvtár – amely több vonatkozásban európai hírnévre tett szert és nem szakadt el nagy alapítójának, Szabó Ervinnek szellemétől – sohasem tartozott a kis igények kielégítésével megelégedő könyv-tárak közé. Szabó Ervin, a század elejének híres szocialista gondolkodója, az irodalom-szociológia egyik magyarországi úttörője, mo-dern könyvtárügyünk fejlődésének elindítója, a később róla elnevezett fővárosi könyvtár központjával és hálózatával valami olyasmit akart megteremteni, aminek segítségével tár-sadalmilag, politikailag és irodalmilag befo-lyásolhatta az olvasóközönség igényeit, és új olvasói érdeklődést támaszthatott.

Még Szabó Ervin honosította meg azt a rendszert, hogy a magyar főváros tulajdoná-ban lévő könyvtári központ és hálózat kiadá-sában állandóan az olvasók érdeklődését be-folyásoló és színvonalát emelő bibliográfiák jelenjenek meg. Ebben a vonatkozásban a Sza-bó Ervin Könyvtár megelőzte nemcsak a fővá-ros, hanem Magyarország összes könyvtárait.

A most Révész Ferenc igazgató vezetésével működő intézmény sorra jelentet meg olyan

bibliográfiákat, amelyek voltaképp többek a sablonos bibliográfiáknál. *Irodalomtörténeti kommentárok, irodalomszociológiai magyarázatok is.* Adataik nagyon megbízhatók. Olvasmányosságuk elősegíti terjedésüket.

Egyszerre két nagy figyelmet érdemlő bibliográfia jelent meg.

Az egyik: *A mai angol regény.* Válogatta és írta: *Tóbiás Áron.* Technikai munkatárs: *Raáb Anna.* Lektorálta: *Képes Géza.*

A másik: *Korrajz és vádirat. Ajánló bibliográfia a XX. század német prózairodalmából.* Összeállította: *Mitru Ibolya.* Lektorálta: *Dr. Mádl Antal.*

A *mai angol regény* bibliográfiájának kommentárjainál akaratlanul is *Szerb Antal* két most is „élő” könyve: a *Hétköznapi és csodák*, valamint a *Világirodalom története* jut eszünkbe. (Hogy éppen ezekre gondolunk, az nem is olyan különös, hiszen *Szerb Antal* másodíknak említett művéhez 1962-ben *Tóbiás Áron*, *A mai angol regény* szerzője, írt kiegészítő jegyzeteket és névmutatót.)

Helyes, hogy *Tóbiás Áron* új angol bibliográfiája stílusában *Szerb Antal* hagyományait követi. Nem baj, ha az olvasmányosság – amikor regények ismertetéséről van szó – bizonyos fokig regényszerű.

Ahogy a *Bevezető* hangsúlyozza: „Az angol regényírás a világirodalom egyik legnagyobb vállalkozása. Már a kezdeteknél szimbolikus alakká vált a két Utazó: a hajótörött *Robinson*, aki a maga elhagyott szigetén felépített magának egy ön-testére szabott világot, s *Gulliver*, ki óriások, törpék és löemberek között is megmaradt egyéniségnek.”

Az írói egyéniséget kereste *A mai angol regény* bibliográfiájának szerencséskezű válogatója és érdekes szempontokat találó kommentátora, *Tóbiás Áron*, aki szem előtt tartotta *André Maurois*-nak azt az axiómáját is, hogy Anglia „szigetjellegű, de nem elszigetelt.” Mindig kereste az angol irodalom és az egyes angol írók egyéniségének ismertetőjegyeit, de ugyanakkor hangsúlyozta, hogy „elszigetelten” senkiről sem szabad ítélkezni, hanem mindenkinél meg kell keresni a nemzeti irodalomhoz és világirodalomhoz vezető összefüggéseket.

Másképp látjuk, mondjuk, *John Galsworthy*-t, ha *Thomas Mann* vagy *Roger Martin du Gard* mellé helyezzük. Csak ilyen egybevetéssel állapítható meg, hogy *Galsworthy* egyszerre kettős feladat elvégzésére vállalkoz-

zott. Kérlelhetetlen kritikusa is, nosztalgikus elsiratója is saját osztályának.

Tóbiás Áron egyébként főleg az állásfoglaló művészek iránt érez különös rokonszenvet. *James Aldrige* portréjánál hivatkozik arra, hogy ez a sokfelé megforduló és világlátottság tekintetében az elsők közé tartozó angol író, 1961-ben Budapesten járt, és így nyilatkozott: „A világban a „nagy jó” és a „nagy rossz” harca folyik és az állásfoglalás elől művész nem térhet ki.” *Tóbiás Áron* nemcsak nem akar elmaradni a „kitérés” elől, hanem egyenesen keresi az állásfoglalás lehetőségét! Ez a sajátossága világszemléleti szempontból is külön értéket ad *A mai angol regényről* szóló könyvének.

Színesek, lekötő érdekességek és olvasmányosak a bibliográfia fejezetei is: *Előzmények – Két háború között – A háború után – A „Dühös évtized”.* (Megint *Szerb Antal*ra kell gondolnunk, de mindig hozzátevé, hogy *Szerb Antal* a *Horthy-Magyarország* egyik sötét periódusában kényszerült megírni a kifejthető igazság elérhető maximumát, míg *Tóbiás Áron* zavartalanul élvezheti a mai alkotási légkört.)

A *korrajz és vádirat*ról megállapíthatjuk, hogy nagyon szerencsés *Mitru Ibolya* válogatása a „két Németország”, a Német Szövetségi Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság irodalmából. Megnyugtató, hogy ezt a lelkiismeretes válogatást olyan szakértő hagyta helyben, mint *dr. Mádl Antal* professzor, aki a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem német irodalmi tanszékén átvette *dr. Turóczi-Trostler József* örökét.

A könyv a következő fejezetekre oszlik:

1. Századfordulótól – korfordulóg. Válogatás a XX. század német prózairodalmából. Ebben a fejezetben *Thomas és Heinrich Mann*, *Herman Hesse*, *Alfred Döblin*, *Leonhard Frank*, *Lion Feuchtwanger*, *Kurt Tucholsky*, *Hans Fallada* (*Rudolf Ditzgen*), *Erich Maria Remarque* és *Klaus Mann* életének és műveinek legfontosabb adataival találkozunk.

Hogy *Thomas Mann* műveinek kultusza Magyarországon mennyire elterjedt, azt igazán legjobban bizonyítja a fordítók névjegyzéke. *Johann Wolfgang Goethe* óta senkinek sem volt Magyarországon annyi áttűtetője és olyan rangú interpretálói sorozata, mint amit *Thomas Mann* tudott felmutatni. *Lányi Viktor*, *Horvát Henrik*, *Kosztolányi Dezső*, *Sárközi György*, *Gyergyai Albert*, *Káldor György*,

Gáspár Endre, Pödör László, Hegedüs Géza, Gyulai Agost, Jékely Zoltán, Komlós Aladár, Nádasz József, Vajda Endre és mások szerepeltek a fordítók között. A legszélesebb körű fordítói munkásság Lányi Viktor nevéhez fűződik.

Heinrich Mann átültetői közül meg kell említenünk Keresztúry Dezsőt, Kosztolányi Dezsőt, Hegedüs Istvánt, Lányi Viktort, Szabó Edét, Vajda Gábort, Szini Gyulát, Réz Pált, Tar Lászlót, Vajthó Lászlót, Pálmai Jenőt és Bolgár Imrét.

2. A Korrajz és vádirat következő része, az *Új fejezet, Válogatás a szocialista német prózairodalomból*, Arnold Zweig-gal kezdődik és Mannfried Wieler-rel végződik. Ebben a részben adott helyet a válogató az olyan íróknak, mint Friedrich Wolf, Ludwig Renn, Hans Marchwitz, Johannes R. Becher, Bertolt Brecht, Erich Weiner, Anna Seghers és Willi Bredel.

3. A következő rész: *A kétségbeesés lázadása. Válogatás a nyugatnémet haladó próza-*

irodalomban. Erich Kästner halad az élén. Siegfried Lenz fejezi be az idetartozó írók sorát.

4. Az *Egyéb megjelent könyvek* bibliográfiája, a befejező rész Ilse Aihinger nevével indul és Karl Zuchardt nevével végződik.

Nyugodtan mondhatjuk, hogy – a német nyelvterülethez tartozó országokon kívül – sehol Európában ilyen összeállítású és nivójú bibliográfiával a Német Szövetségi Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság irodalmáról még nem találkoztunk.

De meg kell említenünk, hogy helytelen volt a német regénycímeket elhagyni. Amikor a regénycímek magyar változatai nem mindig a legteljesebb hűséget tárják elénk, nehezzé teszi a tájékozódást a „takarékoságnak”, a papírkímélésnek ez a fajtája. Az eredeti regénycímeket kár volt mellőzni! Ezek feltüntetésének elmaradása hiba volt.

SÓS ENDRE

TV-SZEMLE

TV-HÍRADÓ, A TV JELENTI

A televízió a hármasszoros alapfeladata közül – szórakoztatás, ismeretterjesztés, tájékoztatás – az utóbbi terén felel meg leginkább azoknak az igényeknek, amelyeket a kor, a technikai készség, az események sokasága és a tájékoztatás általános színvonala alapján a néző joggal megkövetel. Egyben a tájékoztatáson belül a TV-Híradó és a TV jelenti az a két műsorfajta, amelyekben világosan láthatók a műfaj erői és problémái.

A TV-Híradó sok tekintetben helyzeti előnyben van. Részben az esti jelentkezés időpontjából, részben pedig a rendelkezésre álló apparátusból eredően – lényegében összefoglalja a nap kül- és belpolitikai eseményeit. Formája, „rovatszerű” beosztása – melyben szokott rend szerint, összefoglalva következnek egymásután az események – megfelelő áttekintési lehetőséget ad a nézőnek. A korábbihoz képest nagyot javult képanyag segítségével, és nem utolsósorban a legtöbbször kitűnően kapcsolódó, három-négy percben az események legfontosabb összefüggéseit magában foglaló kommentárok révén a néző jól tájékozódhat az események útvesztőiben. Nem túlzás mindjárt itt megállapítani, hogy a helyes közvélemény kialakításában, a politikai magabiztosság, az eseményekkel szembeni reális hangulat és felfogás kialakításában a TV-Híradó nagy szerepet játszik.

A TV-Híradó – már csak eszközeit tekintve is – a legfontosabb újság, és a táborba valószínűleg mindennél népesebb. Képi lehetőségei folytán minden „vetélytársnak” szinte leküzdhetetlen konkurenciát jelent. Hagyományos újságszerűsége, célratoró hírszerűsége nagyjából megfelel annak a követelménynek, amit a néző egy képhíradótól naponta elvár. Az előbbieken szó volt arról, hogy javult a képszolgálat, hogy a kommentárok jó kiegészítői az eseményekről érkezett híryananyagoknak, s még jó néhány biztató változást lehetne megemlíteni. Nem javult azonban – vagy nem a kellő mértékben a híradó frissesége. Időnként sajnos, meglepő lemaradások tanúja lehet a néző. Néhány példát említek csupán, az utóbbi hónapokból. A cseh-ma-

gyar külkereskedelmi egyezményt Budapesten írták alá, a déli órákban. Az eseményről készült rövid filmbeszámolót azonban a TV-Híradó csak másnap, akkor is a második kiadásában hozta nyilvánosságra, miután a reggeli lapok arról bőségesen írtak. Vagy megemlíthetjük a különös égitestet, amely Bulgária és egész Európa lakosságát lázbahozta november 21-én. A harminc kilométer magasságban mozgó tűneményről készült fotót a szófiai Trude november 22-i reggeli számában közölte. Ez elkerülhette a tv-szerkesztők figyelmét, pedig a Trude-fotó pusztá leközlése is enyhített volna valamit a néző egyébként jogos kíváncsiságán.

Sajnos, ezek a lassúságok, lemaradások máskor is előfordulnak. A néző kíváncsi, ez a természet. Ez a kíváncsiság, ha nem is legfőbb törvénye a tájékoztatásnak, a sajtónak, de a fő törvényei közé tartozik. Épp ezért nehezen érthető, hogy bizonyos belpolitikai események beszámolóí időnként csigalassúsággal érkeznek a stúdióba, ezekből a belpolitikai riportokból nem egyszer hiányzik az aktualitás igénye, az újságírói válasz a téma „miértjére”, és többé-kevésbé a publicitás sava-borsa is. Nem eléggé érdekesek ezek a riportok, mintha a téma iránti szenvedélyes lendület hiányozna belőlük.

A TV-Híradó a legszorosabb értelemben vett újság, és amikor az előbb a „rovatszerüségről” tettem említést, ezen a szerkesztettséget is értettem, természetesen: a kül- és belpolitikai események szisztematikus felosztását. Ebből a felosztásból azonban – legalábbis az első kiadást illetően – két, érdeklődésre számot tartó színes rovat hiányzik. Az egyik: egy kis csokor, talán csak egy-egy perc terjedelmű érdekesség-furcsaság a világ minden tájáról. Mire gondolunk? Miniképjelentés a világban előforduló furcsaságokról, mint például amivel a TV-Híradó második kiadása szolgál csaknem minden este. A nézők zöme az első kiadást tekint meg. Miért ne szerepelhetne ebben is egy-két könnyű, szórakoztató perc? A másik hiányzó rovat az első kiadásból: a sport. A második kiadás végén ez is szerepel ugyan, de az első kiadás végén is lehetne 30–40 másodpercet szentelni a legfrissebb sporteseményekre, mint ahogy azt a Rádió Esti Krónikája is teszi. Elképzelhető, hogy a TV-Híradóból így is estéről-estére a kis események halmaza marad ki helyhiány miatt, de e két utóbbi – a magazinszerű egyperces képbeszámoló és a sporthír – a néző igénye alapján kér helyet, még talán a TV-Híradó műsoridejének két-három perces meghosszabbítása árán is.

A TV jelenti (a hírcsaládon belül) már komolyabb igényű – pontosabban: egy hetilaphoz hasonlítható műfajt képvisel. A TV-Híradóval szemben inkább magazinjellegű. Felfigyel a hét kiemelkedő eseményeire, fontos vendégeket hív meg a stúdiójába érdekes, közérdekű interjúkra, szószólója egyes közzsájon forgó problémának, s arra reális választ is ad, helyenként publicisztikai élel reagál bizonyos kérdésekre, és általában érdekes. A műfaj népszerű, a műfaj bevált. A TV jelenti jó műsor, érdekes műsor. A közvetítőkocsik segítségével váratlan helyszíni közvetítéseket is produkál, anyagigénye figyelemreméltó, interjúi helyenként irigységgel tölthetik el a hagyományos lapok szerkesztőit. A műsor kedvelt kiegészítője a napi tájékoztatásnak, általában kamera elé állítja azokat a problémákat, amelyek a közvéleményt foglalkoztatják (beleértve még az Albert Flórián sérülése körül kialakult különféle mende-mondákat is), nem feledkeznek meg az érdekesebb hazai filmprodukciók előkészületeiről, mint legutóbb az Egri csillagokéről, és időnként egy-egy bűnügyi jellegű riport is színesíti a műsort. A felsorolás önmagáért beszélt. Így teljesen érthető, hogy a heti tevékenységben elfáradt, és ügyes-bajos dolgai folytán az eseményekről valami módon lemaradt néző szombaton este leül a készüléke elé, és azt várja a TV jelenti-től, hogy szórakoztató, érdekes formában részben pótolni fog valamit az egész héten át elmulasztottakból. A néző egy olyan „hetilap” érdekességeibe akar belelapozni, amelyhez máshol nem juthat hozzá.

A műsorral szemben kifogások is merülnek fel, és ezek két csoportra oszthatók, és lényegében formai jellegűek. Az első az, hogy a TV jelenti a legtöbb esetben időzavarba kerül. Ez egyébként is jellegzetes problémája a televízióknak. A TV jelenti-ben ez rendszerint abból következik, hogy a 45–50 percbe a lehetségesnél lényegesen több programot zsúfolnak be, köztük két-három helyszíni közvetítést is. Ilyenkor az egész műsor kezd veszedelmesen elhúzódni, a helyszíni közvetítések befejezésére nem marad elég idő, mindenki ideges lesz, a riporter, a riportalány, a műsorvezető s a néző is. Gondoljunk csak vissza, hány helyszíni társadalmi esemény, hány sportközvetítés jutott erre a sorsra a két évfolyam során. Az időbeosztás nem előnyös oldala a TV jelenti-nek. Ez formai kérdés, amelyen vagy szigorúbb időkezeléssel, vagy pedig mozgó műsoridővel lehetne segíteni. A második kifogás ennél nehezebben oldható meg s egyben problematikusabb is. Nevezetesen: a vezetőriporterek – három-négy riporterrel van lé-

nyegében szó – kimondom: sajátosabbá, egyénibbé alakíthatnák a kezük alatt folyó műsort. Az igényről lehet vitatkozni – helyes-e ez a kívánság vagy sem – de mindenesetre érdekes színezetet adhatna a TV jelenti-nek, ha a vezető riporterek sajátosan jellegzetes hangulatot, stílust tudnának kölcsönözni az általuk vezetett ötven percnél. Sajátos műsorvezetésükkel, esetleg ízlésüknek megfelelő témaválogatásuk révén is. Az ilyen sajátos, egyéni hangvétellű műsor kialakításához valamennyi vezetőriporterben van elég jellegzetes egyéni vonás, csak ezeknek teret kellene engedni. Úgy tűnik: érdemes volna érvényesíteni ezeket a vonásokat, mintegy jellegzetes kölcsönözve egy Kovalik- vagy Vértessy-műsornak.

A TV-Híradó és a TV jelenti két népszerű műsorfajta. A népszerűség oka kettős. Egyrészt a néző tájékozódási igényéből fakad, másrészt e két műsor tart leginkább lépést a kettős pályán: az események és a nézők igényeivel. A tárgyalt problémák, kifogások jórészt formai jellegűek. Tehát: vitathatók, de viszonylag könnyűszerrel el is fogadhatók.

THIERY ÁRPÁD

FEBRUÁRI SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Bertha Bulcsu és Lázár Ervin széprózai írásai

Arató Károly, Kiss Dénes, Makay Ida, Raffai Sarolta, Takács Imre versei

Tanulmányok Füst Milán drámáiról és Szabó Lőrinc költészetéről

Pomogáts Béla portréja Karinthy Ferencről

Loránd Imre: Dumas Magyarországon

Képzőművészeti cikkek, kiállítási napló

Darvas József Zrínyi-drámája a Tháliában

a JELENKOR *krónikája*

KAMARAKIÁLLÍTÁS nyílt Pécsen Gádor Emil festőművész alkotásai-ból a Pécsi városi Tanács, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat és a Képző-művészek Szövetsége dél-dunántúli szer-vezetének rendezésében. A megnyitón Kelle Sándor festőművész meleg szavakkal méltatta a Pécsről elszárma-zott Gádor Emil művészetét.

*

DARVAS JÓZSEF folyóiratunk 7-8. és 9. számában közölt Zrinyi-drámáját de-cember 14-én mutatta be a Thália Színház. A bemutatón részt vettek a pécsi és Ba-ranya megyei állami és kulturális élet vezetői is. A dráma, az író nyilatkozata sze-rint, egy történelmi ciklus első darabja. A közeljövőben Bajcsy-Zsilinszky Endréről, majd a Tanácsköztársaságról ír drámát Darvas József.

*

LAUJA ANDRÁS szobrászművész busójárást jelképező szobrát Mohácson, a Kőló téren, a busók hagyományos gyülekező helyén állították fel. A hat és fél méter magas totemoszlopon négy különböző busófej látható. Ünnepeles felavatására feb-ruárban, a mohácsi busójárás napján kerül sor.

*

KODÁLY ZOLTÁN születésének 85. évfordulója alkalmából decemberben Zenei Heteket rendeztek Pécsen. A programban két ének-kari és egy zenekari hangverseny, Zara Doluhalova dalestje, Antal Imre zongoraestje szerepelt. A Pécsi Liszt Ferenc Kórus és a Pécsi Filharmónikus Zenekar Kodály hangversenyt adott; a Zeneművé-szeti Főiskola pécsi tagozata és a Művészeti Szakközépiskola, Antal György Liszt-díjas karmester vezetésével, Kodály műveket mutatott be.

A TUDOMÁNYOS ISMERETTERJESZTŐ TÁRSULAT és a Pécs városi Tanács rendezésében kiállítás nyílt Pécsen *Takács Dezső* festőművész grafikai alkotásaiból a TIT Bartók klubjában. A megnyitót *Gábel József*, a Városi Tanács Művelődésügyi Osztályának vezetője mondotta. A művész bányász-témájú grafikáiból folyóiratunk korábbi számaiban mutattunk be olvasóinknak.

*

KIÁLLÍTÁS NYÍLT december 8-án Várpalotán *Szelestey László* festőművész alkotásaiból. A megnyitót *Bajczy Gyula*, a megyei pártbizottság munkatársa mondotta.

*

AZ ÍRÓK BARANYÁBAN program keretében decemberben *Bede Anna* költő találkozott olvasóival Kozármislenyben és a Szigetvári Könyvtárban. Pécsen *Moldova György* vett részt irodalmi esten.

*

MADARAK AZ ESŐBEN címen decemberben jelent meg *Arató Károly* második verseskötete, a *Magvető* Kiadó gondozásában.

*

BŐVÜLNEK Baranya megye és Jugoszlávia kulturális kapcsolatai. Decemberben *Bárdos Anna*, a Pécsi Nemzeti Színház operaénekesnője és *Paulusz Elemér*, a színház zenei vezetője az Eszéki Nemzeti Színházban Verdi: *Traviata* című operájában léptek fel. A Pécsi Orvostudományi Egyetem Irodalmi Színpada Zágrábban, az Ady Endre Kultúrkörben mutatta be műsorát.

*

DECEMBERBEN jelent meg *Takács Gyula* új műve, az *Egy flóbertpuska története* című ifjúsági regény, a *Móra* Kiadó gondozásában. A betyárvilágból az író gyermekkoráig vezet a kamaszok világában játszódó kalandos történet. Költői szépség, kitűnő stílus jellemzi a *Würtl* Ádám rajzaival illusztrált izléses kötetet.

*

A BÓBITA BÁBEGYÜTTES decemberben felnőtt közönség előtt mutatta be műsorát a Pécsi Nemzeti Színház Kamaraszínházában. Műsorukban Péter és a farkas, az Etüdök, Duranty: Szomszédasszonyok, valamint a III. Országos Bábjátékos Napokon összesen három díjat szerzett *Rómeó és Júlia* című művek szerepeltek.